

İbadet Erteleme Dinî Tutum ve Erteleme İlişkisi

Worship Procrastination
The Relationship Between Religious
Attitudes and Procrastinatory Behavior

Sema Abanoz

İBADET ERTELEME

Dinî Tutum ve Erteleme İlişkisi

WORSHIP PROCRASTINATION

The Relationship Between Religious Attitudes and Procrastinatory Behavior

Sema ABANOZ

OKU OKUT YAYINLARI

Şenyuva Mah. Seyhan Cad. 11-c/17, 06300, Ankara, Türkiye

<https://yayin.okuokut.org>

yayin@okuokut.org

Sertifika No. | Certificate Number: 49846

ISNI: <https://isni.org/isni/0000000506276072>

ROR ID: <https://ror.org/03zs8ga83>

Yayın No. | Publication Number: 42

Dizi | Series: Din Psikolojisi Araştırmaları | Studies in the Psychology of Religion: 1

Kitap Adı | Title: *İbadet Erteleme: Dinî Tutum ve Erteleme İlişkisi*

Title in English: *Worship Procrastination: The Relationship Between Religious Attitudes and Procrastinatory Behavior*

ISBN: 978-625-95679-3-8

DOI: <https://doi.org/10.55709/okuokutyayinlari.74>

Yazar | Author: Sema Abanoz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8772-4831>

Kurumu | Affiliation: Millî Eğitim Bakanlığı | <https://ror.org/00jga9g46>

Konu Kategorileri | Subject Categories

BIC: JMH Psikoloji: Dinî ve Spiritüel Psikoloji | Psychology: Religious & Spiritual

BISAC: PSY036000 Psikoloji / Dinî | Psychology / Religious

THEMA: JMH Psikoloji: Dinî ve Spiritüel Psikoloji | Psychology: Religious & Spiritual

LC: BL53 Din ve Psikoloji ilişkisi | Psychology and Religion

DEWEY: 200.19 Din ve Psikoloji | Religion and Psychology

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi; Ölçek Geliştirme; İbadet Erteleme; Dinî Tutum; Genel Erteleme

Keywords: Psychology of Religion; Scale Development; Worship Procrastination; Religious Attitude; General Procrastination

Yayın Türü | Publication Type: Kitap, Monografi | Book, Monograph

Yayın Tarihi | Publication Date: 05 Haziran 2025 | June 05, 2025

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Yayımlandığı Ortam | Publishing Format: E-Kitap, PDF | eBook, PDF

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 16 x 24 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Page Count: 86

Erişim | Access: Açık Erişim | Open Access CC BY-NC 4.0 | <https://yayin.okuokut.org>

Telif | Copyright: © 2025 Oku Okut Yayınları

Arşiv | Archiving: CEOOL, Google Books, Open Library, BookCites, OpenAire, WorldCat, BASE

Atıf Bilgisi | Cite as: Abanoz, Sema. *İbadet Erteleme: Dinî Tutum ve Erteleme ilişkisi*. Ankara: Oku Okut Yayınlar, 2025.

ABOUT THE BOOK

Worship Procrastination: The Relationship Between Religious Attitudes and Procrastinatory Behavior

One of the aims of this study is to develop a scale of procrastination in worship for adults that is suitable to Turkey's religious and cultural structure. The second aim of the research is to analyze the relationship between procrastination in worship, religious attitude and overall procrastination, both with various demographic variables and with each other. It is envisaged that the scale developed for procrastination in worship behaviour will make a significant contribution to the analysis of religious behaviour, which is one of the crucial subjects of the psychology of religion. In addition, it will be possible to analyse individuals' procrastination in worship and many different attitudes and behaviours by using this scale. The relational scanning method, a scanning model, was used in the study. At the scale development stage, firstly the literature review was made and an in-depth review was conducted with 15 persons. A pool of concepts was created with the data obtained, and a 49-item draft scale was developed using it. Different experts were consulted to ensure the draft scale's content validity and writing and measurement suitability. Expert opinions resulted in the exclusion of 19 items from the scale, the addition of four items to the scale, and the revision of some items for measurement and evaluation, punctuation, and grammar mistakes. The scale was narrowed down to 34 items after these steps and was conducted with a small sample group reflecting the research universe to test its understandability and identify completion time. Before applying the scale to the sample group, permission of the Kırıkkale University, Social Sciences and Humanities Research Ethics Committee was taken through application. The first practice was made between 24.04.2023 and 11.05.2023, and it was identified that 400 persons with different demographic characteristics properly filled out the scale. The findings were analysed with the Jamovi programme. The value of distinctiveness was identified at the 0.40 level. As a result of the analyses, items that did not show the desired level of distinctiveness, whose factor loading was close to more than one factor, or that were the only ones below a factor were removed. The result was a 14-item scale with two factors. It was revealed that these two factors explained 52.6% of the total variance. Then, the scale was re-conducted with a different sample group out of the same universe for confirmatory factor analysis. In the analyses made on 399 scales accepted as valid in this practice, it was seen that the data were suitable for confirmatory factor analysis. The results of the confirmatory factor analysis supported the findings of the exploratory factor analysis. In the reliability analysis performed after the confirmatory factor analysis, Cronbach's alpha value of the scale was found to be 0.902. The final scale of procrastination in worship with two dimensions, namely the making excuse (8 items) and the negligence (6 items), is valid and reliable and has a strong theoretical background. After the scale development was completed, the relationship between procrastination in worship, religious attitude, and overall procrastination was analysed. For this purpose, the data were analysed through the SPSS 23.0 package program and interpreted by the researcher. According to the results of the analysis, a positive relationship was found between procrastination in

worship and overall procrastination and a negative relationship between procrastination in worship and religious attitudes. It has been revealed that single individuals have higher averages than married ones, 18 to 24-year-olds than other age groups, and civil servants than students in terms of overall procrastination. Considering sub-dimensions, it has been determined that women have higher averages than men in the cognition sub-dimension of religious attitude, women have higher averages than men in the effective use of time sub-dimension of overall procrastination, and those living in metropolises have higher averages than those living in districts and villages in the negligence sub-dimension of procrastination in worship.

Keywords: Psychology of Religion; Scale Development; Worship Procrastination; Religious Attitude; General Procrastination

Subject Categories

BIC: JMH Psychology: Religious & Spiritual

BISAC: PSY036000 Psychology / Religious

THEMA: JMH Psychology: Religious & Spiritual

LC: BL53 Psychology and Religion

DEWEY: 200.19 Religion and Psychology

KİTAP HAKKINDA

İbadet Erteleme: Dinî Tutum ve Erteleme İlişkisi

Bu çalışmanın amaçlarından biri, yetişkinler için Türkiye'nin dinî kültürel yapısına uygun bir ibadet erteleme ölçeği geliştirmektir. İbadet erteleme, dinî tutum ve genel ertelemenin hem birbirleriyle hem de çeşitli demografik değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi de araştırmanın ikinci amacını oluşturmaktadır. İbadet erteleme davranışı konusunda geliştirilen ölçeğin, din psikolojisinin önemli konularından olan dinî davranışların incelenmesine önemli bir katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Ayrıca bu ölçek kullanılarak bireylerin ibadet ertelemeleri ile farklı birçok tutum ve davranışın incelenmesi de mümkün olacaktır. Çalışmada tarama modelleri arasında yer alan ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Ölçek geliştirme aşamasında öncelikle konuyla ilgili literatür taranmış ve 15 kişiyle derinlemesine mülakat yapılmıştır. Elde edilen bu verilerle bir kavram havuzu oluşturulmuş; kavram havuzundan yararlanılarak 49 maddelik taslak ölçek geliştirilmiştir. Taslak ölçeğin kapsam geçerliliğini; yazım ve ölçme açısından uygunluğunu değerlendirmeleri için çeşitli uzmanların görüşlerine başvurulmuştur. Uzman görüşleri çerçevesinde; 19 madde ölçekten çıkarılmış, 4 madde ölçeğe eklenmiş, ölçme değerlendirme, imla ve dilbilgisi açısından bazı maddeler revize edilmiştir. Bu işlemler sonucunda 34 maddeye düşen ölçek, evreni yansıtacak küçük bir örneklem grubuna anlaşılabilirlik ve doldurma süresinin tespiti amacıyla uygulanmıştır. Ölçeğin örneklem grubuna uygulanmasından önce Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kuruluna başvurularak onay alınmıştır. İlk uygulama 24.04.2023 ile 11.05.2023 arasında gerçekleştirilmiş ve ölçeği farklı demografik özelliklere sahip 400 kişinin uygun şekilde doldurduğu tespit edilmiştir. Elde edilen veriler üzerinde Jamovi programı ile analiz edilmiştir. Ayırt edicilik değeri 0,40 olarak belirlenmiştir. Analizler sonucunda istenen ayırt ediciliğe sahip olmayan, birden fazla faktöre yakın oranda yük veren veya bir faktörün altında tek kalan maddeler çıkarılmıştır. Böylece 2 faktörlü 14 maddeden oluşan bir ölçek elde edilmiştir. Bu iki faktörün, toplam varyansın %52,6'sını açıkladığı ortaya çıkmıştır. Daha sonra ölçek; doğrulayıcı faktör analizi için aynı evrenden alınan farklı bir örnekleme tekrar uygulanmıştır. Bu uygulamada geçerli kabul edilen 399 ölçek üzerinden yapılan analizlerde verilerin doğrulayıcı faktör analizi için uygun olduğu görülmüştür. Doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen sonuçlar, açıklayıcı faktör analizinin bulgularını desteklemiştir. Doğrulayıcı faktör analizinden sonra gerçekleştirilen güvenilirlik analizinde ölçeğin Cronbach's alfa değerinin 0,902 olduğu görülmüştür. Sonuç olarak mazeret bulma (8 madde) ve umursamama (6 madde) adı verilen iki boyuta sahip, geçerli, güvenilir ve kuramsal temeli güçlü bir ibadet erteleme ölçeği elde edilmiştir. Ölçek geliştirme tamamlandıktan sonra ibadet erteleme ile dinî tutum ve genel erteleme ilişkisine bakılmıştır. Bu amaçla, elde edilen veriler SPSS 23,0 paket programıyla incelenmiş ve araştırmacı tarafından yorumlanmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre ibadet erteleme ile genel erteleme arasında pozitif, dinî tutum arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Genel ertelemeye bekârların evlilerden, 18-24 yaş arasındakilerin diğer yaş aralığındakilerden, kamu çalışanlarının öğrencilerden daha yüksek ortalamalara sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Alt boyutlar açısından; dinî

tutumun biliş alt boyutunda kadınların erkeklerden, genel ertelemenin zamanı etkin kullanma alt boyutunda kadınların erkeklerden, ibadet ertelemenin umursamama alt boyutunda büyükşehirde yaşayanların ilçe ve köyde yaşayanlardan daha yüksek ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Ölçek Geliştirme, İbadet Erteleme, Dinî Tutum, Genel Erteleme

Konu Kategorileri

BIC: JMH Psikoloji: Dinî ve Spiritüel Psikoloji

BISAC: PSY036000 Psikoloji / Dinî

THEMA: JMH Psikoloji: Dinî ve Spiritüel Psikoloji

LC: BL53 Din ve Psikoloji İlişkisi

DEWEY: 200.19 Din ve Psikoloji

YAZAR HAKKINDA

Sema Abanoz 1983 yılında Ankara’da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini burada tamamladı. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü’nden 2005 yılında mezun oldu. Aynı yıl Millî Eğitim Bakanlığı’nda göreve başladı. 2020 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Dinî Danışmanlık ve Rehberlik tezsiz yüksek lisans programını, 2024 yılında Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tezli yüksek lisansını tamamladı ve bilim uzmanı unvanını aldı. Yazar MEB’deki görevine uzman öğretmen olarak devam etmektedir. Evli ve iki kız çocuk annesidir.

Sema ABANOZ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8772-4831>

Kurumu: Millî Eğitim Bakanlığı

ROR: <https://ror.org/00jga9g46>

ABOUT THE AUTHOR

Sema Abanoz was born in Ankara in 1983. She completed her primary, secondary and high school education here. She graduated from Ankara University Faculty of Theology, Department of Elementary Religious Culture and Moral Knowledge Teaching in 2005. In the same year, she started working at the Ministry of National Education. In 2020, she completed Religious Counseling and Guidance non-thesis master's programme at Necmettin Erbakan University, Institute of Social Sciences, and in 2024, she completed her thesis master's degree at Kırıkkale University, Institute of Social Sciences and received the title of scientific expert. The author continues her work at the Ministry of National Education as an expert teacher. She is married and the mother of two daughters.

Sema ABANOZ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8772-4831>

Affiliation: Millî Eğitim Bakanlığı

ROR: <https://ror.org/00jga9g46>

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

TABLolar DİZİNİ	10
ŞEKİLLER DİZİNİ	11
KISALTMALAR DİZİNİ	13
ÖN SÖZ	15
1. GİRİŞ	17
1.1. Araştırmanın Problemi	18
1.2. Araştırmanın Amacı.....	18
1.3. Araştırmanın Önemi	18
1.4. Araştırmanın Hipotezleri.....	19
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	20
1.6. İlgili Çalışmalar	20
2. TEORİK ÇERÇEVE.....	25
2.1. Dinî Tutum	25
2.2. Genel Erteleme	27
2.2.1. Erteleme Kavramı	27
2.2.2. Erteleme Kuramları	28
2.2.3. Erteleme Çeşitleri ve Boyutları.....	28
2.3. İbadet Erteleme	29
3. YÖNTEM.....	33
3.1. Araştırma Modeli	33
3.2. Evren ve Örneklem	33
3.3. Ölçek Geliştirme Süreci	34
3.4. Veri Toplama Araçları.....	36
3.5. Verilerin Analizi	37
4. İBADET ERTELEME ÖLÇEĞİ GEÇERLİK ve GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	39
4.1. Açıklayıcı Faktör Analizi	39
4.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi	45
4.3. Güvenirlilik Analizi	47
5. İBADET ERTELEME İLE GENEL ERTELEME ve DİNÎ TUTUM İLİŞKİSİ	51
5.1. Ölçekler ve Alt Boyutları Arasındaki Korelasyon Analizi.....	51
5.2. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri.....	52
5.3. Dini Tutum ile Değişkenler Arasındaki İlişki.....	53
5.4. Genel Erteleme ile Değişkenler Arasındaki İlişki.....	58
5.5. İbadet Erteleme ile Değişkenler Arasındaki İlişki.....	63
6. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	69
KAYNAKLAR	73
EKLER	81
EK-1. Anket Örneği	81
EK-2. Etik Kurul Onayı	85
EK-3. Ölçek Uygulama İzinleri.....	86

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Erteleme Davranışı Konusunda Yapılmış Tezler	21
Tablo 3.1. Ölçekler ve Alt Boyutları Güvenirlik Analizi	37
Tablo 4.1. İlk Uygulamaya Katılanların Demografik Özellikleri	39
Tablo 4.2. İlk Uygulamanın Betimsel Sonuçları	39
Tablo 4.3. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları.....	41
Tablo 4.4. Açıklayıcı Faktör Analizi ve Temel Bileşenler Analizi Sonucu Kalan Maddeler ve Yük Değerleri.....	43
Tablo 4.5. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonucunda Ölçeğin Açıkladığı Toplam Varyans.....	44
Tablo 4.6. İkinci Uygulamaya Katılanların Demografik Özellikleri	45
Tablo 4.7. İbadetleri Erteleme Ölçeğinin Uyum İndeksi Sonuçları	46
Tablo 4.8. İbadet Erteleme Ölçeği'nin Doğrulamalı Faktör Analizi Sonuçları	46
Tablo 4.9. İbadet Erteleme Ölçeği Güvenirlik Analizi.....	48
Tablo 4.10. İbadet Erteleme Ölçeği	49
Tablo 5.1. Ölçek Boyutları Arasındaki İlişkiyi Gösteren Korelasyon Analizi.....	51
Tablo 5.2. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri.....	52
Tablo 5.3. Dinî Tutum ile Cinsiyet Arasındaki İlişki	53
Tablo 5.4. Dinî Tutum ile Medeni Durum Arasındaki İlişki	53
Tablo 5.5. Dinî Tutum ile Yaş Arasındaki İlişki.....	54
Tablo 5.6. Dinî Tutum ile Eğitim Arasındaki İlişki	55
Tablo 5.7. Dinî Tutum ile Yerleşim Yeri Arasındaki İlişki	56
Tablo 5.8. Dinî Tutum ile Meslek Arasındaki İlişki	57
Tablo 5.9. Genel Erteleme ile Cinsiyet Arasındaki İlişki	58
Tablo 5.10. Genel Erteleme ile Medeni Durum Arasındaki İlişki.....	59
Tablo 5.11. Genel Erteleme ile Yaş Arasındaki İlişki.....	60
Tablo 5.12. Genel Erteleme ile Eğitim Arasındaki İlişki	61
Tablo 5.13. Genel Erteleme ile Yerleşim Yeri Arasındaki İlişki	61
Tablo 5.14. Genel Erteleme ile Meslek Arasındaki İlişki	62
Tablo 5.15. İbadet Erteleme ile Cinsiyet Arasındaki İlişki	63
Tablo 5.16. İbadet Erteleme ile Medeni Durum Arasındaki İlişki.....	63
Tablo 5.17. İbadet Erteleme ile Yaş Arasındaki İlişki	64
Tablo 5.18. İbadet Erteleme ile Eğitim Arasındaki İlişki	65
Tablo 5.19. İbadet Erteleme ile Yerleşim Yeri Arasındaki İlişki	65
Tablo 5.20. İbadet Erteleme ile Meslek Arasındaki İlişki	66

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3.1. Mülakat sonucu öne çıkan kavramları gösteren kelime bulutu	35
Şekil 3.2. Ölçek geliştirme süreci uygulama adımları	36
Şekil 4.1. İbadet erteleme ölçeği doğrulayıcı faktör analizi path diyagramı	47

KISALTMALAR DİZİNİ

AFA	: Açımlayıcı Faktör Analizi
DFA	: Doğrulayıcı Faktör Analizi
G.A.	: Gruplar arası
G.İ.	: Gruplar içi
ty	: tarih yok
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı

ÖN SÖZ

İbadet, bireyin manevi dünyasındaki en temel eylemlerden biridir. Ancak modern yaşamın hızına, zihinsel yüklerine ve alışkanlıklarına kapılan birey zaman zaman hem günlük işlerini hem de ibadetlerini bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde erteleme eğiliminde olabilmektedir.

Pek çok akademik çalışmaya konu olan genel erteleme davranışının ibadetler üzerindeki yansımaları, din psikolojisi açısından dikkatle ele alınması gereken bir konudur. Bu çalışmada, ibadet erteleme davranışının ölçülebilir bir yapıya kavuşturulması ve dinî tutum ile genel erteleme eğilimiyle ilişkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Geliştirilen İbadet Erteleme Ölçeği ile bireylerin bu alandaki eğilimleri ölçülebilir hâle getirilmiş; 18-65 yaş arası bireylerden elde edilen verilerle din psikolojisi literatürüne önemli bir katkı sunulmuştur.

Hem teorik tartışmaları hem de pratik uygulamaları içeren bu çalışmanın, akademisyenler, ilahiyat araştırmacıları, din psikologları ve sahada çalışan din görevlileri için referans niteliğinde olması hedeflenmektedir. Ayrıca kendi ibadet pratiğini sorgulamak isteyen ve erteleme eğilimiyle mücadele eden bireyler için de farkındalık kazandırıcı bir içeriğe sahip olan bu kitap, maneviyatla zaman yönetimi arasında kurulan hassas dengeye ışık tutmaktadır.

Bu çalışma yazar tarafından 07.02.2024 tarihinde, Doç. Dr. Fatıma Zeynep BELEN danışmanlığında tamamlanan “İbadet Erteleme Ölçeği Geliştirilmesi ve 18-65 Yaş Arası Bireylerde İbadet Erteleme, Dinî Tutum ve Genel Erteleme İlişkisinin İncelenmesi” isimli yüksek lisans tezinin kitaplaştırılmış hâlidir.

Bu süreçte bana destek olan başta danışman hocam Doç. Dr. Fatıma Zeynep Belen olmak üzere, katkı sunan tüm akademisyenlere, araştırmaya katılan gönüllü bireylere, her aşamada manevi desteğini esirgemeyen kıymetli eşime, çocuklarıma, anneme, babama, kardeşime ve dostlarıma teşekkür ederim. Ayrıca tezin kitaba dönüşmesine yaptığı katkılar sebebiyle Dr. Abdullah Demir Bey’e ve sürece emek veren herkese şükranlarımı sunarım.

Bu çalışmanın, bilimsel bir boşluğu doldurmasını ve bireylerin dinî yaşantılarını bilinçli bir şekilde sürdürmelerine katkı sağlamasını içtenlikle temenni ediyorum.

Sema ABANOZ
Ankara, 2025

1. GİRİŞ

İnsan irade sahibi bir varlık olarak yaratılmıştır. Varoluşsal meraklarla başlayan hayatı anlamlandırma süreci bireyin kendisini yaratıcı, kâinat, diğer insanlar ve canlılarla olan ilişkilerinde bir yere konumlandırmasını sağlar. Bu bağlamda insanın sorularına cevap veren en kadim öğretiler dinlerdir. Dinler hayatın her alanına dair birtakım düzenlemeler getirir. Emir ve yasaklarla insanı bir yaşam tarzına uymaya teşvik eder. Dinlerin inananlarından beklediği bu tavır ve davranışların amacı insanı en iyi potansiyeline yani insan-ı kâmile ulaştırmaktır. Başka bir ifadeyle dinler insanın hem dünyada hem de ölümünden sonra mutluluğa ulaşmasını hedeflemektedir (Özcan, 2016: 203). Malinowski'ye (1990: 7) göre ne kadar ilkel olursa olsun dinsiz hiçbir toplum bulunmamaktadır. Dolayısıyla toplum içinde yaşayan her insan kendini bir dinle muhatap bulur. Böylece insan dinlerin sunduğu öğretileri akıl ve kalp süzgecinden geçirerek inanmak ya da inkâr etmek arasında bir tercih yapar. İnanan insan inandığı dinin öğretilerini, hayat felsefesini, insandan beklentilerini kabul etmiş olur ve böylece dine karşı bir tutum geliştirir. İnancını dinin beklentilerine uygun olarak yaptığı davranışlarla hayatına yansıtır. Böylece insan yaptığı seçimler ve seçimlerinin getirdiği sorumluluklar ile hayatını anlamlandırır. Her bir alanda yaptığı tercihler insanın hayatının diğer alanlarına etki eder. Biyolojik ve sosyal yönü olan insanın hayatını devam ettirmesi için de birtakım ihtiyaç ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanması ve sorumlulukların yerine getirilmesi bazı durumlar için hayati bir önem arz etmekte, bazı durumlar için ise yaşam kalitesine yönelik bir etkide bulunmaktadır. Sorumlulukların, ihtiyaçların temin edilmesine yönelik olduğu düşünülürse görev ve sorumlulukların yerine getirilmesi ihtiyaçların teminini sağlayan temel bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanın sosyal hayatta pek çok rolün içinde bulunması yaşa, konuma, eğitime vs. göre farklı sorumlulukları üstlenmesini de beraberinde getirir. Bunlar kendine karşı (yeme, içme, fiziksel ihtiyaçları karşılama vb.); ailesine karşı (ev içindeki rolüne uygun davranışları sergileme); çevreye karşı (doğayı koruma, temiz tutma, güzelleştirme vb.); diğer insanlara karşı (iş hayatında ve sosyal hayattaki kültürel/hukuki kurallara uygun davranma); yaratıcıya karşı (inandığı dinin emir ve tavsiyelerini yerine getirme) olabilir. Kişinin yaşı ilerledikçe, içinde bulunduğu gelişim dönemine ve toplumsal rolüne uygun olarak görev ve sorumlulukları artarak devam eder.

İrade sahibi olan; fiziksel, psikolojik ve sosyolojik yönü bulunan bu insanın, kendisine ya da bir başkasına karşı olan tüm bu sorumluluklarını zamanında yerine getirmesi onun huzurlu ve mutlu bir yaşam sürmesini temin edecek önemli bir unsurdur. Sorumlulukların zamanında yerine getirilmemesi bazen zaruri sebeplerden dolayı olmakta iken bazen kişinin bile isteye ihmal etmesi, savsaklaması nedeniyle olmaktadır. Bu durum literatürde yaygınlaşmış hâliyle erteleme kavramıyla ifade edilmektedir.

Erteleme ve görevden kaçınma davranışı olağanüstü yaygın problemlerdir. Erteleme genellikle çeşitli psikiyatrik sendromlarla ilişkilidir. Ayrıca erteleme davranışı, psikolojik işlev bozukluklarına ve uyumsuz davranış kalıplarına katkıda bulunan bir stres oluşturabilir. Erteleme davranışı hem psikiyatrik sendromların ortaya çıkmasına katkı

sağlar hem de bu sendromlardan etkilenir. (Ferrari, Johnson ve McCown, 1995: 1). Başka bir ifadeyle erteleme tam olarak anlaşılamayan, yaygın ve zararlı bir öz-düzenleme başarısızlığı biçimidir (Steel, 2007: 65). Bu davranış; yapıldığı zamana, ilgili olduğu konuya göre sınıflanmakta ve buna göre isim almaktadır. Erteleme kavramı araştırmalarda genel erteleme, iş erteleme, akademik erteleme gibi başlıklar altında ele alınmaktadır. Bunun yanında dinî sorumlukları erteleme davranışını ibadet erteleme adıyla incelemek mümkündür.

1.1. Araştırmanın Problemi

Dinî davranış ve dinî tutum/dindarlık gibi konular din psikolojisinin temel araştırma alanları arasında yer alır (Hökelekli, 2016: 24-27). Bundan dolayı kişilerin dinî tutumlarını/dindarlıklarını ölçmek amacıyla çeşitli ölçekler geliştirilmiştir. Bu ölçeklerde dindarlık veya dinî tutum inanç, ibadet, bilgi gibi çeşitli boyutlara ayrılarak incelenmiş bunların birçoğunda ibadetler müstakil bir boyut olarak ele alınmıştır (Coşkun ve Baltacı, 2003; Fidan, 2021). Böylece bireylerin ibadet etme davranışları incelenmiştir. Bu çalışmalarda ibadet etme davranışı incelenirken ibadetlerin yapılıp yapılmadığına odaklanılmış; ibadetleri erteleme davranışları araştırılmamıştır. Ayrıca kişilerin ibadet erteleme davranışını araştırmak üzere geliştirilen bir ölçme aracına da rastlanmamıştır. Dolayısıyla ibadet erteleme ile dinî tutum, genel erteleme veya çeşitli demografik değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılamamıştır. İbadet erteleme davranışıyla ilgili geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirilmesinin, din psikolojisinin önemli konularından olan dinî davranışların incelenmesine önemli bir katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bu durumdan hareketle “Yetişkin bireylerin ibadet ertelemeleri güvenilir bir şekilde nasıl tespit edilebilir? Bunun için geliştirilecek bir ölçek hangi alt boyutlardan ve hangi maddelerden oluşmalıdır? İbadet erteleme davranışı ile dinî tutum ve genel erteleme arasında nasıl bir ilişki vardır? Çeşitli demografik değişkenlere göre ibadet erteleme, dinî tutum ve genel erteleme davranışı nasıl değişiklik gösterir?” soruları araştırmanın problemleri olarak belirlenmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada öncelikle Ankara ve Kırıkkale örnekleminde hareketle 18-65 yaş arası yetişkinlerin ibadet erteleme davranışlarını ölçecek geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Daha sonra geliştirilen bu ölçek kullanılarak bireylerin ibadet erteleme, dinî tutum ve genel erteleme ilişkileri ele alınacaktır. İbadet erteleme, dinî tutum ve genel erteleme ile cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim, yerleşim yeri ve meslek değişkenleri arasındaki ilişkinin incelenmesi araştırmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

Özetle çalışmanın amacı, Müslüman bireylerin ibadet ertelemelerini ortaya koyabilecek bir ölçek geliştirilmesi ve söz konusu ölçek kullanılarak çeşitli demografik değişkenlerle ibadet erteleme, dinî tutum ve genel erteleme arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Din psikolojisi biliminde dindarlık genellikle inanç, ibadet, ahlak, duygu vb. alt boyutlara ayrılarak ele alınmaktadır. Birey için çok önemli olan din, gündelik hayatta ibadet boyutu ile kendini göstermektedir. Bir dinin bağlısı olan ve onun inanç sistemini benimseyen dindar bir kimsenin yapması gereken görev ve sorumlulukları vardır. Bunlar inanılan ilahi ve kutsal varlığa itaati simgeleyen ve onunla canlı bir ilişkiye, onunla yakın olmaya, rızasını kazanıp öfkesinden korunmaya imkân veren eylem ve etkinliklerdir. Dinin belirlediği ibadet görevlerini yerine getirmedeki gayret, dikkat ve devamlılık bir kimsenin dindarlığının hem göstergesi hem de inançları benimsemedeki samimiyet ve içtenliğinin bir ifadesi olarak kabul edilir (Hökelekli, 2016: 53). Yapılan alan araştırmalarıyla bireylerin dindarlıklarını ve çeşitli değişkenlerle ilişkisini incelemek din psikolojisi bilimi açısından önem arz etmektedir. Bunun yanında bireylerin dinî olarak ifade edilebilecek görev ve sorumluluklarını zamanında ve düzenli olarak yerine getirme davranışlarının incelenmesi din psikolojisi bilimi açısından önemli bir çalışma alanı olarak görülmektedir.

Literatür taraması sonucunda kişilerin dinî tutumları ve genel erteleme, iş erteleme, akademik erteleme gibi başlıklar altında erteleme davranışları üzerinde çeşitli araştırmaların yapıldığı görülmüştür. Ancak ibadet erteleme konusunda din eğitimi alanında yapılan teorik bir çalışma dışında herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Alan araştırmalarında kullanılmak üzere kişilerin ibadet ertelemelerini ölçecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirilmesinin ve kişilerin ibadet ertelemeleri ile dinî tutum ve genel ertelemeleri arasındaki ilişkinin ortaya koyulmasının din psikolojisi alanındaki literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.4. Araştırmanın Hipotezleri

Bu araştırmada öncelikle ibadet erteleme ölçeği geliştirilecek ardından ibadet erteleme, dinî tutum ve genel erteleme ilişkisi incelenecektir. Dolayısıyla çalışmada iki temel husus araştırılmaktadır. Bundan dolayı araştırmanın “Geliştirilmesi planlanan ibadet erteleme ölçeği yetişkinlerin ibadetleri erteleme düzeylerini değerlendirmek için kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracıdır.” ve “İbadet erteleme ile genel erteleme arasında pozitif; dinî tutum arasında negatif bir ilişki vardır.” olmak üzere iki temel hipotezi bulunmaktadır.

Temel hipotezlerin yanında araştırmanın; araştırmacı tarafından belirlenen demografik değişkenlerle ibadet erteleme, dinî tutum ve genel erteleme ilişkisine dair çeşitli alt hipotezleri vardır.

Bunlar:

1. Kadınların dinî tutum puanları erkeklerden daha yüksektir.
2. Evlilerin dinî tutum puanları bekârlardan daha yüksektir.
3. Yaş arttıkça dinî tutum puanları da artar.
4. Eğitim düzeyi arttıkça dinî tutum puanları düşer.
5. Yerleşim yeri küçüldükçe dinî tutum puanları yükselir.
6. Meslek ile dinî tutum arasında bir ilişki yoktur.
7. Kadınların ibadet ve genel erteleme puanları erkeklerden daha yüksektir.
8. Bekârların ibadet ve genel erteleme puanları evlilerden daha yüksektir.
9. Yaş arttıkça genel erteleme düşer, ibadet erteleme değişmez.

10. Eğitim düzeyi arttıkça genel erteleme düşer, ibadet erteleme yükselir.
11. Yerleşim yeri büyüdükçe genel erteleme düşer, ibadet erteleme ise yükselir.
12. Kamu ve özel sektör çalışanları gibi belli bir yoğunluğa sahip meslekleri yapanların genel erteleme puanları düşük, ibadet erteleme puanları ise yüksektir.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma;

- Uygulanan örneklem grubuyla,
- Araştırmanın gerçekleştirildiği mekân ve tarih ile,
- Kullanılan veri toplama araçlarıyla,
- Ele alınan konu başlıklarıyla,
- Ulaşılabilen kaynaklarla,
- Veri analiz programlarının analiz imkânlarıyla ve
- Araştırmacının kişisel yetenek, birikim ve tecrübesiyle sınırlıdır.

1.6. İlgili Çalışmalar

Erteleme konusunda yapılmış çalışmalar

Ertelemeyle ilgili alan yazın incelendiğinde genel erteleme (Lay, 1986: 474-495), iş erteleme (Dutschmann, 1996), akademik erteleme (Ocak ve Bulut, 2015; Ertürk, 2021) vb. konulara ağırlık verildiği görülmüştür. İbadet erteleme ise dinî erteleme adıyla sadece bir çalışmada teorik olarak ele alınmıştır. Söz konusu çalışmada ibadet ertelemenin mahiyeti, kapsamı ve erteleme olgusu ile baş etme yolları hakkında değerlendirmeler yapılmıştır (Demir, 2017: 747-780).

Ferrari (1991) çalışmasında 46 erteleyiciyi birey ile 52 erteleyici olmayan bireyi karşılaştırmıştır. Buna göre erteleyicilerin daha düşük özsaygıya; daha yüksek sosyal kaygıya ve daha güçlü kendini engellemeye yönelik bir eğilime sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. 48 erteleyici birey ile 54 erteleyici olmayan bireyi karşılaştırdığı ikinci örnekleminde sözel ve soyut düşünme becerilerinde anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmiştir.

Başka bir çalışmada ise Lay ve Silverman (1996) sürekli erteleyenlerin, ertelemeyenlerden daha yüksek düzeyde sınav öncesi karamsarlık bildirdiğini ancak daha yüksek düzeyde durumluk kaygı bildirmediğini tespit etmiştir. Araştırmacı ayrıca, sürekli erteleme ve sürekli kaygı arasında ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada anksiyetenin, erteleme davranışında küçük bir rol oynadığı dolayısıyla erteleme ile anksiyete arasında güçlü bir ilişki olmadığı ortaya çıkmıştır.

Çakıcı (2003) yaptığı çalışmada lise ve üniversite öğrencilerinin akademik ve genel erteleme davranışlarıyla özsaygı, mükemmeliyetçi kişilik özelliği ve akademik başarısı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 260 lise ve 367 üniversite öğrencisinin örneklem olarak yer aldığı araştırmanın sonuçlarına göre lise öğrencileri üniversite öğrencilerden daha az erteleme davranışı göstermektedir. Özsaygı düzeyi düşük öğrencilerin erteleme eğilimleri diğerlerinden fazladır. Kişinin kendisine yönelik mükemmeliyetçiliği ve başkalarının kendisinden beklentileriyle ilgili mükemmeliyetçiliği erteleme davranışının önemli yordayıcılarıdır.

2022 yılı içerisinde Yükseköğretim Kurulu Başkanlığının Tez Merkezi'nde yer alan tezler araştırıldığında isminde erteleme kelimesi geçen 191 tezin olduğu tespit edilmiştir (Yükseköğretim Kurulu [YÖK], 2022). Bunların 166'sının erteleme davranışını konu aldığı görülmüş; erişime açık olmayan bir tez kapsam dışında bırakılarak 165 tez çeşitli açılardan incelenmiştir.

Tablo 1.1. Erteleme Davranışı Konusunda Yapılmış Tezler

Yıl	Dil		Tür		Kullanılan Ölçek*		Anabilim/Bilim Dalı		
2022	9	Türkçe	152	Yüksek Lisans	137	Akademik Erteleme	81	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	50
2021	26	İng.	13	Doktora	25	Genel Erteleme	30	Eğitim Bilimleri	21
2020	19			Tıpta Uzmanlık	3	Aitken Akademik Erteleme	16	Klinik Psikoloji	21
2019	30					Erteleme Davranışı	11	İşletme	13
2018	18					Tuckman Akademik Erteleme	10	Eğitim Yönetimi, Teftişi, Psikolojisi vb.	12
2017	9					Akademik Erteleme Davranışı	10	Psikoloji	11
2016	14					İş Erteleme	7	Beden Eğitimi ve Spor	10
2011-2015	27					Diğer (8)	14	Sağlıkla ilgili bilimler	5
2002-2010	13					Nitel-Deneysel	3	Diğer eğitim branşları	22

* Bazı araştırmalarda birden fazla erteleme ölçeği kullanıldığı için kullanılan ölçek sayısı yapılan tez sayısından fazla çıkmıştır.

Tablo 1.1.'de görüldüğü gibi erteleme konulu çalışmalar yıllara göre artmakla birlikte 2020 yılında düşüş olmuştur. Bu durumun COVID-19 sebebiyle alan çalışması yapmanın zorlaşmasından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Tablo 1.1.'e bakıldığında çalışmaların çoğu Türkçe (152) olmakla birlikte az da olsa (13) İngilizce çalışmanın yapıldığı da anlaşılmaktadır. Tür açısından ise 137'sinin yüksek lisans, 25'inin doktora, 3'ünün ise tıpta uzmanlık tezi olduğu görülmektedir. 117 ölçeğin kullanılmış olmasından en çok araştırılan konunun akademik erteleme olduğu tespit edilmektedir. Bunu 41 çalışmayla genel erteleme çalışmaları, 7 çalışmayla iş erteleme çalışmaları takip etmektedir. Bunun dışında yazılan tezlerde 8 ayrı konuda hazırlanan 14 farklı erteleme ölçeğinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca 3 çalışmada nitel/deneysel yöntemin kullanıldığı dolayısıyla herhangi bir ölçekten yararlanılmadığı Tablo 1.1.'den anlaşılmaktadır. Tezlerin yapıldığı anabilim/bilim dalları incelendiğinde 50 çalışmayla ilk

sırada Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık'ın geldiği; ardından sırasıyla 21 çalışmayla Eğitim Bilimleri ve Klinik Psikolojinin, 13 çalışmayla İşletme'nin, 12 çalışmayla Eğitim Yönetimi, Teftişi, Psikoloji, Ekonomisi, Planlaması ve Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme'nin, 11 çalışmayla Psikolojinin 10 çalışmayla Beden Eğitimi ve Spor'un, 5 çalışmayla sağlıkla ilgili bilimlerin geldiği görülmektedir. 22 çalışmanın ise eğitimle ilgili farklı branşlarda yapıldığı fark edilmektedir.

Yapılan bu çalışmaların büyük kısmında erteleme ölçeklerinin yanında çeşitli ölçeklerin de kullanıldığı ve erteleme davranışıyla başka değişkenler arasındaki ilişkilerin ele alındığı tespit edilmiş ancak bunlar bu çalışmanın kapsamına girmediğinden Tablo 1.1.'de açıklanmamıştır. Bunun yanında hiçbir çalışmada konuya dinî/ibadet erteleme açısından yaklaşmadığı ve din psikolojisi alanıyla ilgili bir çalışmanın yapılmadığı fark edilmiştir. Ayrıca tezlerin yapıldığı anabilim/bilim dallarında da görüldüğü gibi dinî konularla ilgili olan Temel İslam Bilimleri, İslam Tarihi ve Sanatları ve Felsefe ve Din Bilimleri gibi alanlarda da erteleme konusunda herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Dinî erteleme konusunda ulaşabildiğimiz tek çalışma Ö. Demir'in (2017) *Erteleme Eğilimi ve Baş Etme Yolları Araştırmaları Bulgularının Dini Erteleme Açısından Yorumlanması* isimli makalesidir. Bu çalışmada erteleme davranışının mahiyeti, kapsamı ve sonuçları araştırılmıştır. Daha sonra konu dinî sorumluluk alanına taşınmış, dinî alanda ertelemenin mahiyeti, kapsamı ve erteleme olgusu ile baş etme yolları tartışılmıştır. Araştırmada literatür taraması yöntemi kullanılmış olup erteleme eğilimi ve baş etme yollarıyla ilgili yapılmış çalışmalar ve araştırma bulguları, konu ile ilgili temel dinî kaynaklar referans alınarak ilgili diğer çalışmalarla birlikte yorumlanmıştır. Araştırmada, dinî sorumluluk alanındaki erteleme olgusunun bireysel yönleri olduğu kadar toplumsal, zihinsel-entelektüel, ahlaki, ekonomik, mesleki ve eğitimle ilgili boyutlarının da olduğu görülmüştür. Araştırmanın sonunda ise dinî alandaki erteleme davranışı ile baş etme yolları konusunda tespit ve önerilerde bulunulmuştur.

Dinî tutum konusunda yapılmış çalışmalar

Bayyigit "Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma" adlı çalışmada gençlerin dinî inanç, tutum ve davranışlarını tespit etmek, dinî tutumla sosyal değişkenler arasında ilişkileri açıklayabilmek amacıyla Selçuk Üniversitesinde çeşitli fakültelerin son sınıfında öğrenim gören 1566 üniversite öğrencisi üzerinde inceleme yapmıştır. Araştırmada aile ve çevrenin gençlerin inanç ve tutumlarının oluşmasında önemli bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ilahiyat fakültesi öğrencilerinin diğer fakültede öğrenim görenlere göre; küçük yerleşim yerlerinden gelenlerin büyük yerleşim yerlerinden gelenlere göre, üniversiteden önce din eğitimi almış olanların almayanlara göre, fakir öğrencilerin zengin öğrencilere göre daha yüksek dinî tutuma sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Bayyigit, 1989).

Pınar Çelik tarafından 216 kişilik yetişkin grubuyla "Dini Tutum, Öz Düzenleme, Özgür İrade ve Belirlenimcilik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" isimli bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada katılımcılardan Alper ve Sümer tarafından

uyarlanan “Özgür İrade ve Belirlenimcilik Ölçeği”, Aydın ve arkadaşları tarafından uyarlanan “Öz Düzenleme Ölçeği”, Ok tarafından geliştirilen “Dini Tutum Ölçeği” ve dinî yaşamın göstergeleri anket sorularını cevaplamaları istenmiştir. Araştırma sonucunda bireylerin öz düzenleme, özgür irade, belirlenimcilik düzeyleri ve dinî tutumları arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Ayrıca yaş, eğitim düzeyi ve sosyoekonomik düzeye göre bireylerin dinî tutumu, öz düzenleme, özgür irade ve belirlenimcilik düzeylerinin farklılaştığı, cinsiyete göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir (Çelik, 2023).

Kaya (1998) “Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum” adlı çalışmasında bireylerin dinî tutumunu etkileyen faktörleri tespit etmek amacıyla çeşitli fakültelerdeki 566 üniversite öğrencisi üzerinde çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin dinî tutumu cinsiyet, anne-babanın öğrenim durumu, dindarlık düzeyi, öğrencinin mezun olduğu lise, okuduğu fakülte, ailede evde yapılan dinî faaliyetler ve okunan dinî yayınlar, akrabalar, komşular, okul arkadaşları, din görevlileri, kitle iletişim araçları gibi değişkenlere göre anlamlı düzeyde farklılık göstermiştir.

Yusuf Genç ve Arif Durğun tarafından sağlık çalışanlarının dinî tutum düzeylerini belirlemek için yapılan çalışmada 333 sağlık personeline ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların unvan ve hizmet sürelerine göre dinî tutum düzeylerinde anlamlı bir ilişki bulunmuş; medeni durum, cinsiyet, çalışılan birim, eğitim düzeyi ve yaş değişkenine göre anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Alt boyutlara göre yapılan analizlerde; cinsiyet değişkeninde ilişki, kurum değişkeninde biliş, eğitim değişkeninde ise biliş, duygu ve ilişki alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmuştur. Çalışmada genel olarak sağlık çalışanlarının dinî tutumlarının orta düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır (Genç ve Durğun, 2018).

2. TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Dinî Tutum

Tutumlar oldukça organize olmuş uzun süreli duygu, inanç ve davranış eğilimleridir (Arslan, 2009: 77). Başka bir ifadeyle bireye atfedilen ve onun herhangi bir nesne veya olayla ilgili duygu, düşünce ve davranışını düzenli bir biçimde oluşturan eğilimdir (Kağıtçıbaşı, 1988: 84; Erkuş, 1994: 22; Schermerhorn, Osborn, Uhl-Bien ve Hunt, 2002: 29). Allport'a (1935: 798) göre tutum, "yaşantı ve deneyimler sonucu oluşan, ilgili olduğu bütün obje ve durumlara karşı bireyin davranışları üzerinde yönlendirici ya da dinamik bir etkileme gücüne sahip duygusal ve zihinsel hazırlık durumudur." Bazı araştırmacılar ise gözlenebilme özelliğini öne çıkartarak tutumu, bireyin bir durum, olay ya da olgu karşısında ortaya koyması beklenen olası davranış biçimi şeklinde tanımlamıştır (Hellriegel, Slocum ve Woodman, 1995: 172; İnceoğlu, 2010: 7; Aronson, Wilson ve Akert, 2012: 356).

Bir olgu ya da nesneye ilişkin olumlu tutuma sahip olan kişi yaklaşma eğilimi gösterirken olumsuz tutuma sahip olan kişi o nesne veya olgudan uzaklaşma eğilimi gösterir. İnsanlar tutumlara sahip olarak doğmazlar, sonradan kazanırlar. Başka bir ifadeyle tutumlar, öğrenme yoluyla kazanılır ve yaşantılarla zaman içinde gelişir ve değişir.

Tutumun gücü, bireyin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal özelliklerinin toplamına eşit olduğundan dolayı tutum ne kadar güçlüyse o tutumu değiştirmek de o kadar zordur (Güleçen, Cüro ve Semerci, 2008: 145). Bir eğilimin tutum olarak nitelenmesi için kişinin uzun bir süre söz konusu eğilimi devam ettirmesi gerekir. Tutum yalnız bir düşünce ve duygu değildir. Tutum olarak tanımladığımız eğilimin içerisinde kendini inanç olarak ifade eden bilişsel; duygu ve heyecanları içeren duygusal; gözlenebilen faaliyetleri içeren davranışsal öğeler vardır (Cüceloğlu, 2004: 521).

Tutumun bilişsel ögesi, tutum objesiyle ilgili gerçeklere dayanan bilgi ve inançlardan oluşur. "Tutum ögesiyle ilgili bilgi, bireyin bu konu ya da konular grubu ile bir deneyim geçirmesi sonucu elde edilir. Tutum objesi hakkındaki bilgiler ne kadar gerçeklere dayanıyorsa onunla ilgili tutumlar da o kadar kalıcı olur." (Tavşancıl, 2002: 73).

Tutumun duygusal ögesi bireyin tutuma konu olan nesne veya olaylara karşı heyecanını içerir. Yani kişinin tutum objesine karşı gözlenebilen duygularıdır. Örneğin kişinin tutum nesnesini gördüğünde heyecanlanması, kalbinin hızlanması, terlemesi gibi fizyolojik tepkiler bu ögeyi ifade etmektedir. Bu öge tutumun şekillendirici ve itici yönüdür ve tutuma süreklilik kazandırır. (Özkalp, 2002: 282; Tavşancıl, 2002: 76-77; Kabakulak, 2008: 33).

Davranışsal öge, kişinin bir tutum objesiyle ilgili davranış eğilimini yansıtır. Kişinin duygu ve inançları sonucu oluşturduğu yargı onu bir olgu veya nesneye karşı harekete eğilimli hâle getirecektir. Dolayısıyla kişi herhangi bir nesneye karşı olumlu bir tutuma sahipse o nesneye yaklaşma, olumsuz bir tutuma sahipse o nesneden uzaklaşma davranışı sergileyecektir (Üstündağ, 2001: 33).

Bu üç öge karşılıklı etkileşim içindedir ve birinde ortaya çıkan değişiklik, zincirleme bir şekilde diğer öğelerde de değişime yol açar. Bireyin bir tutum objesine ilişkin duygusu

ve/veya bilgisi değiştiğinde, o objeye karşı olan duygusal, bilişsel ve davranışsal tutumlar da yeniden düzenlenir (İnceoğlu, 2010: 28-29).

Tutumlar davranışa yansıdığı zaman gözlemlenebilir böylece tutumların varlığından bahsedilebilir. Bu nedenle davranışsal ögeye tutum konusunda yer verilmesi gerekir.

Myers'in (2015: 124) "Tutum bir kimseye ya da şeye yönelik, genellikle inanışlarımızdan kaynaklanan, duygularımız ve davranış niyetlerimizde kendini gösteren, olumlu ya da olumsuz değerlendirmelerimizdir." şeklindeki tanımı tutum ile din/ inanç arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Doğumdan itibaren kişinin, çevresinde karşılaştığı dinî inanç ve davranışlarla ilgili birtakım duygu ve düşüncelerinin oluşması kaçınılmazdır. Dinle ilgili bu duygu ve düşünceler bireyin dinî tutumunu oluşturur.

Peker yaptığı tanımda, dinî tutumun üç ögesine dikkat çekmiştir: "Bireyin dinle ilgili bilgi ve inançları (zihnî unsur), dinin bütününden ya da herhangi bir esasından hoşlanması veya hoşlanmaması (duygu unsuru) ve dinle ilgili davranışları, yani lehte ve aleyhteki birtakım faaliyetleri (davranış unsuru) onun dinî tutumunu oluşturur." (1993: 88).

İnanç/din ile tutum arasında karşılıklı bir ilişki vardır. İnsanlar bazı olaylar karşısında tutumlarını inançlarına göre şekillendirirler (Kavas, 2013: 144). Dinî tutum ile ilişkili diğer bir faktör de özgüvendir. Özgüven yükseldikçe dinî tutum puanları da yükselmektedir (Sarıçam ve Güven, 2012: 574).

Dinî tutumlar da diğer tutumlar gibi bilişsel, duygusal ve davranışsal öğelere sahiptir. Bilişsel öge kişinin dinî inanç, düşünce ve bilgilerinden oluşur. Kişi dinî konudaki bilgisini ailede, camide, Kur'an kursunda, okulda vb. edinir. Edindiği bu bilgiler sayesinde kişinin dinî tutumu oluşur. Dolayısıyla kişinin dinî tutumunun olumlu ya da olumsuz olmasını dinî konuda edinmiş olduğu bilgi belirler. Kişi din konusunda ne kadar doğru bilgi edinirse dinî tutumları da o kadar önyargıdan uzak ve gerçekçi olur.

Kula'ya göre "Din hakkında kişinin iç dünyasında uyanan izlenimler, heyecan ve duygular da dinî tutumun duygusal yönünü oluşturur." (2006: 513). Dinî tutumun duygusal ögesi yaşanmışlıklar ve öğrenilmiş bilgiler doğrultusunda zamanla oluşur. Küçüklüğünde severek, zorlanmadan din eğitimi alan bir kişi, büyüdüğünde dine karşı olumlu bir tutuma sahip olacaktır (Çolak, 2018: 11). Dinî tutumun davranışsal ögesi dinî pratikler, faaliyetler ve ibadetlerdir. Bu kapsamda kişinin namaz kılması, oruç tutması, dua etmesi, camiye gitmesi, çeşitli dinî etkinliklere katılması gibi davranışlar onun dinî tutumunu gösterir (Kaya, 1998: 47).

Birey inancı gereği dinin emirlerini yerine getirmek, yasaklarından kaçınmak, doğru, dürüst, çalışkan ve güvenilir olmak yönünde bir tutum geliştirebilir. Bu durum bireyin dine karşı olumlu bir tutum sahibi olduğuna işaret eder.

Çeşitli araştırmalar, tutumun davranışa dönüşmesinde çevresel faktörlerin de etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bireyin davranışlarını serbestçe, baskı altında olmadan gerçekleştirebildiği durumlarda tutumları rahatlıkla davranışa dönüşebilirken aksi durumlarda davranışa dönüşmemektedir (Kağıtçıbaşı, 1988: 97-123). Bu kapsamda birey dinî ibadetlere karşı olumlu tutuma sahip olmasına rağmen

bazen kişisel bazen de çevresel faktörlerin etkisiyle bunları erteleyebilir hatta terk edebilir. Bu durum; bireyin dikkatini, ilgisini ibadet dışı davranışlara çeken çevresel etmenlerle ilgili olduğu kadar dinî tutum düzeyiyle de ilgilidir. Dolayısıyla dinî tutum ile dinî davranış/ibadet erteleme arasında yakın bir ilişki olduğu düşünülmektedir.

Dinî tutumlar ölçülürken tutumun bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç ögesi dikkate alınmalıdır. Üzeyir Ok tarafından geliştirilen dinî tutum ölçeği bu boyutları kapsadığı için çalışmada tercih edilmiştir (Ok, 2011: 528-549).

2.2. Genel Erteleme

2.2.1. Erteleme Kavramı

Erteleme kavramı sözlükte “sonraya bırakmak, tehir etmek, tecil etmek, talik etmek” (Akalın vd., 2011: 813) gibi anlamlara gelir. Arapçadan dilimize giren bu kavramlardan tehir etmek, sonraya bırakmak anlamında olup genellikle süresi tam olarak belli olmayan durumları ifade etmek için kullanılmaktadır. Örneğin dünya hayatının son bulmasını ifade eden ve ne zaman gerçekleşeceği bilinmeyen vakte, tehir kökünden türeyen ahiret günü denmektedir (Kılavuz, 2006: 117-118). Tecil etmek ise daha çok süresi belli olan erteleme durumlarında kullanılmaktadır (Kubbealtı Lugati, 2023). Örneğin askerliği; ön lisans ve lisans eğitimini sürdürebilmek amacıyla erteleme tecil kelimesiyle, lisansüstü eğitim sebebiyle erteleme tehir kelimesiyle ifade edilmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2023).

Verilen tanımlarda tehir etme, tecil etme ve erteleme kavramları sebepli/gerekli olup olmadığına bakılmaksızın tüm geciktirme/sonraya bırakma durumunu ifade etmektedir. Bunun yanında bir işin yapılma imkânı olmasına ve yapılmaması hâlinde olumsuz sonuçlarla karşılaşılma ihtimali bulunmasına rağmen ertelenmesi durumu dilimizde savsaklama olarak tanımlanmaktadır. Sözlükte “belirli bir sebebi olmaksızın bir işi isteyerek geri bırakmak, geciktirmek, umursamamak, ertelemek, sallamak, ihmal etmek” (Akalın vd., 2011: 2045) anlamlarına gelen savsaklamak kelimesi olumsuz bir durumu belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle savsaklamak, “iş verimliliğini ve hatta söz konusu faaliyeti veya bizzat kendisine dair hissiyatını olumsuz yönde etkileyeceğini bile bile kişinin yapılacak bir işi veya faaliyeti bile isteye ertelemesidir.” (Pychyl, 2022: 24). Literatür incelendiğinde erteleme çoğunlukla “kişinin kontrolünde olan bir görevin veya bir işin gecikmesi olarak tanımlanmaktadır. Gecikme bireyin kontrolü altında olmalıdır ve görevin yapılması gerekmektedir.” (Ackerman ve Gross, 2005: 5) şeklinde ifade edilmekte ve savsaklama kavramıyla eş anlamda kullanılmaktadır.

Erteleme ve savsaklamayla benzer başka bir kavram ise “terk etme”dir. Savsaklamak kelimesinin tanımında yer alan ihmal etmek, umursamamak gibi kavramlar terk etme ile yakından ilgilidir. Savsaklayan kişi bir işi uygun zamanda yapmamaktadır. Kişinin bir görevi belirsiz bir zamana ertelemesi hâlinde o görevi terk ettiği söyleyebilir.

Savsaklamak sözcüğü sebepsiz ya da keyfi şekilde ertelemeyi ifade ettiği için çalışmaya konu olan duruma karşılık gelmekle birlikte Türkçe ve İngilizce yapılan araştırmalarda erteleme (procrastination) sözcüğünün kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu sebeple bireylerin ibadetlere yönelik erteleme davranışlarının araştırıldığı bu çalışmada da savsaklama yerine erteleme sözcüğü tercih edilmiştir.

Erteleme kavramı için İngilizcede kullanılan “procrastination” kelimesi “ağırdan alma, erteleme, geciktirme, sürüncemede bırakma, savsaklama” şeklinde tanımlanmaktadır (Pychyl, 2022: 1). Yetişkinlerin %20’ye yakın kısmının kendini kronik erteleyici olarak tanımladığı düşünüldüğünde (Harriott ve Ferrari, 1996: 611) ertelemenin ne kadar yaygın bir davranış olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.2. Erteleme Kuramları

Psikanalitik Kuram: Freud’un öncülüğünü yaptığı psikanalitik kuram ertelemeyi kaygı kavramı kapsamında ele almaktadır. Bu kurama göre kaygı; yıkıcı olabilecek bastırılmış bilinçdışı arzular için bir uyarı işaretidir. Ego (birey) kaygıyı tespit ettiğinde çok çeşitli savunmalar kurar. (Ferrari, Johnson ve McCown, 1995: 22). Tamamlanmamış görevler, “benlik” için tehdit oluşturdıklarından dolayı savunma mekanizmaları tarafından ertelenir. Sonuç olarak “erteleme eğilimine analitik bakış açısının, ego tehdit edildiğinde, erteleme aracılığıyla egonun başarısız olma riskinden korunduğu” düşüncesi üzerine temellendiği söylenebilir (Balkıs, 2006: 19).

Psikodinamik Kuram: Psikodinamik kuramcı düşünürler erken çocukluk döneminin gelecekteki kişilik gelişimi üzerindeki etkisine önem verirler ve bu döneme ait duyguların doğrudan ifade dışındaki yöntemlerle sembolik olarak ifade edilebileceğine inanırlar. Ayrıca erken çocukluk deneyimlerinin yetişkinlerin bilişsel süreçlerini nasıl şekillendirdiğine de dikkat çekerler. (Ferrari, Johnson ve McCown, 1995: 22-24). Bu bağlamda psikodinamik teorisyenler, otoriter ebeveynlerin ertelemenin gelişiminde rolü olduğunu ileri sürerler. Bunun sonucu olarak çocuklar anne babaları tarafından verilen görevlerde başarısız olduğunda öfke duyguları açığa çıkar. Bu öfkenin etkisiyle gelecekte farkında olmadan, yapmaları gereken görevlere erteleme davranışı göstererek tepki verirler.

Davranışçı Kuram: Psikanalitik kuramın aksine davranışçı kuram, davranış üzerindeki durumsal ya da ortamsal faktörlerin önemine yoğunlaşır. Bu kuram davranış ile uyarıcı arasında bağ kurarak davranış değişikliğinde pekiştireçlerin belirleyici olduğunu savunur. Bundan dolayı öğrenme kuramları olarak da bilinirler. Davranışçılar diğer tutum ve davranışları olduğu gibi ertelemeyi de önceki deneyim ve öğrenmelere dayanarak açıklarlar. Bu kurama göre erteleyen bireylerin muhtemelen başarılı erteleme geçmişi vardır veya o anda yapmaları gereken işten daha pekiştirici etkiye sahip başka bir faaliyet bulunmaktadır (Kağan, 2010: 21). Ayrıca bu kuram erteleme eğilimini ödül-ceza süreçleriyle açıklar. Erteleme eğilimiyle ilişkili davranışlar bir tepki olarak değerlendirilmektedir. Hatalı pekiştirme sonucu erteleme eğilimi ile ilişkili davranışların görülme sıklığı artmaktadır (Güner, 2008: 19).

2.2.3. Erteleme Çeşitleri ve Boyutları

Erteleme davranışıyla ilgili birçok sınıflandırma yapılmıştır. Literatürde genel, akademik, iş ve karar vermeyi erteleme öne çıkan erteleme türleridir (Milgram, Mey-Tal ve Levison, 1998: 297-298; Milgram ve Tenne, 2000: 141-156; Özbek ve Türk Kurtça, 2021: 150-151).

“Günlük hayatta erteleme” olarak da isimlendirilen genel erteleme; rutin işlerde erteleme, günlük işlerin tamamlanamaması ve geciktirilmesi (Lay, 1986: 474). Diğer

bir ifadeyle günlük sorumlulukları yerine getirmede zamanı yönetme ve düzenleme eksikliğinden kaynaklanan güçlüklerdir (Balkıs, 2006:10). Ödev yapmak, sınava çalışmak, dönem ödevini tamamlamak gibi akademik görevlerin zamanında yapılmaması akademik erteleme kapsamında ele alınmaktadır (Özberk ve Türk Kurtça, 2021:150).

Karar vermeyi erteleme, karar vermenin belirli bir zaman diliminde geçerli bir mazeret olmaksızın geciktirilmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu tür erteleme, “gecikme nedeniyle bireysel öznel rahatsızlığa veya işlev bozukluğuna neden olan bir tepki modeli” olarak görülebilir (Effert ve Ferrari, 1989: 152). Herhangi bir konuda karar vermek, sorumluluk almayı da beraberinde getirir. Bazı kişiler karar vermeyi erteleyerek aslında sorumluluk almayı erteler veya sorumluluk almaktan kaçınır. Bu kişiler bir konuda yanlış bir karar verme riskine girmektense hiç sorumluluk almamayı tercih ederler.

Literatürde erteleme genellikle bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç alt boyutta incelenmektedir (Uzun ve Demir, 2015: 106-121). Bilişsel boyut, “kişinin davranışıyla verilen göreve veya işe yönelik niyeti veya amaçları arasında bir çelişkinin olmasını” ifade eder (Demir, 2017: 750). Başka bir ifadeyle, bireyin sorumluluğa ilişkin niyeti, amacı ya da önceliğiyle sorumluluğa ilişkin performansı arasındaki kronik ya da alışkanlık düzeyinde bir uyumsuzluk olarak tanımlanabilir (Çakıcı, 2003: 7). Erteleyicilerin çoğu yapılması gereken bir işi son ana bırakma eğilimi sergiler ve son anda yerine getirmeyi sorun olarak görmez. Ancak zaman konusundaki bu öngörüler genellikle doğru değildir ve “erteleyicilerin bu gerekli organizasyonel eğilimlerden yoksun olduğuna dair pek çok gösterge bulunmaktadır.” (Lay, 1986: 493).

Erteleme davranışının duyuşsal boyutu yapılması gereken bir görev veya verilmesi gereken bir karar ertelendiğinde; erteleme anında veya bu ertelemenin sonuçlarıyla karşılaşıldığında yaşanan duygu durumunu ifade eder. Başka bir ifadeyle “Ertelemenin duygusal boyutu belli bir zaman çerçevesinde yapması gereken işi kronik olarak başlatamama, başlatıp sürdürememe veya tamamlayamaması sonucunda bireyin içsel bir sıkıntı hissetmesi” biçiminde tanımlanabilir (Ayyıldız, 2016: 27). Ferrari ve Beck, erteleyicilerin gerçekçi olmayan bir mazeret kullandıkları zaman öncelikle mutluluk ve heyecan daha sonra suçluluk, utanç gibi duygular yaşadıklarını belirtmiştir (1998: 535). Rothblum, Solomon ve Murakami (1986: 387) ise “yüksek düzeyde erteleyicilerin düşük düzeyde erteleyicilere göre sınav kaygısı, hafta boyu süren durumluk kaygı ve fiziksel belirtilerle ilişkili haftalık kaygı bildirme olasılıklarının daha yüksek olduğunu” ifade etmiştir.

Ertelemenin davranışsal boyutu, yapılması gereken bir işi başlama, devam etme veya tamamlamayı geciktirme olarak ifade edilmektedir. Kişinin en uygun veya yeterli zamanı en önemli göreve harcamaması da davranışsal ertelemedir. Lay’e göre (1986: 493-494), kişinin önceliği fazla olan bir işten önce önceliği az olan bir işi yapması ertelemeci olduğunu gösterir. Konuyla ilgili gerçekleştirilen bir meta-analizde bireylerin erteleme düzeylerinin zamana ve duruma göre tutarlılık gösterdiğine ulaşılmıştır (Steel: 67).

2.3. İbadet Erteleme

Din hayatı anlamlandırmak ve şekillendirmek dolayısıyla da hayatın içinde somutlaşmak üzere tebliğ edilmiştir. Bundan dolayı inananlar için birtakım emir ve tavsiyeler içermektedir. Bir dine inanan kişinin bu emir ve yasakları kabul etmesi ve

bunların gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmesi beklenir. Katar, bir din için ibadetlerin önemini “Dinin soyut inanç boyutundan somut, yaşanabilir ve gözlemlenebilir bir şekle kavuşması ve âdeta dinin gerçek manada bir din hâline dönüşebilmesi ancak ibadet sayesinde mümkün olmaktadır. Şu hâlde ibadet dinlerin başlıca tezahürü ve inançtan sonraki en önemli boyutudur.” (Katar, 1998: 59) cümleleriyle ifade etmektedir.

İnsan gündelik hayatta yapması gereken bazı işleri zorunlu bir sebep olmaksızın kendi inisiyatifiyle erteler. Yapılan araştırmalar erteleme ile kişilik özellikleri arasında ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (Doğan, Kürüm ve Kazak, 2014: 1-8; Aydoğan ve Özbay, 2012: 1-9). Bundan dolayı ibadetler ile erteleme arasında da ilişki olduğu düşünülebilir. İbadetler bireye öz düzenleme ve sabır gibi vasıflar kazandırır ve erteleme davranışıyla ve hayatın getirebileceği pek çok problemle başa çıkmasına imkân sağlar. Özellikle günlük ibadetler erteleme durumunun ortadan kalkmasına yardımcı olur. Ters durumda ise erteleme alışkanlığı ibadetlerin geciktirilmesine yol açabilir. Zamanında yapılmayan ibadetler bireyin suçluluk duymasına, stres düzeyinin artmasına ve başa çıkma sürecinin olumsuz etkilenmesine yol açar (Abanoz, 2020: 420; 2023: 207).

İbadetlerin zamanında yapılmasıyla ilgili tavsiyeler hem erken Roma ve Yunan dinî metinlerinde (Steel, 2007: 84) hem de İslam’dan önceki ilahi dinlerin metinlerinde (Kutsal Kitap, 2002: Mez.119:164; Elç.10:3; Elç.16:25; Tevrat, 2017: Lev.16:34) yer almaktadır. İslam’da bu konuya diğer birçok dinden daha fazla önem verilmiştir. İslam’ın esaslarından biri olan ibadetler çoğunlukla zamanla kayıtlı olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla belirlenen zamanda yerine getirilmeleri gerekir (Aliyev, 2005: IX). Yüce Allah ibadetleri belirli vakitlere bağlı emrederek, inananların hayatının bütününe disiplin altına alır (Açıkel, 2019: 3). İnanan insanın ibadet etmesi gereken vakitte hiçbir şeyin ona engel olmaması gerektiğine “Ey iman edenler mallarınız ve evlatlarınız sizi, Allah’ı zikretmekten alıkoymasın! Her kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.” (Kur’an-ı Kerim, 2009: 63/9) ayetiyle ve “Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığınız zaman, hemen Allah’ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır.” (Kur’an-ı Kerim, 2009: 62/9) ayetiyle işaret edilmektedir. Kur’an-ı Kerim’de zamanında yerine getirilmesinden en çok bahsedilen ibadet namazdır. Nitekim Nisa Suresi 103. ayette “Namaz müminlere belirli vakitlerde farzdır.” (Kur’an-ı Kerim, 2009: 4/103) buyurulmaktadır. Dahası ibadetlerin zamanında yapılmasının yanında düzenli olarak yerine getirilmesinin önemine “*Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namazı devamlı kılanlardan eyle; Rabbimiz, duamı kabul et.*” (Kur’an-ı Kerim, 2009: 14/10) ayeti ve “Allah’ın en sevdiği ibadet, kişinin az da olsa devamlı yaptığı ibadettir.” (Nevevi, 2013: 166) hadisi ile dikkat çekilmiştir.

İslam dinine göre mükelleflerin fiillerinin iki özelliği önem arz etmektedir. Birincisi hükmü yani inanan tarafından yapılma/yapılmama zorunluluğu konusudur. Bu açıdan mükelleflerin fiilleri farz, vacip, mendup, mübah, mekruh ve haram şeklinde altı başlıkta incelenmektedir. Bunlardan farz ve vacip yapılması zorunlu olanları niteler. Mendup tavsiye edilenleri, mübah serbest bırakılanları, mekruh yapılması hoş görülmeyenleri, haram ise yapılması yasaklananları ifade etmektedir

(Öğüt, 1994: 10/452). Mezhepler arasında ibadetlerin hükmü konusunda farklılık olsa da (Bilmen, ty: 389) neyin ibadet kapsamında yer aldığı hususunda büyük oranda ittifak vardır. Erteleme açısından ibadetin hükmünden ziyade kişinin o ibadeti yapma konusunda kendini yükümlü görmesi veya belirli bir zamanda yapmayı istemesi dikkate alınmaktadır. Kişi farz olan orucu geçerli bir mazereti olmadığı hâlde erteleyebilirken sünnet olan teravih namazını aksatmadan yerine getirebilmektedir.

Mükelleflerin fiillerinin ikinci özelliği ibadet-zaman ilişkisidir. Yerine getirilmesi için belli bir vakit tayin edilmeyen ibadetler için mutlak (belli bir vakti olmayan), belli bir vakitte yerine getirilmesi gerekenler için mukayyet (vakitle kayıtlı) tabiri kullanılır (Yaşaroğlu, 2012: 42/488). Hükmü fark etmeksizin ibadetler, eda edilme vakitleri ve zamanında yapılmadığında telafi açısından 4 gruba ayrılabilir (Koca, 2013: 89-90). Birincisi sadece tek bir vakitte yapılabilenlerdir. Bu tür ibadetlere bayram namazı örnek oluşturur (Koca, 2013: 183-185). Bu tür ibadetler zamanında yapılmadığında telafisi yoktur. Yani bunları ertelemek, terk etmek anlamına gelmektedir. İkincisi belirli bir vakitte yapılması gerekmele birlikte daha sonra telafi edilebilenlerdir. İbadetlerin belirlenen vaktin sonrasındaki bir zamanda yerine getirilmesi kaza olarak isimlendirilir (Kur'an-ı Kerim, 2009: 2/184). Ramazan orucu bu kapsama girmektedir (Şentürk ve Yazıcı, 2012: 275-276). Makbul görülmese de bu tür ibadetler, belirlenen vaktinden sonraki zamanda da yerile getirilebilmektedir. Üçüncüsü namaz, hac, zekât gibi geniş bir vakti olan ibadetlerdir (Yaşaroğlu, 2012: 42/488). Bu ibadetlerin yapılabilecekleri geniş bir vakit vardır. Bu vaktin herhangi bir zamanında yerine getirilebilmeleri mümkündür. İbadetlerin ertelenmesi konusunda en sık yaşanan durum bu tür ibadetlerin, geniş vaktin sonuna bırakılmasıdır. Dördüncüsü ise herhangi bir zamanda yapılabilecek -mutlak zamanlı- ibadetlerdir. Mendup (nafile) ibadetler genellikle bu kısımda yer almaktadır (Şentürk ve Yazıcı, 2012: 143). Kur'an'ı hatim etmek, sadaka vermek gibi. Bu tür ibadetler vakitle sınırlı olmadığından bireyin bunları istediği zaman yapması mümkündür. Ancak inanan insan yapmayı istemesine ve bunun için bir vakit belirlemesine rağmen erteleyebilir. Bu davranış da erteleme kapsamına girer. Çünkü erteleme açısından, hüküm değil ibadetin düşünülen zamanda yapılmaksızın keyfi olarak sonraya bırakılması dikkate alınır.

3. YÖNTEM

Çalışmada ibadet erteleme ile dinî tutum ve genel erteleme ilişkisinin incelenmesi hedeflenmektedir. Ancak literatür incelendiğinde Müslümanların ibadet erteleme durumlarını ölçecek bir ölçme aracının bulunmadığı görülmüştür. Kişilerin ibadet erteleme durumlarının incelenebilmesi için alan araştırması yapılması gerekmektedir. Ancak bu şekilde bireylerin ibadetleri erteleme durumları ortaya konulabilir. Alan araştırmalarında gözlem, mülakat ve anket yöntemleri öne çıkmaktadır. Anketlerin uygulanmasında akla gelen ilk araçlar ise geçerliği ve güvenilirliği test edilmiş ölçeklerdir. Dolayısıyla bir konuda anket uygulayabilmek için öncelikle o konuda geliştirilmiş ölçeklere ihtiyaç duyulmaktadır. Ölçek geliştirme, “bireyin ölçülmesi amaçlanan sadece ilgili özelliğini uyuracak uyarıcılar takımının ve bu uyarıcılara uygun tepki kategorilerini oluşturma süreci ve işleminin adıdır.” (Erkuş, 2012: 15).

Katılımcılara ibadet erteleme konusunda maddeler sunulmuş ve kendilerini en iyi yansıtan ifadeyi seçmeleri için 5’li Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Ölçek geliştirme işleminin tamamlanmasının ardından ibadet erteleme ile dinî tutum ve genel erteleme ilişkisi incelenmiştir.

3.1. Araştırma Modeli

Tarama modeli bir durumu olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan yaklaşımdır. Bu yaklaşımda araştırılan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde ve olduğu şekilde tanımlanmaya çalışılır. Tekil ve ilişkisel olarak ikiye ayrılır. Bunlardan ilişkisel tarama yöntemiyle değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek ve muhtemel sonuçları tahmin etmek mümkün olur (Karasar, 2010: 77-79). Bu çalışmada ibadet erteleme konusunda bir ölçek geliştirilmesi ve çeşitli değişkenlerle (cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim, yerleşim yeri, meslek) dinî tutum, genel erteleme, ibadet erteleme ilişkisinin incelenmesi amaçlandığı için ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

İlişkisel tarama modelinde grubun tamamını incelemek zaman ve emek açısından çoğu zaman mümkün değildir veya aşırı maliyetlidir. Bundan dolayı evreni yansıtacağı düşünülen bir grup örneklem olarak seçilir ve araştırma bu grup üzerinden yürütülür.

Çalışmanın evrenini; Ankara ve Kırıkkale’de yaşayan, en az ilkokul düzeyinde eğitimi olan, kendini Müslüman olarak tanımlayan yetişkin (18-65 yaş arası) (Can, 2004: 125-126; İnanç, Bilgin ve Kılıç Atıcı, 2005: 58) bireyler oluşturmaktadır. Çalışmada ölçeğin farklı demografik özelliklere sahip katılımcılardan oluşması böylece geçerliğinin yükselmesi amacıyla kota örnekleme (Altunışık, Coşkun, Yıldırım ve Bayraktaroğlu, 2004: 130; Baş, 2006: 40) yöntemi kullanılmıştır. Hem ölçek geliştirme aşamasında hem de değişkenler ile ölçekler arasındaki ilişkilerin incelendiği aşamada bu değişkenlerin her birinden yeterli sayıda katılımcıya ulaşılmaya gayret sarf edilmiştir. Özellikle de ulaşılmaya zor olan veya ölçeği doldurma konusunda isteksizlik gösteren katılımcılara yüz yüze ulaşılarak gerekli açıklamalar yapılmış, böylece ölçeği anlamaları ve katılımları artırılmaya çalışılmıştır.

İlişkisel tarama modeliyle gerçekleştirilen alan araştırmalarında örneklem büyüklüğüyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bu kapsamda bir çalışmada faktör analizinin gerçekleştirilmesi için tavsiye edilen örneklem sayısı madde sayısını esas almakta ve madde sayısının en az 5, mümkünse 10 katı örnekleme ulaşılması tavsiye edilmektedir (Cohen ve Swerdlik, 2010: 278). Ölçek geliştirmenin birinci uygulamasında madde sayısı 34, katılımcı sayısı 400; ikinci uygulamasında ise madde sayısı 14, katılımcı sayısı 399'dur. Buna göre katılımcı sayılarının faktör analizi ve dolayısıyla ölçek geliştirme için yeterli olduğu söylenebilir. Örneklem büyüklüğüyle ilgili diğer bir görüşe göre "50 çok zayıf, 100 zayıf, 200 orta, 300 iyi, 500 çok iyi ve 1000 mükemmel" (Meyers, Gamst ve Guarino, 2016: 49; Karaman, 2023: 47-63) olarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın örneklem büyüklüğünün iyi ile çok iyi arasında bir sayıya ulaştığı dolayısıyla güvenilir sonuçlar elde etmek için yeterli olduğu ifade edilebilir.

3.3. Ölçek Geliştirme Süreci

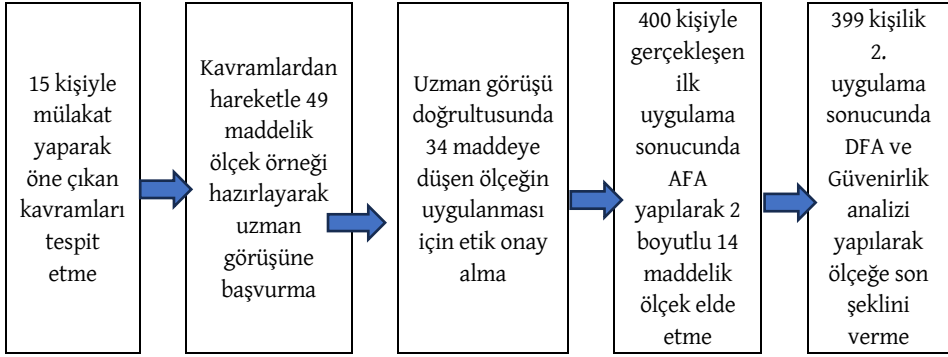
Ölçek geliştirme sürecinde öncelikle erteleme, ibadet ve ibadet erteleme konularıyla ilgili literatür gözden geçirilmiş; yine bu kapsamda ilmi kitaplarına başvurulmuştur. Ayrıca ölçek geliştirme konusunda çeşitli kaynaklar incelenmiş ve konuyla ilgili uzmanların görüşlerine başvurulmuştur. Literatür taramasının ardından 15 kişiyle mülakat yapılmıştır.

İbadet Erteleme Ölçeği Mülakat Soruları

1. Cinsiyet
2. Medeni durum
3. Yaş
4. Yerleşim yeri
5. Eğitim seviyesi
6. Meslek
- 7.a. Yapılması zorunlu dinî yükümlülüklerden..... ertelerim.
- 7.b. Çünkü.....
- 7.c. Ertelemediğimde..... hissederim/yaparım.
- 8.a. Sevap kazanmak amacıyla yapmak istediğim dinî uygulamalardan/faaliyetlerden..... ertelerim.
- 8.b. Çünkü.....
- 8.c. Ertelemediğimde Hissederim/yaparım.

Din psikolojisi alanında incelenen birçok konu hem tefsir, hadis, kelam, fıkıh gibi İslami ilimler hem din eğitimi, sosyolojisi ve dinler tarihi gibi din bilimleri hem de genel psikolojinin konularıyla kesişmektedir (Belen, Gündüzöz ve Erol, 2018: 141-168). Öyle ki bu çalışmada da multidisipliner bir yaklaşım sergilenmiş, din psikolojisi, tefsir, İslam hukuku vb. farklı alan uzmanlarının yanında Diyanet İşleri Başkanlığında çalışan (vaize Ayşenur Balkan, Ordu Dinî İhtisas Merkezi Müdürü Şükrü Dinlek) çeşitli din görevlilerinin görüş ve önerilerine başvurulmuştur. Ayrıca bireylerin ibadet erteleme konusundaki tutum ve davranışları gözlem metoduyla da incelenmiştir. Gözlem,

analizleri gerçekleştirilerek ölçeğin analiz için uygun olduğu tespit edilmiş, madde döndürme işlemi (varimaks-oblimin) yapıldıktan sonra açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve temel bileşenler analizi (TBA) gerçekleştirilmiştir. Analizler sonrasında ölçekte yer alması uygun görülmeyen maddeler çıkarılarak 14 madde şeklinde düzenlenen ölçek Mayıs-Haziran 2023'te, aynı evrenden farklı bir örneklem grubuna ikinci kez uygulanmıştır. 399 katılımcının ölçeğinin geçerli kabul edildiği ikinci uygulama sonrasında doğrulayıcı faktör analizi (DFA) için uyum indekslerine bakılmış ve ölçeğin yeterli uyuma sahip olduğu görülmüştür. Bu aşamada DFA gerçekleştirilmiş ardından Cronbach alfa ve McDonald's omega teknikleriyle ölçeğin güvenirlik analizi gerçekleştirilmiştir.

Şekil 3.2. Ölçek geliştirme süreci uygulama adımları

3.4. Veri Toplama Araçları

Ölçek geliştirme çalışmaları sonucunda 2 faktörden oluşan 14 maddelik ibadet erteleme ölçeği elde edilmiştir. Daha sonra ilgili ölçekler kullanılarak bireylerin çeşitli değişkenlerle dinî tutum, genel erteleme ve ibadet erteleme ilişkisi incelenmiştir.

Ok-Dinî Tutum Ölçeği: Ok tarafından geliştirilen bu ölçek, 8 maddeli, 5'li Likert türü bir ölçektir. Ölçek 6 olumlu 2 olumsuz madde içermektedir ve duygu, ilişki, biliş ve davranış olmak üzere 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte yer alan her bir madde “Hiç Katılmıyorum” ile “Tamamen Katılıyorum” arasında değerlendirilmekte ve 1 ile 5 arası puanlanmaktadır (Bkz. Ek 1). Yüksek puan bireyde dinî tutumun/dindarlığın yüksek olduğunu göstermektedir. Yapılan analizlerde ölçeğin yüksek iç tutarlılığa (,81 ve ,91) sahip olduğu görülmüştür (Ok, 2011).

Çakıcı-Genel Erteleme Ölçeği: Çakıcı tarafından geliştirilmiş olup 2 alt boyutlu, 18 maddeden oluşan 5'li Likert tipi bir ölçektir. Katılımcılar 1 ile 5 arası puan almakta ve alınan puanların yüksekliği erteleme davranışının arttığını göstermektedir (Bkz. Ek 1). Ölçeğin Cronbach's Alpha güvenirlik katsayısı erteleme alt boyutunda 0,88; zamanı etkin kullanma alt boyutunda 0,85; ölçek genelinde ise 0,91 olarak hesaplanmıştır (Çakıcı, 2003). Araştırmacı ölçeğin tek boyutlu olarak da kullanılabileceğini ifade etmekle birlikte bu çalışmada iki boyutu da dikkate alınmıştır (Çakıcı, 2003).

İbadet Erteleme Ölçeği: Abanoz tarafından geliştirilen ölçek iki alt boyuttan ve toplam 14 maddeden oluşmaktadır. Bu iki faktör, toplam varyansın %52,6'sını açıklamaktadır. En düşük “Beni hiç yansıtmıyor.”, en yüksek “Beni tamamen

yansıtıyor.” şeklinde cevapların verilebildiği 5’li Likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan puanların yükselmesi ibadet erteleme düzeyinin arttığını göstermektedir (Bkz. Ek 1). Güvenirlilik analizi için Cronbach’s Alfa (0,902) ve McDonald’s Omega (0,907) yöntemlerinin kullanıldığı ölçeğin yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğu görülmüştür (Abanoz ve Belen, 2023)

Ölçeklerin örneklem grubuna uygulanmasının ardından gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre her bir ölçeğin ve alt boyutlarının aşağıdaki Tablo 3.1.’de gösterilen güvenilirlik sonuçlarına sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 3.1. Ölçekler ve Alt Boyutları Güvenirlilik Analizi

Alt faktörler	Cronbach's Alpha	Madde sayısı
Duygu	0,798	2
İlişki	0,857	2
Biliş	0,717	2
Davranış	0,841	2
Dinî tutum	0,828	8
Erteleme	0,923	11
Zamanı etkin kullanma	0,906	7
Genel erteleme	0,931	18
Mazeret bulma	0,923	8
Umursamama	0,824	6
İbadet erteleme	0,902	14

3.5. Verilerin Analizi

Ölçek geliştirme aşamasında uygulama büyük oranda yüz yüze ve bireysel olarak gerçekleştirilmiş; katılımcı sayısını artırmak ve çeşitliliğini sağlamak amacıyla zaman zaman Google forms aracılığıyla elektronik ortamda da uygulanmıştır. Elde edilen veriler “R” isimli istatistik paket programı üzerinde analiz yapılmasını sağlayan açık erişimli Jamovi programına girilmiştir. Bu aşamada öncelikle olumsuz maddeler ters çevrilmiş ve analizlerin gerçekleştirilebilmesi için kodlanarak numerik hâle getirilmiştir. Veriler üzerinde katılımcıların demografik dağılımı incelenmiş daha sonra ölçek geliştirme analizlerine geçilmiştir (Kılıç, 2020: 276-293; Karakaya Özer, 2021: 1330-1384). İlk uygulamadan elde edilen veriler üzerinde açılımcı faktör analizi (AFA) ve temel bileşenler analizi (TBA); ikinci uygulamadan elde edilen veriler üzerinde ise doğrulayıcı faktör analizi (DFA); Cronbach alfa ve McDonald’s omega güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir.

Ölçek geliştirme tamamlandıktan sonra çeşitli değişkenlerle ibadet erteleme, dinî tutum ve genel erteleme ilişkisine geçilmiştir. İstatistiksel çözümlemelere geçmeden önce demografik değişkenler gruplandırılmış, uygulanan ölçekler puanlanmış daha sonra elde edilen veriler istatistiksel analiz için bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Elde edilen veriler “SPSS for windows 23.0” programıyla çözümlenmiş, anlamlılıklar minimum $p < ,05$ düzeyinde sınanmış ve bulgular araştırmanın amaçlarına uygun olarak

tablolar hâlinde sunulmuştur. Araştırmada kullanılan ölçekler arasındaki ilişkiler korelasyon analiziyle incelenmiştir. Daha sonra araştırma grubunu oluşturan bireylerin demografik özelliklerinin betimleyici frekans ve yüzde dağılımları çıkarılmıştır. Örneklem içerisinde normal dağılım özelliği gösteren dağılımlar için parametrik analiz teknikleri kullanılmıştır.

Bu bağlamda:

- Cinsiyet, medeni durum değişkenleri iki alt kategoriden oluştuğu için, bağımsız (ilişkisiz) örneklem için *t- testi*;
- Yaş, eğitim, yerleşim yeri, meslek değişkenleri üç ya da daha fazla alt kategoriden oluştuğu ve gruplar normal dağılım gösterdiği için tek yönlü varyans analizi (anova) uygulanmış;
- Tek yönlü varyans analizi (anova) sonucunda gruplar arasında fark bulunduğunda, farklılıkların kaynağının hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere post-hoc testlerinden LSD testi kullanılmıştır.

4. İBADET ERTELEME ÖLÇEĞİ GEÇERLİK ve GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

4.1. Açımlayıcı Faktör Analizi

Tablo 4.1. İlk Uygulamaya Katılanların Demografik Özellikleri

Değişkenler	Gruplar	Sayı	Yüzde	Kümülatif yüzde
Cinsiyet	Erkek	131	32,8 %	32,8 %
	Kadın	269	67,2 %	100 %
Medeni durum	Evli	174	43,5 %	43,5 %
	Bekâr	226	56,5 %	100 %
Yaş	18-24 yaş	179	44,8 %	44,8 %
	25-34 yaş	69	17,3 %	62 %
	35-44 yaş	90	22,5 %	84,5 %
	45-65 yaş	62	15,5 %	100 %
Eğitim	İlk/Orta öğretim	32	8 %	8 %
	Ön lisans/Lisans	321	80,3 %	88,3 %
	Lisans üstü	47	11,8 %	100 %
Yerleşim yeri	Büyükşehir	174	43,5 %	43,5 %
	İl	109	27,3 %	70,8 %
	İlçe	76	19 %	89,8 %
	Köy	41	10,3 %	100 %
Meslek	Kamu çalışanı	113	28,2 %	28,2 %
	Özel sektör	38	9,5 %	37,8 %
	Öğrenci	194	48,5 %	86,3 %
	Ev hanımı	42	10,5 %	96,8 %
	İşsiz / Diğer	13	3,3 %	100 %

Tablo 4.1.'de ölçeğin ilk uygulamasına katılanların cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim, yerleşim yeri, meslek gibi demografik özellikleri yer almaktadır. Tablo 4.1. incelendiğinde cinsiyet değişkeninde kadınların, medeni durum değişkeninde evlilerin sayısının fazla olduğu ancak erkeklerin ve bekârların da araştırma için yeterli sayıda olduğu görülmektedir. Katılımcılar arasında yaş değişkeninde 18-24 yaş aralığındaki genç yetişkinlerin; eğitim değişkeninde ön lisans-lisans mezunlarının çoğunluğu oluşturduğu, yerleşim yeri değişkeninde ise araştırmaya büyükşehir, şehir, ilçe ve köyden katılanların orantılı bir şekilde sıralandığı fark edilmektedir. Meslek değişkeni açısından ilk sırada gelenlerin öğrenciler, sonra kamu çalışanları olduğunu Tablo 4.2.'de görmek mümkündür.

Tablo 4.2. İlk Uygulamanın Betimsel Sonuçları

Özellikler	Değerler
Madde sayısı	34
Kişi sayısı	400
Kayıp değer	0
Ortalama	3,77
Ortanca	3,88
Çarpıklık	-0,537

Basıklık	-0,478
----------	--------

Tablo 4.2.'de ilk uygulamanın betimsel sonuçları görülmektedir. Buna göre 34 maddeden oluşan ölçeği 400 kişinin tam olarak doldurduğu, sisteme girilen ölçeklerde kayıp değerin olmadığı görülmektedir.

Katılımcıların ibadet erteleme düzeylerinin genel olarak yüksek olduğu, ortalama ve ortanca değerlerinin 3 ile 4 arasında ve 4'e yakın bir seviyede olmasından anlaşılmaktadır. Tablo 4.2.'ye bakıldığında ölçeğin çarpıklık değerinin -0,537 olduğu görülmektedir. Literatürde 0-0,50 arası çarpıklığın düşük; 0,50-1 arası çarpıklığın orta olarak değerlendirilmesinden hareketle (Hair, Anderson, Rabin ve Black, 2009; Şengül Avşar, 2022: 53-82) bu ölçekteki çarpıklığın orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 4.2.'ye göre ölçeğin basıklık değeri -0,478'dir. Literatürde negatif değerlerin basık dağılımı gösterdiği (Field, 2009) kabul edildiği için ölçeğin basık dağılıma sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Geliştirilen ölçeklerin yapı geçerliliği faktör analizi yöntemleriyle tespit edilir. Faktör analizi, "birbiriyle ilişkili değişkenleri bir araya getirerek, kavramsal olarak anlamlı daha az sayıda yeni faktör ortaya koymayı amaçlayan" bir yöntemdir (Büyüköztürk, 2002: 472; Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2021). Geliştirilmesi planlanan ölçeğin faktör yapısını ortaya koymak veya önceden tahmin edilen faktör yapısı varsa bunu doğrulamak için yapılır. Ölçek geliştirme çalışmaları, ölçülmesi hedeflenen özelliğin belirlenmesi bunun için konuyla ilgili teorik bilgilere hâkim olunması, bu teorik bilgilerden hareketle maddelerin geliştirilmesi, geliştirilen maddelerin örneklem grubuna uygulanarak elde edilen veriler üzerinde faktör analizi vb. analizler yapılması süreçleri kapsar.

İki faktör analizinden öncelikli uygulanan açımlayıcı faktör analizi; ölçeğin alt faktörlere ayrılıp ayrılmadığının, ayrılıyorsa hangi maddenin hangi alt faktörde yer aldığının tespit edilmesini sağlar. Ancak bu analizin yapılabilmesi için öncelikle verilerin faktör analizine uygun olması gerekir. KMO measure of sampling adequacy ve Barlett's test of sphericity analizleri verilerin faktör analizine uygun olup olmadığının belirlenmesinde en sık kullanılan yöntemlerdir. Bunlardan KMO, verilerin analize uygunluğunu ölçmek amacıyla geliştirilmiş bir ölçü testidir. Yani KMO, örneklem büyüklüğünün yeterliğini test eder. Literatürde 0,50 ile 0,70 arası KMO değerleri orta; 0,70 ile 0,80 arası iyi; 0,80 ile 0,90 arası çok iyi; 0,90 ile 1 arası ise mükemmel olarak kabul edilir (Karaman, 2023: 49). Bu uygulamada ulaşılan KMO değerinin 0,912 ile mükemmel olduğu görülmüştür. Barlett's verilerin çok değişkenli normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığını belirlemeye yarar. Bu çalışmadaki Barlett's testi değerlerinin $\chi^2=5776$, $df=561$, $p<.001$ ile uygun olduğu tespit edilmiştir.

Analize geçilmeden önce son olarak faktör döndürme işlemi yapılmalıdır. Literatürde çeşitli faktör döndürme yöntemleri bulunmaktadır. Sosyal bilimlerde, "faktörler arasında genellikle birtakım ilişkiler olduğu varsayıldığından eğik döndürme yöntemleri" kullanılmaktadır (George ve Mallery, 2019: 261). Sıklıkla kullanılan iki yöntemden oblimin; küçük verilerle de iyi sonuçlar vermesi sebebiyle (Field, 2009) bu çalışmada tercih edilmiştir. Bu incelemeler sonucunda ölçeğin faktör analizine uygun olduğu anlaşılmış ve analiz gerçekleştirilmiştir.

İlk uygulama sonrasında yapılan açımlayıcı faktör analizi sonuçları aşağıdaki Tablo 4.3.'te yer almaktadır.

Tablo 4.3. Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör							Sonuç
	1	2	3	4	5	6	7	
1. Namazın vakti girdiğinde işimi gücümü bırakıp hemen namazımı kılarım.		.832						2. Faktör
2. Kur'an-ı Kerim'i hatim etmeyi istesem de bir türlü okumaya başlayamam.			.311			.388		Çift faktörlü
3. Vakti gelmeden önce ibadetler için hazırlığımı yaparım.		.764						2. Faktör
4. Namazı vaktinde kılmamak beni rahatsız eder.							.423	Ayırt edicilik düştü.
5. Kur'an okumayı / öğrenmeyi ileri bir zamana erteliyorum.						.323		Düşük ayırt edicilik
6. Bir işle meşgulken namazı kazaya bırakırım.						.346		Düşük ayırt edicilik
7. Hac ibadetini emekli olunca yapmayı düşünüyorum.								Ayırt edici değil.
8. Namazımı hep son anda kılarım.		.364						Düşük ayırt edicilik
9. Bir namazın vakti geldiğinde, her şeyi bırakır namazımı kılarım.		.715						2. Faktör
10. Dinî etkinliklere katılmak için fırsat bulamıyorum.						.328		Düşük ayırt edicilik
11. İbadetlerimi düzenli yerine getiremediğimden erteliyorum.	.470							1. Faktör
12. Zamanımın çoğunu eğlenceli aktivitelere harcadığım için ibadetlerimi ertelerim.	.642							1. Faktör
13. İbadetlerimi, çoğunlukla zamanında yerine <u>getirmiyorum.</u>	.450							1. Faktör
14. Belli bir vakitte yapılması gereken ibadetlerimi aksatmam.		.489						2. Faktör
15. Yerine getirilmesi gereken çok fazla ibadet olduğu için bir kısmını ertelerim.	.843							1. Faktör
16. Yapmakta zorlandığım ibadetleri ertelerim.	.846							1. Faktör

17. İlgimi çeken bir faaliyetle meşgulken ibadetlerimi kolayca ertelerim.	.650			1. Faktör
18. Ertelemekten huzursuzluk hissetsem de yapmam gereken ibadetleri ertelediğim olur.	.438			Ayırt edicilik düştü.
19. Belli bir vakitte yapılması zorunlu olmayan (nafile) ibadetleri ileri zamanlara ertelerim.		-	.363	Ters ayırt edicilik
20. Allah'ı zikretmek, dua etmek gibi sözlü ibadetleri düzenli olarak yaparım.		.521		2. Faktör
21. Kazaya kalan oruçlarımı tutmaya bir türlü başlayamam.			.314	Düşük ayırt edicilik
22. Daha fazla imkâna sahip olunca sadaka vermeyi düşünüyorum.		.517		Ayırt edicilik düştü.
23. İhtiyaç sahiplerine yardım etmeyi daha sonraki bir zamana ertelerim.		.343	.353	Çift faktörlü
24. Hac gibi geniş zamanı olan ibadetleri ilerleyen zamanlarda yerine getirmeyi düşünürüm.			.753	Tek kalan madde
25. İbadetleri rahat bir ortam oluşuncaya kadar ertelerim.	.406			1. Faktör
26. İbadetleri erteleme düşüncesi bile beni rahatsız eder.	.444			2. Faktör
27. Dinî gün ve gecelerde düzenli olarak Kur'an okurum/dinlerim.		.488	.338	Çift faktörlü
28. Teravih namazlarını kaçırmam.			.467	Ayırt edicilik düştü.
29. Fıtır sadakasını vermeyi unuttuğum olur.			.332	Düşük ayırt edicilik
30. Her fırsatta dua ederim.		.639		Tek kalan madde
31. Bir adakta bulunduğumda ilk fırsatta yerine getiririm.		.488		Ayırt edicilik düştü.
32. İbadet yapmayı istesem de kendimi başka şeylerle meşgulken bulurum.	.776			1. Faktör
33. İbadetlere başlamakta zorlanırım.	.480			Ayırt edicilik düştü.

34. Düzenli ibadet etmeyi
emeklilik yıllarıma
erteliyorum.

.389

Düşük ayırt
edicilik

Bu çalışmada belirlenen ayırt edicilik değeri 0,40'tır. Ancak her maddenin ayırt edicilik değerini görebilmek amacıyla ayırt edicilik değeri önce 0,30 olarak girilmiştir. Her faktörde en az iki madde olmak üzere istenen ayırt edicilik değerine sahip ve birbirine yakın oranda birden fazla faktöre yük vermeyen, ters yük değerine sahip olmayan ve belli faktörler altında toplanan maddelerin ölçekte kalmasına karar verilir. Ayrıca açımlayıcı faktör analizi sonucuna göre uygun görülmeyen maddeler tek tek çıkarılarak kalan maddelerin durumu tekrar değerlendirilir. Açımlayıcı faktör analizi sonuçlarının yer aldığı Tablo 4.3. incelendiğinde 1 maddenin ayırt edici olmadığı (0,3 değerinin altında); 7 maddenin istenen ayırt edicilik değerinin altında kaldığı, 3 maddenin birden fazla faktörde birbirine yakın ayırt ediciliğe sahip olduğu; 1 maddenin negatif yüklü olduğu, 2 maddenin ise bir faktörün altında tek kaldığı görülmüştür. Söz konusu maddeler çıktığında kalan maddelerin 6'sının da ayırt edicilik değeri düşmüş ve bunlar da ölçekten çıkarılmıştır. Bu işlemler sonucunda ölçekte iki faktör altında toplam 14 madde kalmıştır.

Bu iki faktörde yer alan maddeler gözden geçirildiğinde 8 maddenin yer aldığı ilk faktördeki maddelerin ibadet erteleme konusunda birtakım mazeretlere işaret ettiği görülmüş bundan dolayı bu faktör "mazeret bulma" olarak adlandırılmıştır. Ölçeği dolduran herkesin Müslüman olmasına ve ibadetlerin yapılmasını gerekli görmesine rağmen 2. faktörde yer alan maddeleri işaretleyenlerin ibadetleri kısa veya uzun süreli ertelemekten çok fazla rahatsız olmadığı başka bir ifadeyle ibadetleri zamanında yapmayı çok fazla umursamadığı anlaşılmıştır. Bundan dolayı bu faktöre "umursamama" adı verilmiştir.

Verilerin güvenirliliğini test etmek için açımlayıcı faktör analizinin yanında temel bileşenler analizi de gerçekleştirilmiştir. Bu iki analiz sonucunda ölçekte kalmasına karar verilen 14 maddenin numarası ve yük değerleri ilgili faktör altında Tablo 4.4'te verilmiştir.

Tablo 4.4. Açımlayıcı Faktör Analizi ve Temel Bileşenler Analizi Sonucu Kalan Maddeler ve Yük Değerleri

Taslak ölçek no	Ölçek sıra no	Madde	Temel bileşenler analizi		Açımlayıcı faktör analizi	
			Mazeret bulma	Umursamama	Mazeret bulma	Umursamama
11	1	İbadetlerimi düzenli yerine getiremediğimden erteliyorum.	0.754		0.690	
12	2	Zamanımın çoğunu eğlenceli aktivitelere harcadığım için ibadetlerimi ertelerim.	0.827		0.811	
13	3	İbadetlerimi, çoğunlukla zamanında yerine <u>getirmiyorum.</u>	0.700		0.623	

15	4	Yerine getirilmesi gereken çok fazla ibadet olduğu için bir kısmını ertelerim.	0.801	0.834
16	5	Yapmakta zorlandığım ibadetleri ertelerim.	0.811	0.800
17	6	İlgimi çeken bir faaliyetle meşgulken ibadetlerimi kolayca ertelerim.	0.754	0.691
25	7	İbadetleri rahat bir ortam oluşuncaya kadar ertelerim.	0.707	0.640
32	8	İbadet yapmayı istesem de kendimi başka şeylerle meşgulken bulurum.	0.566	0.461
1	9	Namazın vakti girdiğinde işimi gücümü bırakıp hemen namazımı kılarım.	0.805	0.852
3	10	Vakti gelmeden önce ibadetler için hazırlığımı yaparım.	0.790	0.790
9	11	Bir namazın vakti geldiğinde, her şeyi bırakır namazımı kılarım.	0.760	0.736
14	12	Belli bir vakitte yapılması gereken ibadetlerimi aksatmam.	0.592	0.489
20	13	Allah'ı zikretmek, dua etmek gibi sözlü ibadetleri düzenli olarak yaparım.	0.541	0.419
26	14	İbadetleri erteleme düşüncesi bile beni rahatsız eder.	0.564	0.444

Tablo 4.4.'te görüldüğü gibi 2 faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Mazeret bulma ismi verilen faktörde 8, umursamama adı verilen faktörde 6 madde yer almaktadır. Bu faktörlerin faktör yükleri ve toplam varyansın ne kadarını açıkladığı Tablo 4.5.'te yer almaktadır.

Tablo 4.5. Açımlayıcı Faktör Analizi Sonucunda Ölçeğin Açıkladığı Toplam Varyans

Faktör	Yüklemeler	Faktörlerin açıkladığı varyans yüzdesi	Toplam varyans yüzdesi
1	4.16	32.0	32.0
2	2.68	20.6	52.6

Tablo 4.5.'e göre birinci faktör toplam varyansın %32'sini; ikinci faktör ise %20,6'sını açıklamaktadır. Buna göre açımlayıcı faktör analizinin toplam varyansın %52,6'sını açıkladığı görülmektedir.

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçekte kalan maddeler doğrulayıcı faktör analizi yapılabilmesi amacıyla aynı evrenden farklı bir örneklem grubuna tekrar uygulanır. Bunun amacı açımlayıcı faktör analiziyle elde edilen modelin geçerliliğini desteklemektir (Karadavut, 2021: 147-148). Bundan dolayı ölçek geliştirme

faaliyetlerinde temel bileşenler analizi ve/veya açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçekte kalması beklenen maddeler ve bunların ilgili olduğu faktörler belirlendikten sonra bu yapıları doğrulamak için doğrulayıcı faktör analizi yapılmalıdır. Bu analizde, “ölçek maddeleri arasında ortaya çıkan nedenselliğin yapısal olarak tahmin edilmesi ve sınanması” sağlanır (Vural, 2022: 153). Başka bir ifadeyle doğrulayıcı faktör analizi, ölçek maddeleriyle ilişkili görüldükleri faktör yapıları arasındaki ilişkinin uygunluğunun kontrol edilmesine imkân verir.

4.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Bu çalışma kapsamında ulaşılan sonuçları doğrulamak için ölçek kalan 14 madde ile ikinci kez uygulanmış ve katılanların demografik özelliklerine Tablo 4.6.'da yer verilmiştir.

Tablo 4.6. İkinci Uygulamaya Katılanların Demografik Özellikleri

Değişkenler	Gruplar	Sayı	Yüzde	Kümülatif yüzde
Cinsiyet	Erkek	125	31,3 %	31,3 %
	Kadın	274	68,7 %	100 %
Medeni durum	Evli	184	46,1 %	46,1 %
	Bekâr	215	53,9 %	100 %
Yaş	18-24 yaş	175	43,9 %	43,9 %
	25-34 yaş	72	18 %	61,9 %
	35-44 yaş	90	22,6 %	84,5 %
	45-65 yaş	62	15,5 %	100 %
Eğitim	İlk/Ortaöğretim	31	7,8 %	7,8 %
	Ön lisans- Lisans	321	80,5 %	88,2 %
	Lisans üstü	47	11,8 %	100 %
Yerleşim yeri	Büyükşehir	177	44,4 %	44,4 %
	İl	96	24,1 %	68,4 %
	İlçe	74	18,5 %	87 %
	Köy	52	13 %	100 %
Meslek	Kamu çalışanı	130	32,6 %	32,6 %
	Özel sektör	29	7,3 %	39,8 %
	Öğrenci	196	49,1 %	89 %
	Ev hanımı	34	8,5 %	97,5 %
	İşsiz / Diğer	10	2,5 %	100 %

Tablo 4.6.'da doğrulayıcı faktör analizi için gerçekleştirilen ikinci uygulamaya katılanların demografik özellikleri verilmiştir. Tablo 4.6. incelendiğinde ilk uygulamada ulaşılan verilere benzer sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Meslek değişkeninde işsiz/diğer grubunda 10 kişinin yer aldığı, bunun dışındaki her bir değişkende en az 29 kişinin bulunduğu görülmektedir. Bu verilerin analiz yapmak için yeterli olduğu söylenebilir. Uygulama sürecinde ev hanımları, ilköğretim-ortaöğretim mezunları, köyde yaşayanlar ve 45 yaş üstü kişilere ulaşmak ve onları anketi doldurmaya ikna etmek daha

zor olmuştur. Bununla birlikte örnekleme yöntemi olarak kota örnekleme yöntemi kullanılmış böylece analiz yapılmasına yetecek kadar kişiye ulaşılmıştır.

İkinci uygulama sonucunda ölçeği 399 katılımcının uygun şekilde doldurduğu tespit edilmiş ve bilgisayara girilen verilerde kayıp değer bulunmadığı görülmüştür. Doğrulamalı faktör analizi uygulanmadan önce elde edilen verilerin uygunluğu çeşitli uyum indeksleriyle kontrol edilmelidir (Karadavut, 2021: 47-63). Bu çalışmada kullanılan indeksler ve bunların analiz için uygunluğuyla ilgili değerlendirmeler Tablo 4.7.'de sunulmuştur.

Tablo 4.7. İbadetleri Erteleme Ölçeğinin Uyum İndeksi Sonuçları

İndeks	İyi/yeterli uyum	Mükemmel uyum	Değer	Sonuç
χ^2/df	$2 \leq \chi^2/df \leq 5$	$0 \leq \chi^2/df \leq 2$	2,82	İyi/yeterli uyum
CFI	$0,90 \leq CFI \leq ,95$	$0,95 \leq CFI \leq 1,00$	,955	Mükemmel uyum
SRMR	$0,05 \leq SRMR \leq ,08$	$0,00 \leq SRMR \leq ,05$	,051	İyi/yeterli uyum
RMSEA	$0,05 \leq RMSEA \leq ,08$	$0,00 \leq RMSEA \leq ,05$	,067	İyi/yeterli uyum

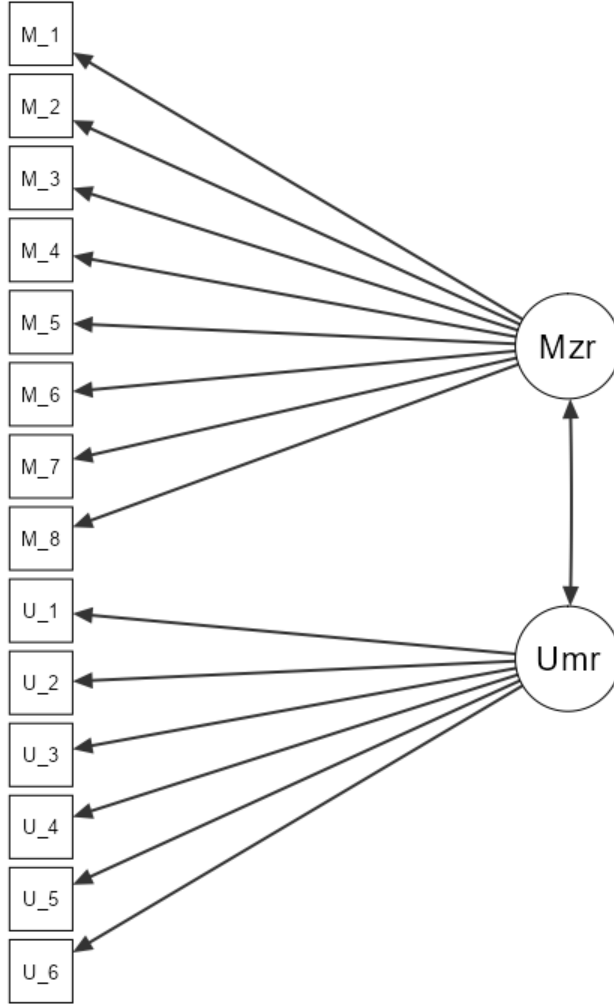
Uyum indekslerinin sonuçlarının yer aldığı Tablo 4.7.'ye göre elde edilen sonuçlar doğrulamalı faktör analizi için yeterlidir. Bu veriler ölçeğin yapı geçerliği olduğunu göstermektedir. Bu değerler kişilerin farklı durumlardaki duygu ve düşüncelerini ortaya koymayı hedefleyen benzer ölçeklerdeki sonuçlarla da örtüşmektedir (Akça, 2019: 105; Türkmen ve Yıldız, 2019: 300). Yeterli uyum indeksine sahip olduğu anlaşıldıktan sonra ölçeğin doğrulamalı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. DFA sonuçları Tablo 4.8.'de yer almaktadır.

Tablo 4.8. İbadet Erteleme Ölçeği'nin Doğrulamalı Faktör Analizi Sonuçları

Faktör	Gösterge	Estimate	SE	Z	P
Mazeret bulma	Mazeret_1	1.072	0.0562	19.08	< .001
	Mazeret_2	0.840	0.0467	17.98	< .001
	Mazeret_3	1.044	0.0573	18.23	< .001
	Mazeret_4	0.819	0.0479	17.11	< .001
	Mazeret_5	0.936	0.0523	17.89	< .001
	Mazeret_6	0.977	0.0494	19.79	< .001
	Mazeret_7	0.931	0.0519	17.94	< .001
	Mazeret_8	0.988	0.0583	16.96	< .001
Umursamama	Umursamama_1	1.070	0.0519	20.61	< .001
	Umursamama_2	0.938	0.0521	18.01	< .001
	Umursamama_3	1.009	0.0556	18.16	< .001
	Umursamama_4	0.899	0.0625	14.39	< .001
	Umursamama_5	0.455	0.0624	7.29	< .001
	Umursamama_6	0.679	0.0697	9.75	< .001

Açımlayıcı faktör analiziyle elde edilen sonuçların doğrulamalı faktör analizi tarafından desteklendiği Tablo 4.8.'den anlaşılmaktadır. Buna göre açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçekte kalan her bir madde istenen ayırt edicilik düzeyine sahiptir ve söz konusu faktörün altında yer alması uygundur. Bu sonuçlardan hareketle ilk

uygulamada ulaşılan faktör yapılarının doğrulayıcı faktör analizi tarafından desteklendiğini söylemek mümkündür.

Şekil 4.1. İbadet erteleme ölçeği doğrulayıcı faktör analizi path diyagramı

Şekil 4.1’de doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarının yer aldığı path diyagramı görülmektedir. Bu diyagram, doğrulayıcı faktör analiziyle elde edilen verilerin uyumlu olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle diyagramdan, her maddenin ilgili olduğu faktörün altında yer aldığı ve faktörler arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır.

4.3. Güvenirlik Analizi

Geliştirilen bir ölçekte yer alan her bir madde aynı faktördeki diğer maddelerle ortak amaçlara hizmet etmelidir. Yani bir faktörün altında yer alan tüm maddelerin söz konusu faktördeki diğer maddelerle uyumlu olması gerekir. Aksi takdirde ölçekle elde edilen sonuçların güvenilir olduğu söylenemez. Test tutarlılığı anlamına da gelen “güvenirlik, ölçme aracının ölçmeye çalıştığı olguyu ne derece tutarlı ölçtüğünü” gösterir (Ho, 2014: 287). Güvenirliğin yani iç tutarlılığın tespitinde en çok tercih edilen yöntemler Cronbach alfa ve McDoland’s omega’dır. Bu yöntemlerde 0-1 arası bir değer elde edilir ve 0,50’nin üstünde bir değere ulaşılması gerekir. Bununla birlikte “ulaşılacak değerin $0,70 \leq \alpha < 0,90$ aralığında olması ölçeğin yüksek düzeyde; $0,90 \leq \alpha \leq 1$ aralığında olması çok yüksek düzeyde güvenilir olduğunu” gösterir (Özdamar, 2016). Bu çalışmada hem Cronbach alfa hem de McDoland’s omega yöntemleri uygulanarak güvenilirlik analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4.9. İbadet Erteleme Ölçeği Güvenirlik Analizi

		Cronbach’s Alpha	McDonald’s ω
Genel		0,902	0,907
		0,923	0,925
		Madde silinirse güvenirlik	
Mazeret bulma	Mazeret_1	0,911	0,912
	Mazeret_2	0,914	0,915
	Mazeret_3	0,913	0,915
	Mazeret_4	0,915	0,916
	Mazeret_5	0,913	0,915
	Mazeret_6	0,910	0,911
	Mazeret_7	0,914	0,915
	Mazeret_8	0,917	0,918
		0,824	0,836
		Madde silinirse güvenirlik	
Umursamama	Umursamama_1	0,770	0,780
	Umursamama_2	0,777	0,789
	Umursamama_3	0,772	0,785
	Umursamama_4	0,790	0,808
	Umursamama_5	0,816	0,828
	Umursamama_6	0,823	0,835

Tablo 4.9. incelendiğinde umursamama ismi verilen faktörde yüksek (0,824), mazeret bulma adı verilen faktörde (0,923) ve ölçek bütününde ise (0,902) çok yüksek düzeyde güvenilirlik düzeyine ulaşıldığı görülmektedir.

Geçerlilik ve güvenirlik çalışmaları sonucunda ulaşılan ve güvenilir olduğu test edilen ibadet erteleme ölçeğinin son hâli aşağıdaki verilmiştir. Tablo 4.9.’da yer alan ilk 8 madde “mazeret bulma” alt boyutunu, sonraki 6 madde ise “umursamama” alt boyutunu ölçmektedir.

Bu ölçek; Müslüman olan ve bunun gereği olarak da bazı ibadetlerin yapılması gerektiğini/tavsiye edildiğini kabul edenler için hazırlanmıştır. Söz konusu ölçeği bu durumu göz önüne alarak cevaplayınız.

Tablo 4.10. İbadet Erteleme Ölçeği

Sıra		Beni hiç yansıtmıyor	Beni çok az yansıtır.	Beni biraz yansıtır.	Beni çoğunlukla yansıtır.	Beni tamamen yansıtır.
1	İbadetlerimi düzenli yerine getiremediğimden erteliyorum.					
2	Zamanımın çoğunu eğlenceli aktivitelere harcadığım için ibadetlerimi ertelerim.					
3	İbadetlerimi, çoğunlukla zamanında yerine <u>getirmiyorum.</u>					
4	Yerine getirilmesi gereken çok fazla ibadet olduğu için bir kısmını ertelerim.					
5	Yapmakta zorlandığım ibadetleri ertelerim.					
6	İlgimi çeken bir faaliyetle meşgulken ibadetlerimi kolayca ertelerim.					
7	İbadetleri rahat bir ortam oluşuncaya kadar ertelerim.					
8	İbadet yapmayı istesem de kendimi başka şeylerle meşgulken bulurum.					
9	Namazın vakti girdiğinde işimi gücümü bırakıp hemen namazımı kılarım.					
10	Vakti gelmeden önce ibadetler için hazırlığımı yaparım.					
11	Bir namazın vakti geldiğinde, her şeyi bırakır namazımı kılarım.					
12	Belli bir vakitte yapılması gereken ibadetlerimi aksatmam.					
13	Allah'ı zikretmek, dua etmek gibi sözlü ibadetleri düzenli olarak yaparım.					
14	İbadetleri erteleme düşüncesi bile beni rahatsız eder.					

5. İBADET ERTELEME İLE GENEL ERTELEME ve DİNÎ TUTUM İLİŞKİSİ

5.1. Ölçekler ve Alt Boyutları Arasındaki Korelasyon Analizi

Tablo 5.1.'de ölçekler ve ölçeklerin alt boyutları arasındaki ilişki gösterilmiştir.

Tablo 5.1. Ölçek Boyutları Arasındaki İlişkiyi Gösteren Korelasyon Analizi

Alt faktörler	Dinî tutum					Genel erteleme			İbadet erteleme		
	Duygu	İlişki	Biliş	Davranış	Dinî tutum	Erteleme	Zamanı etkin kullanma	Genel erteleme	Mazeret bulma	Umursa-mama	İbadet erteleme
Duygu	1										
İlişki	,605**	1									
Biliş	,178**	,217**	1								
Davranış	,591**	,572**	,158**	1							
Dinî tutum	,827**	,802**	,503**	,805**	1						
Erteleme	-0,089	-0,080	-,239**	-,163**	-,191**	1					
Zamanı etkin kullanma	-,300**	-,292**	,111*	-,351**	-,293**	,534**	1				
Genel erteleme	-,196**	-,186**	-,114*	-,269**	-,263**	,925**	,815**	1			
Mazeret bulma	-,284**	-,193**	-,246**	-,400**	-,387**	,383**	,209**	,357**	1		
Umursamama	-,563**	-,504**	-,111*	-,564**	-,601**	,267**	,507**	,410**	,458**	1	
İbadet erteleme	-,466**	-,375**	-,221**	-,545**	-,554**	,390**	,387**	,441**	,903**	,795**	1

**p<0,01; *p<0,05

Tablo 5.1.'de katılımcıların verdikleri cevaplardan hareketle ortaya çıkan ölçek boyutları arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Tablo 5.1.'den anlaşıldığı şekliyle her bir ölçek ile ölçeğin alt boyutları arasında yüksek düzeyde anlamlı ilişki vardır. Ayrıca her bir ölçeğin alt boyutlarının birbiriyle ilişkileri de pozitif yönlü ve anlamlılık düzeyindedir. Bununla birlikte dinî tutum ölçeğinin alt boyutları arasındaki ilişkiye bakıldığında davranış, duygu ve ilişki boyutlarının birbiriyle daha yüksek bir ilişkiye sahip olduğu, biliş boyutuyla ise daha düşük bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Buna göre Ankara-Kırıkkale örnekleminde bireylerin dinî tutumlarında biliş boyutunun diğer boyutlarla daha az ilişkili olduğu söylenebilir. Genel erteleme ölçeği ile dinî tutum ölçeği arasındaki ilişkiye bakıldığında zamanı etkin kullanma alt boyutu ile dinî tutumun biliş alt boyutu arasında pozitif bir ilişki diğer tüm alt boyutlarda negatif bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca erteleme alt boyutu ile duygu ve ilişki alt boyutları arasındaki ilişki hariç diğer tüm boyutlar arasında anlamlılık düzeyinde bir ilişki vardır. İbadet erteleme ile diğer ölçekler

arasındaki ilişkiye bakıldığında tüm alt boyutlarda ibadet erteleme ile dinî tutum arasında negatif; genel erteleme arasında pozitif yönlü anlamlılık düzeyinde bir ilişki olduğu Tablo 5.1.'den anlaşılmaktadır. Özetle dinî tutum ile erteleme ölçekleri arasında negatif ve çoğunlukla anlamlılık seviyesinde bir ilişki, erteleme ölçeklerinin kendi içlerinde ise pozitif yönlü ve tüm alt boyutlarda anlamlılık düzeyinde bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Yani bireylerin dini tutumları arttıkça genel erteleme ve ibadete erteleme davranışları azalmakta; genel erteleme davranışları arttıkça ibadet erteleme davranışları da artmaktadır.

5.2. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Tablo 5.2. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Değişken	Düzey	N	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	125	31,3
	Kadın	274	68,7
Medeni durum	Evli	184	46,1
	Bekâr	215	53,9
Yaş	18-24 yaş	175	43,9
	25-34 yaş	72	18,0
	35-44 yaş	90	22,6
	45-65 yaş	62	15,5
Eğitim seviyesi	İlk/Orta öğretim	31	7,8
	Ön lisans/Lisans	321	80,5
	Lisansüstü	47	11,8
Yerleşim yeri	Büyükşehir	177	44,4
	İl	96	24,1
	İlçe	74	18,5
	Köy	52	13,0
Meslek	Kamu çalışanı	130	32,6
	Özel sektör	29	7,3
	Öğrenci	196	49,1
	Ev hanımı	34	8,5
	İşsiz/Diğer	10	2,5

Tablo 5.2.'de katılımcıların demografik özellikleri verilmiştir. Cinsiyet açısından kadınların %68,7 ile çoğunluğu oluşturduğu, medeni durum açısından bekarların %53,9 ile biraz farkla evlilerin önüne geçtiği görülmektedir.

18-25 yaş arası genç katılımcıların %43,9 ile çoğunluğu oluşturduğu, bununla birlikte her yaş grubunda en az %15 düzeyinde bir katılımcının yer aldığı görülmektedir.

Eğitim seviyesi açısından ön lisans ve lisans mezunları %80,5 ortalama ile büyük çoğunluğu teşkil etmektedir. Onu %11,8 ile lisansüstü, %7,8 ile ilk ve ortaöğretim mezunları takip etmektedir.

Katılımcıların %44,4'ü büyükşehirden, 55,6'lık diğer kısım ise birbirine yakın oranda il ilçe ve köylerden katılım sağlamıştır. Yine Tablo 5.2.'ye göre katılımcıların

%49,1'ini öğrenciler %32,6'sını kamu çalışanları oluşturmaktadır. Özel sektör ve ev hanımı oranı birbirine yakın seyrederken işsiz/diğer oranının tüm katılımcıların %2,5'ini oluşturduğu görülmektedir.

5.3. Dinî Tutum ile Değişkenler Arasındaki İlişki

Tablo 5.3. *Dinî Tutum ile Cinsiyet Arasındaki İlişki*

	Cinsiyet	N	Mean	ss.	Sd	T	p
Duygu	Erkek	125	4,10	0,98	209,36	-0,13	0,899
	Kadın	274	4,12	0,83			
İlişki	Erkek	125	4,59	0,85	184,97	-0,75	0,456
	Kadın	274	4,65	0,62			
Biliş	Erkek	125	4,58	0,98	164,41	-2,6	0,010
	Kadın	274	4,82	0,58			
Davranış	Erkek	125	4,22	0,91	397	-0,45	0,895
	Kadın	274	4,23	0,82			
Dinî tutum	Erkek	125	4,37	0,70	190,99	-1,19	0,117
	Kadın	274	4,45	0,53			

Tablo 5.3.'te dinî tutum ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde, tüm alt boyutlarda ve ölçek genelinde kadınların daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Biliş alt boyutunda erkekler 4,58 ortalamaya, kadınlar 4,82 ortalamaya ulaşmaktadır. Bu sonuçlara göre kadınların dinî tutumlarının biliş alt boyutunda erkeklerden anlamlılık düzeyinde yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada kullanılan dinî tutum ölçeğinin kullanıldığı diğer çalışmalarda genellikle dinî tutum ile cinsiyet arasındaki ilişkiye bakılırken ölçek tek boyutlu olarak değerlendirmeye alınmıştır. Bu şekilde yapılan çalışmalarda genellikle cinsiyet ile dinî tutum arasındaki fark anlamlılık düzeyinde değildir (Sari, 2021: 51; Gül, 2022: 145-146; Çelik 2023: 47). Ancak Düzgüner ve Sevinç'in gerçekleştirdiği çalışmada kadınların dinî tutum puanlarının erkeklerden anlamlı derecede yüksek çıktığı (Düzgüner ve Sevinç, 2020: 59-60), başka bir çalışmada ise erkeklerin dinî tutum ortalamalarının kızlardan yüksek olduğu (Gökmen ve Altaş, 2022: 12-13) görülmüştür. Bu çalışmaya benzer şekilde cinsiyet ile dinî tutumun alt boyutlarının incelendiği iki çalışmadan birinde ilişki alt boyutunun cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği ve kadınların erkeklerden daha yüksek puanlara sahip olduğu görülürken diğer alt boyutların cinsiyete göre anlamlılık düzeyinde farklılık göstermediği anlaşılmıştır (Koca, 2021: 102-103). Alt boyutların incelendiği diğer bir çalışmada kadınların dinî tutum puanı ortalaması ile erkeklerin puanları arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Buna göre kadınların, dinî tutumu tüm alt boyutlarında erkeklere oranla daha yüksektir (Şengül, 2021: 197-198).

Tablo 5.4. *Dinî Tutum ile Medeni Durum Arasındaki İlişki*

	Medeni durum	N	Mean	ss.	Sd	t	p
Duygu	Evli	184	4,12	0,97	397	0,09	0,932
	Bekâr	215	4,11	0,86			
İlişki	Evli	184	4,65	0,68	397	0,62	0,538

	Bekâr	215	4,61	0,72			
Biliş	Evli	184	4,78	0,59	397	0,83	0,410
	Bekâr	215	4,72	0,84			
Davranış	Evli	184	4,24	0,85	397	0,44	0,660
	Bekâr	215	4,21	0,86			
Dinî tutum	Evli	184	4,45	0,58	397	0,63	0,526
	Bekâr	215	4,41	0,59			

Tablo 5.4.'te dinî tutum ile medeni durum arasındaki ilişki verilmiştir. Tablo 5.4. incelendiğinde tüm alt boyutlarda evli ve bekârların çok yakın ortalamalara sahip olduğu dinî tutum ile medeni durum arasında anlamlı bir farklılık olmadığı anlaşılmaktadır.

Dinî tutum ile medeni durum arasındaki ilişki birçok çalışmada tek yönlü bağımsız örneklem *t-testi* kullanılarak incelenmiştir. Bu çalışmalarda da katılımcıların medeni durumlarına göre dinî tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. (Ayhan, 2019: 62; Koca, 2021: 106).

Tablo 5.5. Dinî Tutum ile Yaş Arasındaki İlişki

	Yaş	N	Mean	ss.	Varyans kaynağı	Kareler toplamı	sd	F	p	Anlamlı farklılık
Duygu	18-24 yaş	175	4,09	0,85						
	25-34 yaş	72	4,08	0,89	G.A.	1,24	3			
	35-44 yaş	90	4,09	0,86	G.İ.	307,19	395	0,53	0,661	
	45-65 yaş	62	4,24	1,00	Toplam	308,43	398			
İlişki	18-24 yaş	175	4,63	0,72						
	25-34 yaş	72	4,57	0,69	G.A.	0,58	3			
	35-44 yaş	90	4,69	0,58	G.İ.	193,76	395	0,40	0,757	
	45-65 yaş	62	4,62	0,81	Toplam	194,34	398			
Biliş	18-24 yaş	175	4,75	0,78						
	25-34 yaş	72	4,67	0,87	G.A.	0,83	3			
	35-44 yaş	90	4,74	0,65	G.İ.	214	395	0,51	0,677	
	45-65 yaş	62	4,83	0,52	Toplam	214,93	398			
Davranış	18-24 yaş	175	4,17	0,86						
	25-34 yaş	72	4,26	0,84	G.A.	0,9	3			
	35-44 yaş	90	4,28	0,76	G.İ.	286,77	395	0,41	0,743	
	45-65 yaş	62	4,25	0,95	Toplam	287,67	398			
Dinî tutum	18-24 yaş	175	4,41	0,59						
	25-34 yaş	72	4,40	0,57	G.A.	0,38	3			
	35-44 yaş	90	4,45	0,53	G.İ.	136,05	395	0,37	0,775	
	45-65 yaş	62	4,49	0,67	Toplam	136,43	398			

Tablo 5.5.'te dinî tutum ile yaş ilişkisi hem alt boyutlarda hem de ölçek bütününde incelenmiştir. Bazı alt boyutlarda farklı yaş gruplarının ortalama puanları diğerlerinden yüksek olsa da ortalamalar birbirine yakındır. Aralarında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır.

Dinî tutum ile yaş arasındaki ilişkinin incelendiği üç çalışmada dinî tutum ölçeği bir bütün olarak ele alınmış (Sari, 2021: 51; Gül, 2022:143; Çelik, 2023: 46) bir çalışmada ise dinî tutum alt boyutlarıyla birlikte ele alınmıştır (Şengül, 2021: 201). Bu çalışmaların tamamında dinî tutum ile yaş arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen sonuç ile diğer çalışmaların sonuçlarının birbiriyle uyumlu olduğu söylenebilir.

Tablo 5.6. Dinî Tutum ile Eğitim Arasındaki İlişki

	Eğitim	N	Mean	ss.	Varyans kaynağı	Kareler toplamı	Sd	F	p	Anlamlı farklılık
Duygu	İlk/Orta öğretim	31	4,21	0,78	G.A.	1,66	2	1,07	0,344	
	Ön lisans/Lisans	321	4,13	0,88	G.İ.	306,77	396			
	Lisansüstü	47	3,95	0,94	Toplam	308,42	398			
İlişki	İlk/Orta öğretim	31	4,65	0,66	G.A.	0,02	2	0,03	0,975	
	Ön lisans/Lisans	321	4,63	0,72	G.İ.	194,32	396			
	Lisansüstü	47	4,65	0,56	Toplam	194,34	398			
Biliş	İlk/Orta öğretim	31	4,56	0,95	G.A.	1,34	2	1,24	0,291	
	Ön lisans/Lisans	321	4,77	0,72	G.İ.	213,59	396			
	Lisansüstü	47	4,69	0,70	Toplam	214,92	398			
Davranış	İlk/Orta öğretim	31	4,13	1,00	G.A.	0,47	2	0,32	0,725	
	Ön lisans/Lisans	321	4,22	0,85	G.İ.	287,21	396			
	Lisansüstü	47	4,29	0,74	Toplam	287,67	398			
Dinî tutum	İlk/Orta öğretim	31	4,39	0,56	G.A.	0,14	2	0,2	0,822	
	Ön lisans/Lisans	321	4,48	0,59	G.İ.	136,3	396			
	Lisansüstü	47	4,39	0,54	Toplam	136,43	398			

Dinî tutum ile eğitim arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 5.6. incelendiğinde duygu boyutunda en düşük ortalamanın lisansüstü mezunlarına en yüksek ortalamanın ise ilk ortaöğretim mezunlarına ait olduğu görülmektedir. Bununla birlikte analizler sonucunda aralarında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır. İlişki boyutunda ortalamalar birbirine

çok yakinken biliş boyutunda ilk/orta öğretim mezunlarının diğerlerine göre daha düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Ancak burada da aralarındaki fark anlamlılık düzeyinde değildir. Davranış boyutu ve ölçeğin geneli incelendiğinde de benzer şekilde ortalamaların birbirine çok yakın olduğu ve anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmektedir. Bu sonuçlar literatürde yapılmış çalışmalarla paralellik arz etmektedir (Sari, 2021: 52; Çelik, 2023: 48). Anne ve babanın eğitimi ile çocuğun dinî tutumu arasındaki ilişkinin incelendiği Necla Koca tarafından gerçekleştirilen yüksek lisans tezinde annenin eğitimi yükseldikçe çocuğun dinî tutumunun anlamlı derecede düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Babanın eğitimi ise alt boyutlara göre farklılık arz etmektedir. Yani bazı alt boyutlarda ilköğretim bazı alt boyutlarda ortaokul mezunu babaların çocuklarının dinî tutumları anlamlı derecede yüksek çıkmıştır (Koca, 2021: 108-110). Gökmen ve Altaş'ın yaptığı çalışmada ise anne babanın eğitim seviyesi arttıkça çocukların dinî tutum puanlarının düştüğü sonucuna ulaşılmıştır (Gökmen ve Altaş, 2022: 15-16).

Tablo 5.7. Dinî Tutum ile Yerleşim Yeri Arasındaki İlişki

	Yerleşim yeri	N	Mean	ss.	Varyans kaynağı	Kareler toplamı	Sd	F	p	Anlamlı farklılık
Duygu	Büyükşehir	177	4,07	0,92						
	İl	96	4,09	0,85	G.A.	3,88	3			
	İlçe	74	4,05	0,87	G.İ.	304,54	395	1,68	0,171	
	Köy	52	4,37	0,75	Toplam	308,42	398			
İlişki	Büyükşehir	177	4,62	0,72						
	İl	96	4,60	0,68	G.A.	0,21	3			
	İlçe	74	4,66	0,70	G.İ.	194,13	395	0,14	0,933	
	Köy	52	4,67	0,69	Toplam	194,34	398			
Biliş	Büyükşehir	177	4,73	0,71						
	İl	96	4,79	0,63	G.A.	0,33	3			
	İlçe	74	4,75	0,79	G.İ.	214,59	395	0,2	0,894	
	Köy	52	4,69	0,93	Toplam	214,92	398			
Davranış	Büyükşehir	177	4,26	0,81						
	İl	96	4,14	0,92	G.A.	1,05	3			
	İlçe	74	4,23	0,85	G.İ.	286,62	395	0,48	0,695	
	Köy	52	4,26	0,86	Toplam	287,67	398			
Dinî tutum	Büyükşehir	177	4,42	0,63						
	İl	96	4,40	0,57	G.A.	0,31	3			
	İlçe	74	4,42	0,56	G.İ.	136,12	395	0,3	0,826	
	Köy	52	4,50	0,52	Toplam	136,43	398			

Dinî tutum ile yerleşim yeri arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 5.7. incelendiğinde ölçek genelinde ortalamaların birbirine çok yakın olduğu ve alt boyutlarda yerleşim

yeri değişkenine göre anlamlı farklılığın olmadığı görülmektedir. Dinî tutumun genelinde en yüksek ortalamayı 4,50 ile köyde yaşayanlar, en düşük ortalamayı ise 4,40 ile ilde yaşayanlar almıştır. Büyükşehir ve ilçede yaşayanların 4,42 ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Duygu ve ilişki alt boyutunda en yüksek ortalamaya köyde yaşayanlar, biliş boyutunda ise ilde yaşayanlar ulaşmıştır. Davranış boyutunda büyükşehirde yaşayanların ortalamaları ile köyde yaşayanların ortalamalarının 4,26 ile eşit olduğu görülmektedir.

Yerleşim yeri ile dinî tutumun incelendiğini tespit ettiğimiz bir çalışmada daha küçük yerleşim yerinde yaşayanlar (köy, kasaba ve ilçe) ile daha büyük yerleşim yerlerinde (il ve metropol) yaşayanların ortalamaları arasında küçük yerleşim yerlerinde yaşayanların lehine hem ölçek genelinde hem de alt boyutlarda anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır (Koca, 2021: 112-113). Buna göre yerleşim yeri büyüdükçe dinî tutumlar düşmektedir. Ancak bu sonuçlar çalışmamız tarafından desteklenmemiştir. Nitekim konunun incelendiği diğer çalışmalarda da dinî tutum ile yaşanan yerleşim yeri arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır (Ayhan, 2019: 61; Şengül, 2021: 207-208).

Tablo 5.8. Dinî Tutum ile Meslek Arasındaki İlişki

	Meslek	N	Mean	ss.	Varyans kaynağı	Kareler toplamı	Sd	F	p	Anlamlı farklılık
Duygu	Kamu çalışanı	130	4,09	0,97						
	Özel sektör	29	3,84	1,04	G.A.	3,65	4			
	Öğrenci	196	4,15	0,79	G.İ.	304,77	394	1,18	0,319	
	Ev hanımı	34	4,26	0,75	Toplam	308,42	398			
	İşsiz/Diğer	10	3,90	1,22						
İlişki	Kamu çalışanı	130	4,63	0,67						
	Özel sektör	29	4,43	1,04	G.A.	2	4			
	Öğrenci	196	4,64	0,67	G.İ.	192,34	394	1,02	0,393	
	Ev hanımı	34	4,78	0,59	Toplam	194,34	398			
	İşsiz/Diğer	10	4,55	0,60						
Biliş	Kamu çalışanı	130	4,77	0,57						
	Özel sektör	29	4,72	0,76	G.A.	0,54	4			
	Öğrenci	196	4,72	0,85	G.İ.	214,38	394	0,25	0,910	
	Ev hanımı	34	4,82	0,58	Toplam	214,93	398			
	İşsiz/Diğer	10	4,65	0,75						
Davranış	Kamu çalışanı	130	4,18	0,87						
	Özel sektör	29	4,09	1,01	G.A.	2,32	4			
	Öğrenci	196	4,25	0,81	G.İ.	285,35	394	0,80	0,524	
	Ev hanımı	34	4,41	0,79	Toplam	287,67	398			
	İşsiz/Diğer	10	4,10	1,07						
Dinî tutum	Kamu çalışanı	130	4,42	0,60	G.A.	1,6	4			
	Özel sektör	29	4,27	0,80	G.İ.	134,83	394	1,17	0,323	

Öğrenci	196	4,44	0,54	Toplam	136,43	398
Ev hanımı	34	4,57	0,47			
İşsiz/Diğer	10	4,30	0,84			

Dinî tutum ile meslek arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 5.8. incelendiğinde ev hanımlarının her alt faktörde en yüksek ortalamaya sahip olduğu ancak bu ortalamaların anlamlı bir farklılığa ulaşmadığı anlaşılmaktadır. En düşük ortalamalar ise biliş alt faktörü dışındaki faktörlerde özel sektör çalışanlarına aitken biliş alt faktöründe işsiz-diğer grubuna aittir. Ölçeğin geneli ele alındığında en yüksek ortalamayı 4.57 ile ev hanımlarının, en düşük ortalamayı ise 4.27 ile özel sektör çalışanlarının aldığı görülmektedir.

Literatür incelendiğinde meslek ile dinî tutum ilişkisinin çok fazla incelenmediği; bir çalışmada katılımcıların anne babalarının meslekleri ile dinî tutumlarının araştırıldığı görülmüştür. Bu çalışmada annesi ev hanımı olanların ortalaması memur olanlara göre; babası işçi olanların ortalaması ise serbest meslek sahibi olanlara göre anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır (Gül, 2022: 163-165). İki çalışmanın sonuçları birlikte değerlendirildiğinde ev hanımlarının veya annesi ev hanımı olanların daha yüksek dinî tutuma sahip olduğu şeklinde bir değerlendirme yapılabilir.

Dinî tutumu etkileyen çeşitli faktörlerle ilgili yapılan bir araştırmada, anne babanın dinî yaşayış ve dine dair tutumları arttıkça çocukların da dinî tutumlarının arttığı görülmüştür (Gökmen ve Altaş, 2022: 13-15).

5.4. Genel Erteleme ile Değişkenler Arasındaki İlişki

Tablo 5.9. Genel Erteleme ile Cinsiyet Arasındaki İlişki

	Cinsiyet	N	Mean	ss.	Sd	t	P
Erteleme	Erkek	125	1,98	0,98	397	-0,67	0,506
	Kadın	274	2,04	0,86			
Zamanı etkin kullanma	Erkek	125	2,33	0,96	397	-2,83	0,005
	Kadın	274	2,61	0,90			
Genel erteleme	Erkek	125	2,11	0,83	397	-1,72	0,086
	Kadın	274	2,26	0,78			

Tablo 5.9.'da genel erteleme ile cinsiyet arasındaki ilişki verilmiştir. Tablo 5.9. incelendiğinde erteleme alt boyutunda kadınların ortalaması 2,04 iken erkeklerin 1,98; zamanı etkin kullanma alt boyutunda kadınların 2,61 iken erkeklerin 2,33; ölçek genelinde ise kadınların 2,26 iken erkeklerin 2,11 olduğu görülmektedir. Buna göre her iki alt boyutta ve ölçeğin genelinde kadınların daha yüksek ortalamaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte aradaki fark sadece zamanı etkin kullanma alt boyutunda anlamlılık düzeyindedir.

Genel erteleme ile cinsiyet arasındaki farkın incelendiği diğer araştırmalarda genel ertelemeyen alınan puanların cinsiyete göre farklılaştığı; erkeklerin kadınlara

göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu yani daha fazla erteleme davranışı sergilediği ortaya çıkmıştır (Balta, 2023: 44-45; Yılmaz, 2023: 18; Deniz, 2021: 90-91). Bunun dışındaki iki çalışmada ise cinsiyet ile genel erteleme arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır (Albayrak, 2015: 84; Söylemez, 2019: 38-39). Bu bilgilerden hareketle Ankara ve Kırıkkale örneklemine gerçekleştirilen bu çalışmada, literatürdeki diğer araştırmalardan farklı sonuçlara ulaşıldığı söylenebilir. Genellikle yapılan alan araştırmalarında belli bir meslek grubu (öğrenci, sağlık çalışanı, öğretmen gibi), belli bir yaş ve eğitim düzeyi (lise ve/veya üniversite öğrencileri) ve dar bir yerleşim bölgesi ele alınmakta ve veriler bu örneklemin durumunu yansıtmaktadır. Bu çalışmada ise veriler geniş bir yaş grubundan, farklı mesleklerden ve farklı büyüklükteki yerleşim yerlerinden oluşan kozmopolit bir bölgeden elde edilmiştir. Dolayısıyla bu sonuçların cinsiyet ile genel erteleme ilişkisini gerçekçi bir şekilde yansıttığı söylenebilir.

Tablo 5.10. Genel Erteleme ile Medeni Durum Arasındaki İlişki

	Medeni durum	N	Mean	ss.	Sd	t	P
Erteleme	Evli	184	1,91	0,81	396,98	-2,31	0,023
	Bekâr	215	2,11	0,96			
Zamanı etkin kullanma	Evli	184	2,36	0,90	397	-3,36	0,001
	Bekâr	215	2,67	0,92			
Genel erteleme	Evli	184	2,08	0,77	395,53	-3,08	0,002
	Bekâr	215	2,33	0,81			

Tablo 5.10. incelendiğinde her iki alt boyutta ve ölçek genelinde bekârların evlilere oranla anlamlılık düzeyinde daha yüksek ortalamaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bekârların daha fazla erteleme oranında, zamana bağlı sorumluluklarının evlilere oranla daha az olmasının etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca yaş ilerledikçe genel olarak hayata dair sorumlulukların arttığı dolayısıyla işleri zamanında yerine getirme alışkanlığının daha fazla kazanıldığı dile getirilebilir. Yaşın ilerlemesiyle birlikte evlenme oranlarının da artması evlilerin daha az erteleme davranışı göstermesini açıklayabilir. Genel erteleme ile yaş arasındaki ilişkinin incelendiği Tablo 5.11.'de görüleceği gibi en yüksek ertelemeye 18-24 yaş arası gençlerin sahip olması ve orta yaşlarda ertelemenin azalması bu görüşü desteklemektedir.

Genel erteleme ile medeni durum ilişkisinin incelendiği diğer çalışmalarda da evlilerin daha düşük ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bunlardan Balta'nın yaptığı çalışmada aradaki ilişki anlamlılık seviyesine ulaşmazken (Balta, 2023: 41) diğer iki çalışmada anlamlılık seviyesindedir (Deniz, 2021: 90-91; Yılmaz, 2023: 18).

Tablo 5.11. Genel Erteleme ile Yaş Arasındaki İlişki

	Yaş	N	Mean	ss.	Varyans kaynağı	Kareler toplamı	sd	F	P	Anlamlı farklılık
Erteleme	18-24 yaş	175	2,16	0,96						
	25-34 yaş	72	1,96	0,87	G.A.	6,43	3			
	35-44 yaş	90	1,93	0,85	G.İ.	314,71	395	2,69	0,046	18-24/45-65
	45-65 yaş	62	1,83	0,76	Toplam	321,15	398			
Zamanı etkin kullanma	18-24 yaş	175	2,73	0,92						
	25-34 yaş	72	2,37	0,88	G.A.	13,76	3			18-24/25-34
	35-44 yaş	90	2,36	0,90	G.İ.	326,17	395	5,56	0,001	18-24/35-44
	45-65 yaş	62	2,35	0,90	Toplam	339,93	398			18-24/45-65
Genel erteleme	18-24 yaş	175	2,38	0,81						
	25-34 yaş	72	2,12	0,78	G.A.	8,76	3			18-24/25-34
	35-44 yaş	90	2,10	0,79	G.İ.	246,38	395	4,68	0,003	18-24/35-44
	45-65 yaş	62	2,03	0,74	Toplam	255,14	398			18-24/45-65

Genel erteleme ile yaş arasındaki ilişkinin ele alındığı Tablo 5.11.'deki bulgulara göre erteleme alt boyutunda katılımcıların aldıkları puanların ortalamaları 1,83 ile 2,16 arasında; zamanı etkin kullanma alt boyutunda 2,35 ile 2,73 arasında; ölçek genelinde ise 2,03 ile 2,38 arasında değişmektedir. Her üç faktörde de en yüksek erteleme puanına 18-24 yaş arası katılımcılar sahiptir. Daha sonra sırasıyla 25-34 yaş arası; 35-44 yaş arası ve 45-65 yaş arası katılımcılar gelmektedir. Bu veriler anlamlılık açısından incelendiğinde erteleme alt boyutunda 18-24 yaş ile 45-65 yaş arası katılımcılar arasında; zamanı etkin kullanma ve ölçek genelinde ise 18-24 yaş arası katılımcılar ile diğer tüm katılımcılar arasında anlamlı bir farkın olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçlara göre en fazla erteleyenlerin gençler olduğu, onları ileri yaştakilerin takip ettiği anlaşılmaktadır. Bu durumun -bekârların daha fazla ertelemesinde olduğu gibi- hayattaki sorumluluklarla yakın ilişkili olduğu ileri sürülebilir. Zira 18-24 yaş arası katılımcıların çoğunu henüz evlilik, iş hayatı gibi sorumluluklara girmeyen dolayısıyla günlük hayatta zamana bağlı çok fazla sorumluluğu olmayan kişiler oluşturmaktadır. Dolayısıyla sorumluluk azaldıkça erteleme de artmaktadır. Yani kişi ne kadar fazla zamana bağlı sorumluluğu varsa hayatını o kadar iyi organize etmekte ve işleri zamanında yapmaya o kadar gayret etmektedir.

Yılmaz tarafından yapılan çalışmada yaş ilerledikçe ertelemenin anlamlı ölçüde azaldığı görülmüştür (2023: 18). Benzer şekilde Deniz'in çalışmasında da gençlerin ileri yaştakilere göre daha fazla ertelediği görülmüştür (2021: 88-89). Söylemez'in çalışmasında ise yaş ile genel erteleme arasında anlamlı bir ilişki çıkmamıştır (2019: 39). Bu durumun sebebi söz konusu çalışmanın üniversite öğrencileri örnekleminde

gerçekleştirilmesi olabilir. Çünkü öğrencilerin hem yaşları birbirine çok yakındır hem de hayattaki sorumlulukları benzerdir.

Tablo 5.12. Genel Erteleme ile Eğitim Arasındaki İlişki

	Eğitim	N	Mean	ss.	Varyans kaynağı	Kareler toplamı	Sd	F	P	Anlamlı farklılık
Erteleme	İlk/Orta öğretim	31	2,31	1,17	G.A.	2,85	2			
	Ön lisans/Lisans	321	1,99	0,87	G.İ.	318,3	396	1,77	0,171	
	Lisansüstü	47	2,00	0,87	Toplam	321,15	398			
Zamanı etkin kullanma	İlk/Orta öğretim	31	2,51	1,01	G.A.	0,04	2			
	Ön lisans/Lisans	321	2,53	0,92	G.İ.	339,89	396	0,02	0,977	
	Lisansüstü	47	2,50	0,91	Toplam	339,93	398			
Genel erteleme	İlk/Orta öğretim	31	2,39	0,95	G.A.	0,99	2			
	Ön lisans/Lisans	321	2,20	0,79	G.İ.	254,15	396	0,77	0,463	
	Lisansüstü	47	2,19	0,79	Toplam	255,14	398			

Tablo 5.12.'de görüldüğü gibi katılımcıların genel ertelemekten aldıkları puanların ortalamaları eğitim düzeyine göre çok fazla değişmemektedir ve aralarında anlamlı bir farklılık yoktur. Literatüre bakıldığında bir çalışmada lisans ve lisansüstü mezunlarının diğerlerine göre daha az ertelediği (Balta, 2023: 45), bir çalışmada lise kademesinden diğer eğitim kademelerine çıktıkça kişilerin erteleme davranışlarında artış olduğu (Şahin, 2018: 50); başka bir çalışmada ise eğitim düzeyi ile erteleme arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Albayrak, 2015: 71). Buna göre eğitim ile erteleme arasında tutarlı bir ilişkinin olmadığı söylenebilir.

Tablo 5.13. Genel Erteleme ile Yerleşim Yeri Arasındaki İlişki

	Yerleşim Yeri	N	Mean	ss.	Varyans kaynağı	Kareler toplamı	Sd	F	P	Anlamlı farklılık
Erteleme	Büyükşehir	177	2,05	0,88						
	İl	96	1,94	0,84	G.A.	1,14	3			
	İlçe	74	1,97	0,79	G.İ.	320,01	395	0,47	0,703	
	Köy	52	2,09	1,17	Toplam	321,15	398			
Zamanı etkin kullanma	Büyükşehir	177	2,59	0,93						
	İl	96	2,53	0,88	G.A.	2,19	3			
	İlçe	74	2,44	0,95	G.İ.	337,74	395	0,86	0,464	
	Köy	52	2,39	0,93	Toplam	339,93	398			

	Büyükşehir	177	2,26	0,84					
Genel	İl	96	2,17	0,74	G.A.	0,79	3		
Erteleme	İlçe	74	2,16	0,73	G.İ.	254,35	395	0,41	0,747
	Köy	52	2,21	0,90	Toplam	255,14	398		

Tablo 5.13.'e göre köyde yaşayanlar erteleme alt boyutunda en yüksek ortalamaya sahip iken zamanı etkin kullanma boyutunda en düşük ortalamaya sahiptir. Ölçek genelinde ise tüm ortalamalar birbirine oldukça yakındır. Anlamlılık açısından bakıldığında hiçbir yerleşim yeri ile genel erteleme arasında anlamlı bir ilişki çıkmamıştır.

Tablo 5.14. Genel Erteleme ile Meslek Arasındaki İlişki

	Meslek	N	Mean	ss.	Varyans kavnağı	Kareler toplamı	Sd	F	p	Anlamlı farklılık
Erteleme	Kamu çalışanı	130	1,85	0,76						
	Özel sektör	29	1,92	1,04	G.A.					
	Öğrenci	196	2,13	0,95	G.İ.	7,05	4			
	Ev hanımı	34	2,01	0,86	Topl am	314,1	394	2,21	0,067	
	İşsiz/Diğer	10	2,28	0,99		321,15	398			
Zamanı etkin kullanma	Kamu çalışanı	130	2,29	0,83	G.A.					
	Özel sektör	29	2,44	0,99	G.İ.	11,86	4			
	Öğrenci	196	2,68	0,92	Topl	328,07	394	3,56	0,007	Kamu çalışanı- öğrenci
	Ev hanımı	34	2,54	1,05	am	339,93	398			
	İşsiz/Diğer	10	2,70	1,04						
Genel erteleme	Kamu çalışanı	130	2,03	0,72						
	Özel sektör	29	2,12	0,86	G.A.					
	Öğrenci	196	2,34	0,80	G.İ.	8,7	4			
	Ev hanımı	34	2,22	0,87	Topl am	246,44	394	3,48	0,008	Kamu çalışanı- öğrenci
	İşsiz/Diğer	10	2,44	0,98		255,14	398			

Tablo 5.14.'e göre genel ertelemenin erteleme alt boyutunda en fazla erteleyenler 2,28 ile işsiz/diğer grubudur. İşsiz/diğer grubunun en yüksek ortalamaya sahip olmasında zamana bağlı sorumluluklarının az olması etkili olabilir. Yani vakitleri geniş olduğu için işlerini erteliyorlar. Ayrıca erteleme alışkanlığına sahip olmaları da işsiz kalmalarının sebepleri arasında yer alabilir. Dolayısıyla işsizlik ile erteleme arasında çift yönlü bir ilişkinin olması muhtemeldir. Onları 2,13 ile öğrenciler; 2,01 ile ev hanımları; 1,92 ile özel sektörde çalışanlar ve 1,85 ile kamu çalışanları takip etmektedir. Zamanı etkin kullanma alt boyutunda da sıralama aynı şekildedir (2,70; 2,68; 2,54; 2,44 ve 2,29). Ölçek genelinde de sıralama aynıdır ve ortalama puanlar 2,03 ile 2,44 arasında değişmektedir. Bu sonuçlara göre kamu çalışanları ile öğrenciler

arasındaki fark anlamlılık düzeyine ulaşmaktadır. Tablo 5.14.'ten hareketle kişilerin hayat sorumlulukları ile işleri zamanında yapma, organize etme düzeyleri arasında yakın bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle kişinin zamana bağlı görevleri arttıkça erteleme davranışı azalmaktadır. Buna göre en az erteleyenler kamu ve özel sektör çalışanları yani belirli bir zamanda birtakım görevleri yerine getirmek zorunda olanlardır. En fazla erteleyenler ise öğrenci, ev hanımı ve işsizler gibi zamana bağlı sorumlulukları nispeten daha az olan veya bunları yerine getirmede geniş bir zamana sahip olanlardır.

Literatüre bakıldığında meslek ile genel erteleme arasındaki ilişkinin incelendiği üç çalışmayla karşılaşılmıştır. Bunların birinde sağlık alanındaki çalışanlar (Deniz, 2021: 88-8), diğer ikisinde ise okul yönetici ve ilkökul öğretmenlerinin branşları inceleme konusu yapılmıştır (Özdemir, 2012: 53; Şahin, 2018: 49-50;). Bu çalışmalarda katılımcıların benzer meslekleri yapmalarından dolayı aralarında herhangi bir ilişki çıkmamıştır.

5.5. İbadet Erteleme ile Değişkenler Arasındaki İlişki

Tablo 5.15. İbadet Erteleme ile Cinsiyet Arasındaki İlişki

	Cinsiyet	N	Mean	ss.	Sd	t	p
Mazeret bulma	Erkek	125	1,93	1,08	397	-1,11	0,266
	Kadın	274	2,05	0,95			
Umursamama	Erkek	125	2,57	1,08	195,57	-1,97	0,050
	Kadın	274	2,79	0,85			
İbadet erteleme	Erkek	125	2,20	0,90	215,83	-1,72	0,087
	Kadın	274	2,36	0,79			

Tablo 5.15.'te ibadet erteleme ile cinsiyet arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Buna göre kadınların ortalamaları hem alt boyutlarda hem de ölçek genelinde daha yüksektir ve umursamama alt boyutunda puan farkı daha belirgindir ancak anlamlılık seviyesine ulaşmamıştır. Bu sonuçlar genel erteleme verileri ile uyum içindedir. Yani kadınlar genel ertelemelerde olduğu gibi ibadet ertelemelerde de daha yüksek ortalamalara sahiptir. Kadınların ibadetlerini ertelemelerine rağmen dinî tutum ortalamalarının erkeklerden yüksek çıkması ilginç bir durumdur. Bu durum kadınların ibadet yapmak için genellikle daha geniş zamana sahip olmasıyla açıklanabilir. Yani ibadet etmek için geniş vakitlerinin olduğunu düşünmeleri ibadetleri daha sonraki bir zamanda yapma düşüncesini tetikleyebilir. Kadınlar üzerindeki aile ve iş hayatındaki sorumluluğun fazlalığı ibadet yapmayı daha çok istemelerine rağmen daha fazla erteleme davranışı sergilemelerine sebep olabilir.

Tablo 5.16. İbadet Erteleme ile Medeni Durum Arasındaki İlişki

	Medeni durum	N	Mean	ss.	Sd	t	P
Mazeret bulma	Evli	184	1,96	0,96	397	-0,90	0,369
	Bekâr	215	2,05	1,02			
Umursamama	Evli	184	2,71	0,96	397	-0,10	0,920

	Bekâr	215	2,72	0,92			
İbadet erteleme	Evli	184	2,28	0,83	397	-0,66	0,509
	Bekâr	215	2,34	0,83			

Tablo 5.16.'dan ölçek genelinde ve alt boyutlarda bekârların ortalamalarının biraz daha yüksek çıktığı ancak ortalamaların birbirine oldukça yakın olduğu anlaşılmaktadır. Önceki başlıklarda genel erteleme ile medeni durum arasındaki ilişkide bekârların anlamlılık seviyesinde daha yüksek ortalamaya sahip olduğu; dinî tutumda evli ve bekârların ortalamalarının çok yakın olduğu görülmüştü. Dolayısıyla erteleme sonuçlarının birbiriyle uyumlu olduğu söylenebilir.

Tablo 5.17. İbadet Erteleme ile Yaş Arasındaki İlişki

	Yaş	N	Mean	ss.	Varyans kaynağı	Kareler toplamı	Sd	F	P	Anlamlı farklılık
Mazeret bulma	18-24 yaş	175	2,05	1,00						
	25-34 yaş	72	2,01	1,01	G.A.	3,76	3			
	35-44 yaş	90	2,09	0,89	G.İ.	386,56	395	1,28	0,281	
	45-65 yaş	62	1,79	1,08	Toplam	390,31	398			
Umursamama	18-24 yaş	175	2,70	0,90						
	25-34 yaş	72	2,75	1,03	G.A.	1,42	3			
	35-44 yaş	90	2,80	0,88	G.İ.	345,52	395	0,54	0,653	
	45-65 yaş	62	2,61	1,00	Toplam	346,94	398			
İbadet erteleme	18-24 yaş	175	2,33	0,80						
	25-34 yaş	72	2,33	0,89	G.A.	2,45	3			
	35-44 yaş	90	2,39	0,76	G.İ.	271,36	395	1,19	0,314	
	45-65 yaş	62	2,14	0,91	Toplam	273,81	398			

İbadet erteleme ile yaş arasındaki ilişkinin ele alındığı Tablo 5.17. incelendiğinde 18 ile 65 yaş arasında ortalamaların birbirine yakın olduğu bununla birlikte yaş ilerledikçe ortalamaların kısmen düştüğü; 45 yaş üzerinde ise erteleme davranışının iyice azaldığı fark edilmektedir. Ancak hiçbir yaş düzeyinde ortalamalar arasında anlamlı farklılık görülmemektedir. Tablo 5.11. ile karşılaştırıldığında genel ertelemeye en yüksek ortalamalara 18-24 yaş arası katılımcılar sahipken ibadet ertelemeye 35-44 yaş arasındaki katılımcıların sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlardan hareketle günlük hayattaki evlilik ve kariyer gibi sorumluluklarla ibadetler arasında erteleme açısından kısmen bir zıtlık olduğu söylenebilir. Hayata dair sorumlulukların arttığı orta yaşlarda genel erteleme düşerken ibadet erteleme artmaktadır. İleri yaşlarda ise genel erteleme davranışı artarken ibadet erteleme azalmaktadır. Daha önce incelendiği gibi dinî tutumda ise orta yaşlarda belirgin bir düşüş yaşanmamaktadır.

Buna göre “İbadet ertelemeinin artmasının nedeni dinî tutumdaki düşüş değil hayat meşguliyetindeki artıştır.” denilebilir.

Tablo 5.18. İbadet Erteleme ile Eğitim Arasındaki İlişki

	Eğitim	N	Mean	ss.	Varyans kaynağı	Kareler toplamı	Sd	F	p	Anlamlı farklılık
Mazeret bulma	İlk/Orta öğretim	31	2,14	1,20	G.A.	1,96	2			
	Ön lisans/Lisans	321	1,97	0,98	G.İ.	388,35	396	0,1	0,369	
	Lisansüstü	47	2,16	0,93	Toplam	390,31	398			
Umursamama	İlk/Orta öğretim	31	2,83	1,05	G.A.	0,86	2			
	Ön lisans/Lisans	321	2,70	0,92	G.İ.	346,08	396	0,49	0,611	
	Lisansüstü	47	2,80	0,95	Toplam	346,94	398			
İbadet erteleme	İlk/Orta öğretim	31	2,44	0,94	G.A.	1,42	2			
	Ön lisans/Lisans	321	2,28	0,81	G.İ.	272,39	396	1,03	0,358	
	Lisansüstü	47	2,43	0,86	Toplam	273,81	398			

Ön lisans/lisans mezunları ibadet ertelemeye diğer seviyedekilerden daha düşük ortalamalara sahip olmakla birlikte ortalamaların birbirine yakın olduğu ve aradaki farkın anlamlı olmadığı Tablo 5.18.’den anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar dinî tutum ve genel erteleme ile benzerlik göstermektedir.

Tablo 5.19. İbadet Erteleme ile Yerleşim Yeri Arasındaki İlişki

	Yerleşim Yeri	N	Mean	ss.	Varyans kaynağı	Kareler toplamı	Sd	F	p	Anlamlı farklılık
Mazeret bulma	Büyükşehir	177	2,06	0,98						
	İl	96	2,04	0,96	G.A.	1,83	3			
	İlçe	74	1,91	1,03	G.İ.	388,49	395	0,62	0,603	
	Köy	52	1,92	1,02	Toplam	390,31	398			
Umursamama	Büyükşehir	177	2,82	0,93	G.A.	7,08	3			
	İl	96	2,79	0,95	G.İ.	339,86	395	2,74	0,043	Büyükşehir-İlçe
	İlçe	74	2,54	0,95	Toplam	346,94	398			

	Köy	52	2,51	0,84	Büyükşehir-				
	Büyükşehir	177	2,39	0,84					
İbadet erteleme	İl	96	2,36	0,85	G.A.	3,65	3		
	İlçe	74	2,18	0,87	G.İ.	270,16	395	1,78	0,151
					Toplam	273,81	398		
	Köy	52	2,17	0,67					

Tablo 5.19. ibadet erteleme ile yerleşim yeri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Buna göre yerleşim yeri büyüdükçe ibadet erteleme puanları artmaktadır. Özellikle büyükşehir ve il merkezlerinde yaşayanlar ibadetlerini ilçe ve köyde yaşayanlara göre daha fazla ertelemektedir. Umursamama alt boyutunda puanlar arasındaki fark büyükşehirde yaşayanlar ile ilçe ve köyde yaşayanlar arasında anlamlılık seviyesine ulaşmaktadır. Genel ertelemelerde yerleşim yeri küçüldükçe erteleme puanları yükselirken ibadet ertelemelerde tersi yaşanmaktadır. Bu durumun yerleşim yeri büyüdükçe ulaşım, barınma ve geçinme gibi hususlara daha fazla zaman harcanması dolayısıyla ibadetlerin daha fazla ertelenmesi; küçük yerleşim yerlerinde ise bu tür sorumlulukların azalmasıyla ibadetlerin daha düzenli yapılması gibi sebeplerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca Tablo 5.7.'de görüldüğü gibi köyde yaşayanların dinî tutum ortalamalarının daha yüksek olması da ibadet ertelemelerinin daha düşük olmasında rol oynayan sebepler arasında görülebilir.

Tablo 5.20. İbadet Erteleme ile Meslek Arasındaki İlişki

	Meslek	N	Mean	ss.	Varyans kaynağı	Kareler toplamı	Sd	F	p	Anlamlı farklılık
Mazeret bulma	Kamu çalışanı	130	2,05	1,06						
	Özel sektör	29	1,71	0,74	G.A.	5,58	4			
	Öğrenci	196	2,01	0,98	G.İ.	384,74	394	1,43	0,224	
	Ev hanımı	34	1,94	0,74	Toplam	390,31	398			
	İşsiz/Diğer	10	2,51	1,53						
Umursamama	Kamu çalışanı	130	2,72	1,04						
	Özel sektör	29	2,91	0,90	G.A.	3,18	4			
	Öğrenci	196	2,66	0,87	G.İ.	343,76	394	0,91	0,458	
	Ev hanımı	34	2,81	0,85	Toplam	346,94	398			
	İşsiz/Diğer	10	3,05	1,11						
İbadet erteleme	Kamu çalışanı	130	2,34	0,90						
	Özel sektör	29	2,22	0,65	G.A.	2,25	4			
	Öğrenci	196	2,29	0,80	G.İ.	271,56	394	0,82	0,515	
	Ev hanımı	34	2,31	0,65	Toplam	273,81	398			
	İşsiz/Diğer	10	2,74	1,32						

Tablo 5.20.'ye göre hem alt boyutlarda hem de ölçek genelinde işsiz/diğer grubundakiler ibadet erteleme açısından en yüksek ortalamaya sahiptir. Diğer meslek gruplarının aldığı puanlar birbirine yakındır. Bununla birlikte aradaki fark anlamlılık seviyesinde değildir. Genel ertelemeden elde edilen sonuçlarla karşılaştırıldığında en yüksek erteleme puanlarına sahip olma açısından işsiz/diğer grubunun benzerlik taşıdığı, diğer meslek grupları arasında ise benzerlik olmadığı söylenebilir. Dinî tutum ile ibadet erteleme arasında ise meslek açısından herhangi bir benzerlik olmadığı anlaşılmaktadır.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada öncelikle Müslüman yetişkinlere uygun bir ibadet erteleme ölçeği geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu ölçeğin din psikolojisinin önemli çalışma alanlarından olan ibadet konusunu, erteleme davranışı açısından ölçmeye yardımcı olacağı öngörülmüştür. Çalışmada örneklem olarak Ankara ve Kırıkkale’de yaşayan 18-65 yaş arası bireyler seçilmiştir.

Bütün dinlerde birçok ibadet/ritüel bulunmaktadır ve bunların önemli bir kısmının belirli vakitlerde yapılması emir/tavsiye edilmektedir. Dolayısıyla ibadet erteleme konusunun hem İslam hem de diğer dinler için araştırmaya değer bir konu olduğu düşünülmektedir.

Birçok Müslüman kendini sorumlu hissettiği veya yapmayı istediği bazı dinî davranışları zamanında yerine getiremez ve ilerleyen zamana bırakır. Bu durum kişinin dine karşı tutumundan etkilendiği gibi takıntılı düşünceler, mükemmeliyetçilik gibi kişilik özelliklerinden veya erteleyici bir tavra sahip olmasından da kaynaklanabilir. Ayrıca ibadetlerde ortaya çıkan bu erteleme durumu yaş, cinsiyet, medeni durum gibi bireyin demografik özelliklerinden ya da yaşadığı yer, aldığı eğitim, yaptığı meslek gibi çevresel faktörlerden de etkilenebilir.

Ertelemenin oldukça yaygın olduğu ve insan hayatının her anında ortaya çıktığı bilinmektedir. Dolayısıyla din alanında da ertelemenin yaşanması kaçınılmazdır. Namaz, hac, zekât, kurban gibi birçok ibadete geniş bir vakit verilerek İslam'da ibadetlerde belirli bir erteleme fırsatı sunulmuş ayrıca haklı/haksız çeşitli gerekçelerle zamanında yapılmayan çeşitli ibadetler için telafi imkânı verilmiştir. Bu fırsat ve imkânlarla rağmen birçok inanan ibadetleri zamanında yerine getirmemektedir. Kişi günlük hayatında olduğu gibi ibadetlerinde de yaptığı erteleme, stres düzeyini artırabilmektedir. Ayrıca bu erteleme sonucunda birey Allah'a karşı mahcubiyet hissedebilmekte ve ahirette ceza alabileceğini düşünebilmektedir. Dolayısıyla dinî davranışlardaki ertelemenin olumsuzlukları diğer ertelemeler kadar hızlı bir şekilde ortaya çıkmasa da manevi rahatsızlığı daha yoğun ve uzun süreli olabilmektedir. Ayrıca bu durumda ibadet yerine getirilene kadar sürekli zihni meşgul etmektedir. Bunun yanında vaktin sonuna bırakılan ibadet Allah'a karşı kulluğun bir gereği gibi değil de ödenmesi gereken bir borç veya istemeden yapılan bir iş gibi yerine getirilebilmektedir. Bu durum ibadetin manevi hazzını düşürebileceği gibi son anda çıkan zorunlu bir iş sebebiyle tamamen terk edilmesine de yol açabilmektedir. Kişi son anda çıkan bu iş sebebiyle sorumlu olmasa da öncesindeki geniş zamanda yapmamaktan dolayı sorumlu olmakta veya vicdanen rahatsızlık hissedebilmektedir. İleri yaşlarda bireyin geçmişte yaptığı ertelemeler için pişmanlık yaşaması da mümkündür.

Ülkemizde ve dünyada ertelemeyle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde ibadet erteleme konusuna çok fazla değinilmediği ve bu konuda herhangi bir ölçeğin geliştirilmediği tespit edilmiştir. Zamana bağlı olarak ibadet yapma olgusu bütün dinler için söz konusu olmasına rağmen her dinin ibadetleri farklıdır. Dolayısıyla ibadet erteleme konusunda geliştirilen bir ölçeğin, bazı maddeleri bütün dinler için uygun olsa

da birçok maddesi belli bir dine özgü olmak zorundadır. Bu çalışmada İslam dinine uygun bir ibadet erteleme ölçeği geliştirilmiştir.

Geliştirilen ibadet erteleme ölçeğinin genelinde ve alt faktörlerinde 0,824 ile 0,923 arasında güvenirlik değerlerine ulaşılmıştır. Literatürde başka ibadet erteleme ölçeği olmadığı için bu sonuçlar farklı erteleme ölçeklerinin sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır. Örneğin Ocak ve Bulut (2015) tarafından geliştirilen Akademik Erteleme Ölçeği'nde alt faktörlerde güvenirlik $\alpha = 0,64$ ile 0,95 arasında değişmekte; genel olarak ise $\alpha = 0,947$ değerine ulaşmaktadır. Gülebağlan (2003) tarafından geliştirilen Yetişkin Yaşamında Erteleme Ölçeği'nin güvenirliği alt faktörlerde $\alpha = 0,35$ ile 0,77 arasında, ölçek genelinde ise $\alpha = 0,81$; olduğu ortaya çıkmıştır. Yine aynı araştırmacı tarafından geliştirilen Genel Erteleme Ölçeği'nde iki uygulama yapılarak güvenirlik kontrol edilmiştir. Sonuçta alt faktörlerde güvenirlik $\alpha = 0,79$ ile 0,88 aralığında, genel olarak ise $\alpha = 0,82-0,91$ düzeyinde çıkmıştır. Dolayısıyla erteleme konusunda geliştirilmiş diğer ölçeklerle karşılaştırıldığında ibadet erteleme ölçeğinin oldukça güvenilir olduğu söylenebilir.

Elde edilen sonuçlardan hareketle, geliştirilen ibadet erteleme ölçeğinin veri toplamada kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir. Buna göre “Geliştirilmesi planlanan ibadet erteleme ölçeği yetişkinlerin ibadetleri erteleme düzeylerini değerlendirmek için kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracıdır.” şeklindeki temel hipotezinin doğrulandığı söylenebilir.

Tablo 5.1.'de yer alan ölçek boyutları arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon analizi sonuçlarına göre her bir ölçeğin geneli ile kendi alt boyutları arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki vardır. Ayrıca ibadet Erteleme Ölçeği ve alt boyutları ile Ok-Dinî Tutum Ölçeği ve alt boyutları arasında negatif; Genel Erteleme Ölçeği ve alt boyutları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu yine Tablo 5.1.'den anlaşılmaktadır. Bu sonuçlara göre “İbadet erteleme ile genel erteleme arasında pozitif; dinî tutum arasında negatif bir ilişki vardır.” hipotezi doğrulanmıştır. Yani dinî tutumu yüksek olanların ibadetlerini daha az ertelediği, genel erteleme yapanların ibadetlerini de ertelediği görülmektedir.

Dinî tutum konusunda yapılan çalışmalarda cinsiyet değişkeninin bazen erkekler lehine bazen kadınlar lehine yüksek çıktığı bazen ise ortalamaların çok yakın olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada ise kadınların genel olarak daha yüksek dinî tutuma sahip olduğu biliş alt boyutunda farkın anlamlılık seviyesine ulaştığı görülmüştür. Dolayısıyla “Kadınların dinî tutum puanları erkeklerden daha yüksektir.” hipotezinin çalışma tarafından desteklendiği görülmektedir.

Medeni durum ile dinî tutum ilişkisine bakıldığında ortalamaların birbirine oldukça yakın olduğu dolayısıyla “Evlilerin dinî tutum puanları bekârlardan daha yüksektir.” hipotezinin doğrulanmadığı anlaşılmaktadır.

Genel olarak yaş arttıkça dinî tutum puanlarında hafif bir yükselme olmakla birlikte bazı alt faktörlerde 35-44 yaş arasındakiler en yüksek ortalamaya ulaşmıştır. Genel olarak aradaki fark oldukça küçüktür ve anlamlı değildir. Buna göre “Yaş arttıkça dinî tutum puanları da artar.” hipotezi desteklenmemiştir.

Eğitim ve dinî tutum ilişkisinde her alt boyutta farklı sonuçlar elde edilmiş ve ortalamalar birbirine oldukça yakın çıkmıştır. Dolayısıyla “Eğitim düzeyi arttıkça dinî tutum puanları düşer.” hipotezini destekleyen bir sonuca ulaşılmamıştır.

Yerleşim yeri ile dinî tutum ilişkisi incelendiğinde sadece duygu boyutunda köydekilerin ortalamaları diğerlerinden yüksek çıkmış ancak bu sonuçlar anlamlılık seviyesine ulaşmamıştır. Bu sonuçlardan “Yerleşim yeri küçüldükçe dinî tutum puanları yükselir.” hipotezinin doğrulanmadığı anlaşılmaktadır.

Meslek ile dinî tutum arasında anlamlı bir ilişki çıkmamış yani sonuçlar “Meslek ile dinî tutum arasında bir ilişki yoktur.” hipotezini desteklemiştir.

Cinsiyet ile genel erteleme ve ibadet erteleme ilişkisi incelendiğinde kadınların erkeklerden daha yüksek ortalamalara sahip olduğu ve genel ertelemenin zamanı etkin kullanma boyutunda farkın anlamlılık seviyesine ulaştığı görülmektedir. Sonuçlar “Kadınların ibadet ve genel erteleme puanları erkeklerden daha yüksektir.” hipotezini doğrular niteliktedir. Birçok ailede geleneksel yapı korunmakta, ev işlerinde ve çocuk bakımı gibi konularda kadınlara daha fazla sorumluluk yüklenmektedir. Bu durum kadınların sorumluluklar arasında bölünmesine, daha fazla genel ve ibadet erteleme davranışı sergilemesine sebep olmaktadır.

Medeni durum ile genel erteleme ve ibadet erteleme arasındaki ilişkiye bakıldığında genel ertelemenin tüm alt boyutlarında bekârların anlamlı derecede yüksek ortalamalara sahip olduğu; ibadet ertelemeye ise bekârların yüksek ortalamalara sahip olmakla birlikte farkın anlamlılık seviyesine ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Buna göre “Bekârların ibadet ve genel erteleme puanları evlilerden daha yüksektir.” hipotezin büyük oranda desteklendiği söylenebilir.

Yaş ile genel erteleme ve ibadet erteleme arasındaki ilişki incelendiğinde 18-24 yaş arasındakilerin en yüksek genel ertelemeye sahip olduğu, yaş arttıkça genel ertelemenin azaldığı görülmektedir. İbadet ertelemeye ise 45-65 yaş arasındakilerin en düşük ortalamalara sahip olmakla birlikte puanların birbirine yakın olduğu anlaşılmaktadır. Yani “Yaş arttıkça genel erteleme düşer, ibadet erteleme değişmez.” hipotezi elde edilen bulgularla örtüşmektedir.

Eğitim düzeyi ile genel erteleme ve ibadet erteleme arasındaki ilişkiye bakıldığında puanların birbirine çok yakın olduğu dolayısıyla “Eğitim düzeyi arttıkça genel erteleme düşer, ibadet erteleme yükselir.” hipotezinin desteklenmediği anlaşılmaktadır.

Yerleşim yeri ile genel erteleme ilişkisinin verildiği Tablo 5.13. incelendiğinde puanların birbirine yakın olduğu görülmektedir. Yerleşim yeri ile ibadet erteleme ilişkisinin verildiği Tablo 5.19.’a bakıldığında ise büyükşehir ve ilde yaşayan ortalamalarının ilçe ve köyde yaşayanlara göre daha yüksek olduğu, umursamama alt boyutunda farkın anlamlılık seviyesine ulaştığı görülmektedir. Buna göre “Yerleşim yeri büyüdükçe genel erteleme düşer, ibadet erteleme ise yükselir.” hipotezinin ilk kısmının desteklenmediği, ikinci kısmının ise desteklendiği söylenebilir.

Meslek ile genel erteleme ve ibadet erteleme sonuçları oldukça dikkat çekicidir. Genel ertelemeye beklendiği gibi kamu ve özel sektör çalışanı gibi düzenli mesaisi olan meslek çalışanlarının ertelemeleri en düşük çıkmış, zamanı etkin kullanma alt boyutunda ve ölçek genelinde kamu çalışanı ile öğrenci arasındaki fark anlamlılık seviyesine ulaşmıştır. İbadet ertelemeye ise aradaki fark anlamlılık seviyesine ulaşmasa da en yüksek ortalamaya işsiz/diğer grubunun sahip olduğu diğer meslek mensuplarının birbirine yakın puanlar aldığı görülmüştür. Bu sonuçlardan hareketle “Kamu ve özel sektör çalışanları gibi belli bir yoğunluğa sahip meslekleri yapanların genel erteleme puanları

düşük, ibadet erteleme puanları ise yüksektir.” hipotezinin ilk kısmının doğrulandığı, ikinci kısmının ise doğrulanmadığı ifade edilebilir.

Günlük yaşamda insanların zamana bağlı sorumlulukları arttıkça genel olarak erteleme davranışları azalmaktadır. Çünkü bu kişiler sorumluluklarını zamanında yerine getirme alışkanlığı kazanmaktadırlar. Ayrıca işlerini zamanında yapmadıklarında çevrelerine ve iş verenlerine karşı mahcup duruma düşmektedirler. Ancak bu durum ibadet erteleme için söz konusu değildir. Seküler yaşam tarzı ile dinin davranış boyutu ihmal edilmekte, insanlar sosyal ve ekonomik sorumluluklarını ibadetlere göre öncelemektedirler. Evlilik ve kariyer hedeflerinin öne çıktığı dönemlerde genel ertelemenin düşük ibadet ertelemenin ise yüksek olması bu görüşü desteklemektedir.

Bu çalışmada 18-65 yaş arası Müslüman bireyler için geçerli ve güvenilir bir ibadet erteleme ölçeği geliştirilmiştir. Ayrıca ibadet erteleme ile genel erteleme ve dinî tutum arasındaki ilişki hem kendi içlerinde hem de çeşitli demografik değişkenler açısından incelenmiştir. İbadet erteleme konusuna giriş mahiyetindeki bu araştırmanın ardından yapılacak çalışmalarda,

- Mevcut ölçekteki maddeler artırılabilir, azaltılabilir veya değiştirilebilir.
- Ölçeğin güvenirliği farklı örneklemeler üzerinde test edilebilir.
- Farklı bölgelerde yaşayan bireyler üzerinde güvenirlik çalışmaları yapılabilir.
- Yetişkinler için geliştirilen bu ölçeğin 65 yaş üstü katılımcılar veya ergenler için de uygun olup olmadığı araştırılabilir.
- Bu ölçek baz alınarak farklı dinler için ibadet erteleme ölçekleri geliştirilebilir.
- Bu ölçek kullanılarak bireylerin ibadet ertelemeleri ile dinî yönelim, tanrı algısı, tükenmişlik, dinî başa çıkma gibi psikolojinin önemli konuları arasındaki ilişkiler de incelenebilir.

KAYNAKLAR

- Abanoz, S. (2020). "Türkiye’de Yapılan ‘Dinî Başa Çıkma’ Konulu Araştırmalar Hakkında Bir Değerlendirme". *Eskiye*, 40, 407-429.
<https://doi.org/10.37697/eskiye.673386>
- Abanoz, S. (2023). "Dinî Başa Çıkma: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması". *Eskiye*, 48, 201-222.
<https://doi.org/10.37697/eskiye.1226612>
- Abanoz, S. ve Belen, F. Z. (2023). "İbadet Ertelme: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi*, 6(2), 514-540. <https://doi.org/10.52637/kiid.1364489>
- Ackerman, D. S., ve Gross, B. L. (2005). "My Instructor Made Me Do It: Task Characteristics of Procrastination". *Journal of Marketing Education*, 27(1), 4-13.
<https://doi.org/10.1177/0273475304273842>
- Açikel, C. (2019). *Kur’ân Ayetleri Işığında İbadet Vakitleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Akalın, Ş. H. vd. (2011). *Türkçe Sözlük* (11. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Akça, E. D. (2019). *Dindar İnsan Algısı Ölçeği Geliştirme Çalışması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Albayrak, E. (2015). *Genel Ertelme Davranışı Olan ve Olmayan Bireylerin Yönetici İşlevler Açısından İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Albayrak, A., & Kurt, E. (2019). Türkiye’de Din Psikolojisi Tezlerinde Dindarlık Ölçekleri: Bibliyografik Bir Araştırma (1997-2019). *Bilimname*, 2019(40), 137-172.
<https://doi.org/10.28949/bilimname.562024>
- Aliyev, S. (2005). *İbadet Vakitleri Hakkında Hadisler ve Tahlili*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Allport, G. W. (1935). "Attitudes. in: Murchison, C., Ed., *Handbook of Social Psychology*. Worcester MA: Clark University Press.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Yıldırım, E. ve Bayraktaroğlu, S. (2004). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı* (3. Baskı). Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Aronson, E., Wilson, T. D. ve Akert, M. R. (2012). *Sosyal Psikoloji*. çev. Orhan Gündüz. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Arslan, H. (2009). "Dinî Tutumların Oluşum, Gelişim ve Değişimi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 77-96.
- Aydoğan, D., ve Özbay, Y. (2012). "Explanation of Academic Procrastination from Self-Esteem, State Anxiety, Self-Efficacy". *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 2(3), 1-10.
<https://doi.org/10.14527/C2S3M1>
- Ayhan, H. (2019). *Dini Tutumun Adalet Duyarlılık, Ahlakî Yüreklilik ve Psikolojik İyi Oluş Üzerine Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Ayten, A. (Ed.) (2022). *Din Bilimlerinde Nicel Yöntem*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

- Ayyıldız, F. (2016). *Ergenlerin Sahip Oldukları Değerler ile Akademik Erteleme ve Genel Erteleme Düzeyleri Arasındaki Yordayıcı İlişkiler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Balkıs, M. (2006). *Öğretmen Adaylarının Davranışlarındaki Erteleme Eğiliminin, Düşünme ve Karar Verme Tarzları ile İlişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Balta, A. (2023). *Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Bilişsel Esneklik ile Genel Erteleme ve Akademik Erteleme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Bayyığıt, M. (1989). *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Baş, T. (2006). *Anket Nasıl Hazırlanır Uygulanır Değerlendirilir* (4. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Belen, F. Z., Gündüzöz, G. ve Erol, A. (2018). “Malezya Örneğinde Helal Ürüne Ortak Bir Disipliner Yaklaşım”. *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 3(5), 141-168.
- Berk, Ö. (2021). *Online (Çevrimiçi) Satın Alma Davranışında Erteleme Eğilimi, Akış Deneyimi ve Risk Algısının Rolü*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü, Sakarya.
- Bilmen, Ö. N. (ty). *Büyük İslâm İlmihâli*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). “Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32(32), 470-483.
- Cohen, R. J. ve Swerdlik, M. E. (2010). *Psychological Testing And Assessment An Introduction to Tests and Measurement*. New York: McGraw Hill Higher Education.
- Coşkun, M. K. ve Baltacı, A. (2023). “Dinî Eğilim Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları”. *Din ve İnsan Dergisi*. 3(5), 1-16.
- Cüceloğlu, D. (2004). *İnsan ve Davranışı* (13. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çakıcı, D. Ç. (2003). *Lise ve Üniversite Öğrencilerinde Genel Erteleme ve Akademik Erteleme Davranışının İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, P. (2023). *Dini Tutum, Öz Düzenleme, Özgür İrade Ve Belirlenimcilik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2021). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları* (6. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çolak, R. B. (2019). *Dinî Tutum, Davranışlar ve İslamofobi İlişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Dawson, C. (2015). *Araştırma Yöntemlerine Giriş Araştırma Projesi Yürüten Tüm Araştırmacılar İçin Pratik Bir Kılavuz* (çev. ed. Asım Arı). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Demir, Ö. (2017). “Erteleme Eğilimi ve Baş Etme Yolları Araştırmaları Bulgularının Dini Erteleme Açısından Yorumlanması”. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(24), 747-780.
- Deniz, S. (2021). *Zaman Yönetimi Becerileri İle Erteleme Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Elazığ Sağlık Kuruluşları Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

- Doğan, T., Kürüm, A. ve Kazak, M. (2014). “Kişilik Özelliklerinin Erteleme Davranışını Yordayıcılığı”. *Başkent University Journal of Education*. 1(1), 1-8.
- Dutschmann, S. L. (1996). *Procrastination As a Predictor of Job Performance*. (Master Thesis). Air University Air Force Institute of Technology, Alabama.
- Düzgüner, S. ve Sevinç, K. (2020). “Farklı Bölümlerde Okuyan Üniversite Öğrencilerinde Özgencilik ve Dini Tutum İlişkisi”. *Theosophia*, 1, 53-69.
<https://ssrn.com/abstract=3784478>
- Effert, B. R. ve Ferrari, J. R. (1989). “Decisional Procrastination: Examining Personality Correlates”. *Journal of Social Behavior & Personality*. 4, 150-156.
- Erkuş, A. (1994). *Psikoloji Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Erkuş, A. (2012). *Psikolojide Ölçme ve Ölçek Geliştirme Temel Kavramlar ve İşlemler*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Ertürk, M. (2021). *Pandemi Döneminde Üniversite Öğrencilerinin Erteleme Davranışlarının Yaşam Stilleri, İçsel Güdülenme Düzeyleri ve Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ferrari, J. R. (1991). “Compulsive Procrastination: Some Self-Reported Characteristics”. *Psychological Reports*, 68(2), 455-458.
<https://doi.org/10.2466/PRO.68.2.455-458>
- Ferrari, J. R., Johnson, J. L. ve McCown, W. G. (1995). *Procrastination and Task Avoidance: Theory, Research, and Treatment*. New York: Plenum Press.
- Ferrari, J. R. ve Beck B. L. (1998). “Affective Responses Before and After Fraudulent Excuses by Academic Procrastinators”. *Education*, 118(4), 529-537.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics* (4. Baskı). London: Sage Publication.
- Fidan, Ç. (2011). “Türkiye’de Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri (1989-2015): Dindarlık Ölçme Çalışmaları Üzerine Değerlendirmeler”. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, 4, 101-118.
- Genç, Y ve Durğun, A. (2018). “Sağlık Çalışanlarının Dini Tutum Düzeyleri”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(38), 253-281.
<https://doi.org/10.17335/sakaifd.430099>
- George, D. ve Mallery, P. (2019). *IBM SPSS Statistics 26 Step by Step: a Simple Guide and Reference* (16. Baskı). New York: Routledge.
- Gökmen, R. ve Altaş, N. (2022). “Lise Öğrencilerinin Dini Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler”. *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*, 6(1), 7-21.
<http://dx.doi.org/10.37344/talim.2022.28>
- Gül, A. (2022). *Yurt Dışındaki Türk Okullarında Öğrenim Gören Lise Öğrencilerinin Dini Tutum ve Ahlaki Değer Düzeyleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.
- Gülebağlan, C. (2003). *Öğretmenlerin İşleri Son Ana Erteleme Eğilimlerinin, Mesleki Yeterlilik Algıları, Mesleki Deneyimleri ve Branşları Bakımından Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Güleçen, S., Cüro, E. ve Semerci, N. (2008). "Anadolu Öğretmen Lisesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 139-157.
- Güner, D. (2008). *İlköğretim Okullarında Görev Yapan Sınıf ve Branş Öğretmenlerinin Erteleme Eğilimleri ve Kaygı Düzeyleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hair, F. H., Anderson, R. E., Rabin, B. J. ve Black, W. C. (2009). *Multivariate Data Analysis*. Essex: Pearson Education Limited.
- Harriott, J. ve Ferrari, J. R. (1996). "Prevalence of Procrastination Among Samples of Adults". *Psychological Reports*, 78(2), 611-616. <https://doi.org/10.2466/pr0.1996.78.2.611>
- Hellriegel, D., Slocum, J. W. ve Woodman, R. W. (1995). *Organizational Behavior* (7th Edition). Minneapolis: West Publishing.
- Ho, R. (2014). *Handbook of Univariate and Multivariate Data Analysis with IBM SPSS*. Boca Raton: CRC Press.
- Hökelekli, H. (2016). *Din Psikolojisine Giriş* (5. Baskı). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- İnanç, B. Y., Bilgin, M. ve Kılıç Atıcı, M. (2005). *Gelişim Psikolojisi Çocuk ve Ergen Gelişimi* (2. Baskı). Adana: Nobel Kitabevi.
- İnceoğlu, M. (2010). *Tutum Algı İletişim* (5. Baskı). Ankara: Beykent Üniversitesi Yayınları.
- Kabakulak, A. (2008). *Kişilik Özelliklerinin Mesleki Tutum ve İş Doyumuna Etkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Kağan, M. (2010). *Akılci Duygusal Davranışsal Yaklaşım Dayalı Akademik Erteleme Davranışını Önleme Programının Etkiliğinin Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1988). *İnsan ve İnsanlar* (8. Baskı). İstanbul: Evrim Yayınları.
- Karaca, F. (2007). *Dinî Gelişim Teorileri*. İstanbul: DEM Yayıncılık.
- Karakaya Özyer, K. (2021). "Ölçek Geliştirme ve Güvenirlik Analizleri: Jamovi Uygulaması/Scale Development and Reliability Analysis: Jamovi Implementation". *Turkish Academic Research Review*, 6(5), 1330-1384.
- Karaman, H. (2006). *İlmihal İ İman ve İbadetler* (10. Baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karaman, M. (2023). "Keşfedici ve Doğrulamalı Faktör Analizi: Kavramsal Bir Çalışma". *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(1). 47-63. DOI: 10.29131/uiibd.1279602
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (10. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Katar, M. (1998). "Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları". *Dinî Araştırmalar*, 1(1), 59-75.
- Kavas, E. (2013), "Dini Tutum - Stresle Başa Çıkma İlişkisi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 143-168.
- Kaya, M. (1998). *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Kılıç, A. F. (2020). "Exploratory Factor Analysis with R Software". *Anadolu University Journal of Education Faculty (AUJEF)*, 4(3), 276-293.
- Koca, F. (2013). *İslam İbadet Esasları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Koca, N. (2021). *Üniversite Öğrencilerinde Dini Tutum, Romantizm ve Eş Seçim Tercihleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi* (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Kubbealtı Lugati. (2023). <http://lugatim.com>. (15.08.2023).
- Kula, M. N. (2006). "Bedensel Engellilere Yönelik Tutumlar ile Dini Tutumlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma". *İslami Araştırmalar Din Psikolojisi Özel Sayısı*, 19(3), 511–525.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâlî (2009). çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil) (2. Baskı). (2002). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi – Yeni Yaşam Yayınları, 2. Basım, 2002.
- Lay, C. H. (1986). "At Least My Research Article on Procrastination". *Journal of Research in Personality*, 20(4), 474-495. [http://dx.doi.org/10.1016/0092-6566\(86\)90127-3](http://dx.doi.org/10.1016/0092-6566(86)90127-3)
- Lay, C. H. ve Silverman, S. (1996). "Trait Procrastination, Anxiety, and Dilatory Behavior". *Personality and Individual Differences*, 21(1), 61-67. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(96\)00038-4](https://doi.org/10.1016/0191-8869(96)00038-4)
- Malinowski, B. (1990). *Büyü, Bilim ve Din*. çev. Saadet Özkal. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı, (MEB). (2023). *Askerlikle İlgili Sıkça Sorulan Sorular*. <https://varsova.meb.gov.tr/www/askerlikle-ilgili-sikca-sorulan-sorular/icerik/18#:~:text=16.,iseniz%20SEVK%20TEH%C4%B0R%20UZATIMI%20yap%C4%B1lacak>. (15.08.2023)
- Meyers, L. S., Gamst, G. C. ve Guarino, A. J. (2016). *Applied Multivariate Research Design and Interpretation* (3. Baskı). New York: Sage Publications.
- Milgram, N., Mey-Tal, G. ve Levison, Y. (1998) "Procrastination, Generalized or Specific, in College Students and Their Parents". *Personality and Individual Differences*, 25(1), 297-316. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(98\)00044-0](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(98)00044-0)
- Milgram, N. ve Tenne, R. (2000). "Personality Correlates of Decisional and Task Avoidant Procrastination". *European Journal of Personality*, 14(2), 141-156. [https://doi.org/10.1002/\(sici\)1099-0984\(200003/04\)14:23.0.co;2-v](https://doi.org/10.1002/(sici)1099-0984(200003/04)14:23.0.co;2-v)
- Myers, D. G. (2015). *Sosyal Psikoloji* (10. Baskı). çev. ed. Serap Akfırat, İstanbul: Nobel Yayınları.
- Nevevî, M. (2013). *Riyâzü's-Sâlihîn -Metin ve Çeviri-*. çev. M. Emin Özafşar ve Bünyamin Erul. 1. Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ocak, G. ve Bulut, R. (2015). "Akademik Erteleme Davranışı Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması". *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(2), 709-726. <https://doi.org/10.24289/ijsser.106455>
- Ok, Ü. (2011). "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 528-549.
- Orcan, F. (Ed.) (2022). *Sosyal Bilimlerde İstatistik: Excel ve SPSS Uygulamaları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Öğüt, S. (1994). Ef'âl-i Mükellefin. içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (10/452.) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Özberk, E. H. ve Türk Kurtça, T. (2021). "Profiles of Academic Procrastination in Higher Education: A Cross-Cultural Study Using Latent Profile Analysis". *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 8(3), 150-160.
<https://doi.org/10.52380/ijpes.2021.8.3.465>
- Özdemir, O. S. (2012). *İlköğretim Okulu Yönetici ve Öğretmenlerinin Genel Erteleme Davranışı Eğilimleri ile Düşünme Stilllerinin Analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Özcan, Ş. (2016). "İnsana Verilen Değer Ekseninde Çeşitli Dinlerde İnsan: Dinler Tarihi Açısından Karşılaştırmalı Bir Araştırma". *Dini Araştırmalar*, 19(48), 203-224.
<https://doi.org/10.15745/da.08063>
- Özdamar, K. (2016). *Eğitim, Sağlık ve Davranış Bilimlerinde Ölçek ve Test Geliştirme Yapısal Eşitlik Modellemesi IBM SPSS, IBM AMOS ve MINITAB Uygulamalı*. Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Özkalp, E. (2002). *Davranış Bilimlerine Giriş* (3. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Peker, H. (1993). *Din Psikolojisi*. Samsun: Sönmez Matbaa ve Yayınevi.
- Pychyl, T. A. (2022). *Prokrastineynın Başlanıp Bitirilmesi Gereken İşleri İnatla Erteleme Savsaklama ve Oturup Çalışmak Yerine İvrir Zıvır Şeylerle Oyalanma Alışkanlığı ile Mücadele Kılavuzu* (12. Baskı). çev. Onur Öztürk. İstanbul: Metropolis Yayıncılık.
- Rothblum, E. D., Solomon, L. J. ve Murakami, J. (1986). Affective, cognitive, and behavioral differences between high and low procrastinators. *Journal of Counseling Psychology*, 33(4), 387-394. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.33.4.387>
- Sarıçam, H. ve Güven, M. (2012), "Özgüven ve Dinî Tutum". *International Journal of Social Science Volume*, 5(7), 573-586.
- Sari, H. D. (2021). *Bireylerin Peygamber Tasavvurlarıyla Dini Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (Bursa Örneği)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Schermerhorn, J. R., Osborn, R. N., Uhl-Bien, M. ve Hunt, J. G. (2002). *Organizational Behavior* (7. Edition). New York: Wiley and Sons Inc.
- Solomon, L. J. ve Rothblum, E. D. (1984). "Academic Procrastination: Frequency and Cognitive-Behavioral Correlates". *Journal of Counseling Psychology*, 31(4), 503-509.
<https://doi.org/10.1037/0022-0167.31.4.503>
- Söylemez, E. (2019). *Üniversite Öğrencilerinde Genel Erteleme ve Akademik Erteleme Davranışı ile Savunma Mekanizmaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Steel, P. (2007). "The Nature of Procrastination: A Meta-Analytic and Theoretical Review of Quintessential Self-Regulatory Failure". *Psychological Bulletin*, 133(1), 65-94.
<https://doi.org/10.1037/0033-2909.133.1.65>
- Şahin, M. (2018). *Okul Yöneticilerinde Genel Erteleme Davranışının Mükemmeliyetçilik Düzeyleri ve Kişilik Özellikleri ile İlişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Şengül Avşar, A. (Ed.) (2021). *Jamovi ile Kolay İstatistik*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.
- Şengül, F. N. (2021). *Gençlerde Dini Tutum ve Hedonizm*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Şentürk L. ve Yazıcı, S. (2012). *İslam İlmihali* (19. Baskı). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tevrat. (2017). Ankara: Yason Yayınları.
- Türkmen, K. ve Yıldız, M. (2019). “A Study of Multidimensional Submissiveness Scale”. *Dini Araştırmalar*, 22(56), 285-306. DOI: 10.15745/da.630673
- Uzun, B. ve Demir, A. (2015). “Erteleme: Türleri, Bileşenleri, Demografik Etkenler ve Kültürel Farklılıklar”. *Ege Eğitim Dergisi*, 16(1), 106-121.
<https://doi.org/10.12984/eed.09571>
- Üstündağ, N. (2001). *Müfredat Laboratuvar Okullarında Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Bilgisayar Tutumları İle Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yaşaroğlu, M. K. (2012). Vakıf. içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt. 42, ss. 488-491). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yeşilyaprak, B. (Ed.) (2007). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi* (6. Baskı). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Yılmaz, M. Ş. (2023). *Kronik Hastalığı Olan Kişilerde Erteleme Davranışı Varlığının Tedavi Uyumu Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi*. (Tıpta Uzmanlık Tezi). Sağlık Bilimleri Üniversitesi Şişli Hamidiye Etfal Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul.
- Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) (2022).
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (30.10.2022)

EKLER

EK-1. Anket Örneği

Değerli Katılımcılar,

Bu anket, bilimsel bir araştırmaya veri toplamak amacıyla hazırlanmıştır. Toplanan veriler başka kişi ve kuruma kesinlikle verilmeyecektir. Sonuçlar bireysel olarak değer grup olarak değerlendirilecektir.

Ankete katılım tamamen isteğer bağlıdır ve istediğiniz zaman anketi sonlandırabilirsiniz. Adınızı ve soyadınızı **yazmayınız**. Araştırma sonuçlarının güvenilir olması sizin anketi samimi olarak cevaplamanıza bağlıdır. Anket demografik bilgilerden oluşan birinci bölüm ile dinî tutum, genel erteleme ve ibadet erteleme ölçekleri olmak üzere toplam dört bölümden oluşmaktadır.

İlgi ve katılımınız için teşekkür ederim.

Sema ABANOZ

grafolog_83@hotmail.com

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans ğrencisi

1-Cinsiyetiniz:

☐ Erkek

☐ Kadın

2- Medeni durumunuz:

☐ Evli

☐ Bekâr

3- Yaşınız:

☐ 18-24 arası

☐ 25-34 arası

☐ 35-44 arası

☐ 45-65 arası

4- ğrenim durumunuz:

☐ İlköğretim/Ortaöğretim

☐ n lisans/Lisans

☐ Lisans st

5- Yerleşim yeri:

☐ Köy

☐ İlçe

☐ İl

☐ Büyükşehir

6- Mesleğiniz

☐ Kamu alışanı

☐ özel sektör çalışanı

☐ ğrenci

☐ Ev hanımı

☐ İşsiz / Diğer

Ok-Dinî Tutum Ölçeği

Sıra		Hiç katılmıyorum.	Az katılıyorum.	Orta düzeyde katılıyorum.	Çoğunlukla katılıyorum.	Tamamen katılıyorum.
1	Ezan, dua veya ayet gibi dini okumaları dinlediğimde duygulanırım.					
2	Dini etkinliklere katıldığımda gerçekten zevk alırım.					
3	Zor zamanlarda Allah'ın bana yardım ettiğini düşünüyorum.					
4	Allah'ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum.					
5	Dini inancın gerekli olmadığını düşünüyorum.					
6	Dinin toplumların geri kalmasına neden olduğunu düşünüyorum.					
7	İnandığım dinin gereklerini yerine getirmeye çalışırım.					
8	Yaşantımın dini değerlere uygun olup olmadığına dikkat ederim.					

Çakıcı-Genel Erteleleme Ölçeği

Sıra		Beni hiç yansıtmıyor.	Beni çok az yansıtmıyor.	Beni biraz yansıtmıyor.	Beni çoğunlukla yansıtmıyor.	Beni tamamen yansıtmıyor.
1	Bir konuda karar vermiş olsam bile, harekete geçmeyi son dakikaya bırakırım.					
2	Ailem ve arkadaşlarım benim işleri hep son dakikada yaptığımı söylerler.					
3	Ne yapar eder işlerimi son dakikaya bırakırım.					
4	Ailem ve arkadaşlarım randevularıma hep geç kaldığımı söylerler.					
5	Sıklıkla iki ayağım bir pabuca girer.					
6	Yapmak zorunda olduğum işleri son dakikaya bırakırım.					
7	İş işten geçtikten sonra harekete geçerim.					
8	Önemli işlerimi yapmayı da son dakikaya bırakırım.					
9	İşlerimi yapmak için gereken zamanı çoğu kez yanlış hesaplarım.					
10	İşlerimi zamanında yapmadığım için maddi ve manevi zarara uğrarım.					
11	Çok gerekli bir şeyi bile genellikle son dakikada yaparım.					
12	İşlerimi, gereken zamandan daha kısa sürede bitiririm.					
13	İşleri ertesi güne bırakmak tarzım değildir.					
14	En sıkıcı işlerin yapılabilmesi için bile mutlaka zamanında başlarım.					
15	İşlerin bitirilmesi için zamanımı iyi kullanırım.					
16	İşleri zamanında bitiririm.					
17	İşlerimi bitirdiğimde kontrol etmek için zamanım kalır.					
18	Önemli işlerimi bana verilen zamandan daha önce bitiririm.					

İbadet Erteleleme Ölçeği

Sıra		Beni hiç yansıtmıyor.	Beni çok az yansıtıyor.	Beni biraz yansıtıyor.	Beni çoğunlukla yansıtıyor.	Beni tamamen yansıtıyor.
1	İbadetlerimi düzenli yerine getiremediğimden erteliyorum.					
2	Zamanımın çoğunu eğlenceli aktivitelere harcadığım için ibadetlerimi ertelerim.					
3	İbadetlerimi, çoğunlukla zamanında yerine <u>getirmiyorum.</u>					
4	Yerine getirilmesi gereken çok fazla ibadet olduğu için bir kısmını ertelerim.					
5	Yapmakta zorlandığım ibadetleri ertelerim.					
6	İlgimi çeken bir faaliyetle meşgulken ibadetlerimi kolayca ertelerim.					
7	İbadetleri rahat bir ortam oluşuncaya kadar ertelerim.					
8	İbadet yapmayı istesem de kendimi başka şeylerle meşgulken bulurum.					
9	Namazın vakti girdiğinde işimi gücümü bırakıp hemen namazımı kılarım.					
10	Vakti gelmeden önce ibadetler için hazırlığımı yaparım.					
11	Bir namazın vakti geldiğinde, her şeyi bırakır namazımı kılarım.					
12	Belli bir vakitte yapılması gereken ibadetlerimi aksatmam.					
13	Allah'ı zikretmek, dua etmek gibi sözlü ibadetleri düzenli olarak yaparım.					
14	İbadetleri erteleme düşüncesi bile beni rahatsız eder.					

EK-2. Etik Kurul Onayı

Evrak Tarih ve Sayısı: 29.03.2023 - 161283

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI
ETİK KURULU TOPLANTISI

KARAR TARİHİ : 20/03/2023
OTURUM NO : 03
TOPLANTI SAATİ : 12.30

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu, Kurul Başkanı Prof. Dr. Şahin AHMETOĞLU başkanlığında gündemdeki maddeleri görüşmek üzere toplanarak aşağıdaki kararları almıştır.

- GÜNDEM** 28-Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Fatma Zeynep BELEN'in danışmanı olduğu Sema ABANOZ tarafından yürütülen "Yetişkinlerde İbadet Erteleme ile Genel Erteleme ve Dindarlık ilişkisinin incelenmesi" konulu proje başvurusunun görüşülmesi konulu proje başvurusunun görüşülmesi.
- KARAR** 28- Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Fatma Zeynep BELEN'in danışmanı olduğu Sema ABANOZ tarafından yürütülen "Yetişkinlerde İbadet Erteleme ile Genel Erteleme ve Dindarlık ilişkisinin incelenmesi" konulu proje incelenmiş olup, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmalar Etik Kurulu Yönergesinde belirtilmiş olan Etik İlkelerle uygun olduğuna karar verildi.

BAŞKAN

Prof. Dr. Şahin AHMETOĞLU

ÜYE

Prof. Dr. Mehmet DİKKAYA

ÜYE

Prof. Dr. Oğuz ÖCAL

ÜYE

Prof. Dr. Sevgi YURTÖNCEL

ÜYE

Prof. Dr. İbrahim MAZMAN

ÜYE

Prof. Dr. Oktay AKBAŞ

ÜYE

Doç. Dr. Kamil ŞAHİN

ÜYE

Prof. Dr. Emre AKSOY

ÜYE

Dr. Öğr. Üyesi Fatma HIZIR ASRAV

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Evrak sorgulaması <http://dogrulama.kku.edu.tr/envision.sorgula/belgedogrulama.aspx?eD=BSF57JKMMS&eS=161283> adresinden yapılabilir.

EK-3. Ölçek Uygulama İzinleri

Gönderildi: 8 Ocak 2024 Pazartesi 15:55

Kime: Sema Abanoz <grafolog_83@hotmail.com>

Konu: Re: Ölçek Uygulama İzni

Merhaba Sema,

Dini tutum ölçeğini kullanabilirsin. Ekte bir kopyasını gönderiyorum elinizde olmama ihtimaline karşılık.

Selamlar

Üzeyir

Prof. Dr. Üzeyir Ok

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

14030 Gölköy BOLU

Tel: +90 536 730 9869

On Monday, 8 January 2024 at 15:52:20 GMT+3, Sema Abanoz <grafolog_83@hotmail.com> wrote:

Deniz Çakıcı <denizcigdemcakici@gmail.com>

Kime: Siz

11.01.2024 Per 08:19

Merhaba,

Çalışmamızda geliştirmiş olduğum Genel Erteleme Ölçeği'ni kullanabilirsiniz.

İyi çalışmalar, kolaylıklar diliyorum

Deniz Çiğdem Çakıcı

iPhone'umdan gönderildi

Sema Abanoz <grafolog_83@hotmail.com> şunları yazdı (10 Oca 2024 21:31):

Sema Abanoz

İbadet Erteleme Dinî Tutum ve Erteleme İlişkisi

“Namazı kılacağım ama birazdan. Hem bir abdestle iki vakit kılmış olurum.”

“Fitreyi neden ramazanın başında vereyim? Bayrama kadar zamanım var.”

“Kurban Bayramı’nın ikinci ve üçüncü gününde kurban pazarları çok sakin oluyor. Hem yardım kuruluşları ikinci gün de kurban bağıışı kabul ediyor.”

“Allah gücü yeten insanın ömründe bir kere hac yapmasını istemiş, zaman belirtmemiş. Şimdi meşguliyetim fazla. Hele bir emekli olayım, çocukları da evlendirdikten sonra gitsem daha iyi olur.”

“Çocuğum doğmadan önce her cuma Kur’an okur, tesbih çekdim. O olduktan sonra ne kadar yapmak istesem de yapamıyorum. İnşallah büyü-yünce yine yaparım.”

“Dışarıda abdest almak ve namaz kılmak hijyenik gelmediği için eve döndükten sonra namazlarımı kaza ediyorum.”

“Dua edeceğim... Ama önce işlerimi bitireyim.”

Tanıdık geliyor mu?

Bu kitap, geliştirilen özgün bir ölçme aracı eşliğinde, 18-65 yaş arası bireylerin dinî tutumları, erteleme eğilimleri ve çeşitli demografik özellikleri ile ibadet erteleme davranışları arasındaki ilişkiyi çok boyutlu bir olgu olarak ele alıyor.

Hem akademisyenler hem de dinî yaşamla ilgilenen okuyucular için kaynak niteliği taşıyan bu çalışma, inançla davranış arasındaki mesafeye dikkat çekiyor ve bireyin içsel dünyasına ayna tutmayı amaçlıyor.

www.yayin.okuokut.org